

DR. ZSOLT ZSIGMOND

ARPAZ

MCMXCVI VIII 15

Alapkiadás: 1975. Baranya megyei Levéltár
Pécsi Geodéziai és Térképészeti Vállalat

Borítóterv és grafika: Muszély Viktor

Számítógépes térképszerkesztés:
PANNON CART KFT.

© Dr. Zsolt Njúra

Megjelent a Honfoglalás
1100. évfordulóján

Akadémiai Nyomda
1996

I. Árpád=árpa+di?

Mindjárt előljáróban leszögezem: nem vonom kétségbe, hogy a magyar honfoglalásban főszerepet játszó, s az Árpád-házi uralkodó családot (dinasztiát) alapító fejedelmünk Árpád volt, hanem csupán azt a lényeges tényt kívánom hangsúlyozni, hogy honfoglaló Árpád neve nem pusztán személynév, hanem összetett név, melyben méltóság- + személynév + becézőképző rejlik.

Tételünk igazolásának igen nagy a jelentősége a X. századi magyar történet további tisztázása, s az ez időben szereplő személyek- és nevükkel foglalt települések nevének etimológiája szempontjából.

Úgy tudom, írásos emlékeinkben György-barát (Jeorgiosz Monachos) IX. századi krónikája folytatásában emlékeznek meg legelőbb¹. Árpádról, majd Bíborbanszületett Konstantin császár említi őt Αρπαδης néven².

Továbbiakban Anonymus ír róla sorozatosan³, s nevét Arpad-nak, illetve Arpadi-nak írja.⁴ Őt követően Kézai⁵, majd a Zágrábi krónika⁶, s a XIV. századi krónikák. Mindezek nevét mindig Arpad-nak írják, kivéve a marosvásárhelyi Teleki könyvtárban őrzött Csepreghy kódexet, mely nevét kétszer „Arpat”-nak írja⁷.

E feljegyzések nyomán történészeink mindmáig Árpádról és az Árpád-házi uralkodócsaládról írnak.

Az „Árpád vezér halálának ezredik évfordulója alkalmával” kiadott, Csánki Dezső által szerkesztett „történelmi emlékmű” is ezt a címet viseli: *Árpád és Árpádok*.

Nyelvészeink tehát a görög „Αρπαδης”-t és az anonimusi Arpad ~ Arpadi-t egyaránt Árpádnak olvassák, illetve a török eredetű (arpa⁸) magyar árpa szó -d (<di) képzős származékának tartják.⁹

Bennem azonban erős kétségeket támaszt pár lényeges körülmény, nevezetesen:

1.) Ha Árpád nevében a -d, (<di) végződés¹⁰ - mint nyelvészeink általában vélik - a finnugor -d képző, míg az előrész a törökségből kölcsönzött „arpa” növénynév, mely Árpád névadója idején a magyarságnál már közhasználatú volt¹¹,

sőt, - mint Gombocz Zoltán véli - az „arpa” nem is a magyarságnál vált személynévvé, hanem már mint közhasználatos török személynév került hozzánk,¹² úgy érthetetlen, hogy a

¹. Moravcsik: Biz. krónikák. 287. lap „A honfoglalás előtti magyarságról.” Antik tanulmányok. IV. 957.

². Moravcsik Gy.: Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása. Bp. 1950.

³. Szentpétery Emericus: Scriptores Rerum Hungaricum. Bp. 1937. Ak.kiad. Továbbiakban: Script. és oldal, ill. sorszám.

⁴. Ladislaus Juhász: P. Magister. Gesta Hungarorum. MCMXXXII. Bp. Továbbiakban: An. és versszám. Ad. Arpadi:132. vrs.: Arpadium ducem, 137. vrs.: duci Arpadio, 186. vrs.: Almus ducem, patrem Arpadii stb.

⁵. Script.: 162/17., 165/18., 166/1., 3., 21. stb.

⁶. Script.: 206/12.,

⁷. Script.: 232/20-30. és 285/31.

⁸. Gabain A.: Alttürkische Grammatik. Leipzig., 1950. Továbbiakban: Gabain és oldalszám. Itt: 295. lap arpa = Gerste.

⁹. Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp. 1930. Továbbiakban: Németh G. és lapszám. Itt: 285. lap „Ez a név a m.árpa szó származéka”.

¹⁰. Gombocz Z. - Melich J.: M. Etymologiai Szótár Bp. 1914. Ak. kiad. Továbbiakban: Etym. Szt. és hasáb. Itt:144. hs. „...egykoru m.alakja: Arpádi ~ Árpádi > Árpád ~ Árpád.” Továbbá: Script.:52/43. „e vocabulo Bulgaro-Turcicae originis arpa „hordeum” suffixo Hungarico -d (-di) factum est..”

¹¹. Melich János: M. Ny. VI. 152., X. 151., és Pais Dezső: „Régi m.szn.-ink jelentéstana.”

M.Ny. XVII. (1921.) 158., továbbá a M.Ny.Tört.Etimol.Szótára. Ezentúl:Etym.Szt. Itt:180. lap árpa címszónál hozza Árpád fejedelmet! Végül: Anonymus Gesta Hungarorum. M.Helikon, 1975. Itt: 139. lap. Ezentúl: An.Helikon.

XI-XIV. századból írásainkban fennmaradt több ezer magyar személynév ismeretében is miért kénytelen a *Magyar etimológiai szótár* leszögezni, hogy „az Árpád névnek személynévül való használatára a fejedelem nevén kívül alig van adatunk.”^{13.}

2.) De nemcsak a személynév használatára akad kevés példánk, hanem az Árpád névvel foglalt szálláshelyek száma is igen csekély.

Győrffy György dr. pl. az 1970-ben megjelent: *A honfoglaló magyarok települési rendjéről* c. nagy értékű, úttörő szerepű írásában^{14.} is csak kettőt említ, és pedig egyet-egyet Pozsony-, illetve Baranya megyében. **(1. számú térkép. Gy. IV. 202. l. nyomán.)**

Már pedig pont ő az, aki Anonymus határozott állítása ellenére^{15.} Zolta fejedelemségét kétségbe vonja, s részben éppen azért, mert „udvarhelyeinek száma csekély.”^{16.}

Ezt az ellentmondást bizonyára azért nem tartotta szükségesnek feloldani, mert Árpád fejedelem voltát mindeddig senki nem vonta kétségbe.

3.) További problémát okoz, hogy László Gyula^{17.} és mások szerint is, foglalt őseink birtokaikat személynévükről nevezték,^{18.} sőt - szinte törvényszerűen - valamely nevükről nevezett, nevüket viselő központi szálláshelyen temetkeztek.

A kereszténység térhódítása után pedig a nemzetségfők nagycsaládjuk temetkezési helyéül is szolgáló monostoraikat, nagycsaládjuk birtokközpontjában alapították.

A névvel foglalt szálláson temetkezés szokása oly mélyen gyökerezett népünkben, hogy a vérrokonok a harcban elesett őseket nem egyszer többszáz kilométerről is hazahozták, hogy azok az ősök nevével foglalt földben pihenhessenek.^{19.}

Árpádról viszont köztudomású, hogy a *Buda* magyar pusztá személynévvel foglalt földön^{20.} temették el.

Temetkezési helye nem lehet vita tárgya, hisz nemcsak Anonymus beszélt erről^{21.}, hanem ennek biztos tudatában emelte a keresztény utókor is sírja fölé Fehéregyházát: „edificata est ecclesia, que vocatur Alba,”^{22.} mely az Árpádok háromszázéves uralma alatt mindvégig nemzeti zarándokhely maradt.^{23.}

Ezek alapján tehát Árpád pusztá személynéve: *Buda*.

^{12.} Gombocz Z.: M.Ny. X. 282.,

^{13.} Etym.Szt.: I. 144.,

^{14.} Archeológiai Értesítő. 97. évf., 2. sz. 191-242. l., Ezentúl: Gy. IV. és lapsz.

^{15.} Script.: 106/11. „et successit ei filius suus Z o l t a .”

^{16.} Gy. IV. 220. b.: „A biztosan fejedelemséget viselt Szabolcs 8. Fajsz 6 udvarhellyel rendelkezett, míg Zolta emléke csak két helynévben maradt fenn” - írja Győrffy György, s ugyanakkor megfigyeli arról - mint mondtam - hogy Árpádnak is csupán két Árpád névvel birtokbavett udvarhelyéről beszél.

Gy. IV. 212. l., ill. 206. l. és 4., ill. 6. számú térképe.

^{17.} László Gyula: A honfoglaló m.nép élete. 1944. 219. l. és 236/7. l.

^{18.} Gy. IV. 200.: „A korai Árpádkorban birtokügyben ált. nem oklevéllel, hanem tanukkal igazoltak, a tanuk pedig tudták, hogy a birtokos nevéből nevezik a birtokot, tehát a *birtoknév alapján következtetni lehet a birtokosra*. Ezek a szempontok megerősítik a történészeink által *eddig is vallott* nézetet, hogy a fejedelmek és hercegek nevéből képzett helynevek udvaruk helyét jelölik.”

^{19.} dr. Pesti János: Alsómocsolád földrajzi nevei. 7. és kk. lk.

^{20.} Győrffy György: Tanulmányok a m. állam eredetéről. Bp. Ak. kiad. 1959. Ezentúl: Gy. II. és lapszám.

Itt: 156. l. „Városunk neve a régi m.Buda szn.-ból keletkezett.

^{21.} Script.: 106/5-10.: „sepultus est ... in civitatem Atthile regis...”

^{22.} U. ott és An.Helikon. 139. l.,

^{23.} Budapest régiségei. XIX. Bp. 1959. Ak.Kiad Jankovich Miklós: Buda-Környék plébániáinak kialakulása, és a királyi kápolnák intézménye. Ezentúl: Jankovics és old. szám. Itt: 71. és 88. l., „Árpád temetkezési helye felett királyi kápolna épült... ez utal a királyi háznak e helyhez fűződő legbensőbb kapcsolatára...” „...az Egyház a főpapok és főurak körében nagy tiszteletnek örvend.”

Avagy, ha ezt a következtetést nem vonjuk le, úgy inkább az képzelhető el, hogy éppen honfoglaló fejedelmünket temették el idegen szálláson?²⁴

Vagy arra gondoljunk, hogy eredetileg Árpád volt a terület neve, később azonban e név elenyészett, feledésbe ment, mégpedig a „főpapok és főurak körében nagy tiszteletnek örvendő” temetkezési hely, Fehéregyháza szomszédságában?²⁵ Továbbá az Árpádok már említett háromszáz éves uralma alatt?

Azután jött egy, a történelem során ismeretlen szerepű senki, s birtokba vehette nevével a nagy ős sírjával is megjelzett földet?

Szerintem ez abszurdum!

S továbbiakban: ha ez így történhetik, úgy miért viselte *Szulta* fejedelem temetkezési helye évszázadokig a Csult > Csút nevet²⁶ és miért viseli Taksony fejedelem temetkezési helye még ma is a Taksony nevet?

„Leuente...circa villem Toxun, ultra Danubium est sepultus, ubi iacere dicitur Toxun, avus eius.” - ²⁷ írja a krónikás.

Mi lehet az oka annak, hogy ennyi, s szerintem, komoly ellentmondás ellenére tudományosságunk oly megnyugtatónak találja az Árpád = arpa+di etimológiát? Megítélésem szerint az etimológia tisztázása előtt nem vizsgálták elég tüzetesen Árpád nevű településeinket, s főleg település-környezetükben nem vizsgálták őket elég behatóan.

Kíséreljük meg kiküszöbölni a mulasztást.

II. Az Árpád nevű települések környezete

Legelőbb **Árpád földrajzi neveinket** és település-környezetüket vegyük szemügyre.

Figyeljünk elsőnek arra az Árpád földrajzi névre, melyet okleveleink - úgy tudom - első ízben 1374-ben említenek „vallis Arpad”, Árpádvölgy néven.²⁸ E hely ma az 1858. évi keresk. min.-i úttérkép szerint²⁹ a Sárvíz közelében, **Fehérvártól**, - közelebbről Sárkeresztőtől - északra: Árpádvölgy. A hely jelentősége azért nagy, mert krónikáink úgy tudják, hogy innen pár kilométerre keletebbre Árpád a Nyék hegyén³⁰ ütött táborát a dunántúli honfoglalás során, s Pannoniában, Fehérvár közelében először itt választott magának szállásföldet.³¹ Tudnunk kell, hogy a Nyék hegye (fenti térképen: Nyéki szőlő) Pátka³² közvetlen

²⁴ Györffy ugyanis úgy véli, hogy Kurszán fejedelmi udvarhelye „lehetett” Fehéregyházánál, ahol utóbb Árpádot eltemették. Gy. IV. 202.

²⁵ Lásd.: 23. sz. jegyzet!

²⁶ Tanulmányok Budapest múltjából. X. 1963. Ezentúl: Bp. Tan. + évf. és old. szám. Itt: Mezey László: Csútmonostor...13. l., (Csút) egyháza alapítója családi birtokán az első király volt...” és Dr. Zsolt Zs.: „Nem volt Árpád személynevű fejedelmünk!” 3. Dunántúli Napló 1964. 146. sz., továbbá: Jankovich 79. és köv. lk. és 86. jegyzet u.ott.

²⁷ Script.: 344/11-14.

²⁸ Fehérvári keresztesek lt. II. 5 : 48.,

²⁹ Valószínűleg a századfordulói katonai térképeken is szerepel.

³⁰ Script.: 290/7. „castra fixit in monte Noe...”

³¹ Geréb László fordításában a M. Helikon kiadásában megjelent „Képes Krónika” már „Nyék hegyén”-t ír. 1971-ben. Script. 290/8-9.

³² 1397-ben: Pathka, 1440-ben: P. Pathka et O pathka. Cs. III. 341. 1900-ban Fejér megyében 2323 magyar lakosú község.

szomszédosa. E község nevében pedig az előtag a magyar „Pat” személynév, s így e tájat e pusztaszemélynévvvel foglalták a régiségben.³³ Hogy e környék honfoglalás kori szerepét valamely hagyomány alapján Anonymus is ismerte, nyilvánvaló abból, hogy Árpád seregét itt, a közeli Bodajk hegy³⁴ tövében táboroztatja Dunántúl foglалása egyik szakaszában, továbbá itt jelentős földbirtokokat adományoz.³⁵ **(2. számú térkép.)**

Nincs tudomásunk arról, hogy a **Győr megyei Patka** környékén Arpad nevű településhely valaha is létezett volna, mégis foglalkozunk e névvel, mert az mindenestre figyelemre méltó, hogy Anonymus Arpad vezér egyik legjelentősebb dunántúli táborozását éppen e környékre helyezi, midőn ezt írja: „iuxta montem sancti Martini castra metati sunt et de fonte Sabarie....biberunt.”³⁶

Amint tudjuk, a Szent Márton hegyén később neves Bencés monostor épül, s e helyen az Árpádok uralma alatt mindvégig köztisztelőben áll, így nem elhanyagolható tény, hogy a középkorban az egykori táborhely közvetlen közelében ismét Patka található, melynek nevét előbb Potka-nak³⁷, sőt 1086-ban Kájár (akkor Quiar) határleírásában az ősi véghangzóval Potu-nak³⁸ írták.

Azaz az itteni táborozás eredménye is Pat pusztaszemélynévvvel foglalt szállás lett, melyet - mint ezúttal írásainkból is kiderül - csak később toldott meg az ugor-magyar környezet -k becéző, kicsinyítő képzővel, s amikor a lakott helyből falu lett, erre mondták a környékben: Patka, azaz

Patka - é.

Említsük még meg, hogy ezen Patka területének délkeleti részét a nép Pityornak hívja, mely okleveleinkben Pichurd (olvassd: Pithurd!)³⁹. **(3. számú térkép)**

Anonymus még két helyen állítja meg Arpad vezért, hol az Árpád földrajzi név is előjön.

Ezek egyikével, a Szerencs melletti „Árpád hegyel” a viszonyok komplikáltsága miatt most ne foglalkozzunk. A kérdés tárgyalása túl messzire vezet.

Foglalkozzunk azonban a **Szolnok** közelében található Tetétlen⁴⁰ határának közepén feltűnő „Árpád halom”-mal és környékével.

Anonymus erről így ír: „Dux autem Arpad et sui nobiles, cum omni exercitu castra metati sunt iuxta montem Teteuetlen usque ad Thyscian.”⁴¹

Mivel Anonymus megállítja itt Arpadot és seregét, az ő idejében is kellett itt élnie oly helynévnek, mely valószínűsítette honfoglalóink itteni szállásfoglalását.

³³. a -k az ugor-magyar környezet által adott becézőképző.

³⁴. Script. 99/12. „ad montem Bodoctu”. 1. még An. Helikon. 140. l.,

³⁵. „...dedit Eleudunec, patri Zobolsu silvam, magnam, que nunc Vertus uocatur.”

³⁶. An. 383. vrs. és An. Helikon. 163. l.: A mai Pándzsa ér forrása.

³⁷. 1258: Potka praedium. Fejér. Cod. D.D.IV. 2., 482. alias Patka. 1. még: Fehér Ipoly: Győr egyetemes leírása, 1874., 483. és 572. lap; 1323: Pathka (H.I. 129.)

³⁸. „ad agrum Potu” (A.U.X. 31.), de 1352: poss. Pathka (H. II. 93.)

³⁹. Pichurd pannonthalmi Rendtörténet. 207/8. Erdélyi L. dr. szerk. Szt. I. Kiad. 1903. I. kötet.

Patka-tól K., ÉK-re fekvő Asszonyfa első említése 1235-ben (ÁU. II.5.)

Asscun. A pusztaszemélynévvvel egészen korai, X. századi névadásra vall, azaz valószínűsíthető, hogy a honf. Pat nevének szállásáról van szó.

⁴⁰. Korábban Nagykörös külterülete, 1967-ben Körösetétlen néven ötk., 1300 lak. (Hnt. 381.)

⁴¹. Script. 81/16, 18.

Azaz akkor is kellett már élnie az „Árpád halom” elnevezésnek, mely részletesebb térképeinken ma is szerepel⁴², szerepel azonkívül a *Kalocsa* nevű dűlő, *Karko* nevű vízér (a halomtól északra), míg délebbre a Nagykőrös felől lefolyó *Körös*-ér és *Kara* nevű falu található már a kora középkorban. (Első írásos említése azonban csak 1466-ban.)⁴³

Kara szomszédságában Csánki már 1354-ből említ egy *Pathay* nevű possessiót⁴⁴, mely alkalmasint összevethető az először 1454-ben említett *Naras apathy*-val⁴⁵ (*Pathi* > *Apathi*), mely nemrég vált önálló községgé, kiválván Nagykőrös határából⁴⁶.

E *Pathay* mögött ismét a *Pat* személynév lappang, e táj első foglaloja tehát ugyancsak *Pat* volt.

Arra, hogy itt egykor fejedelmi szállás lehetett, a környéken jelentős számban feltűnő törzsi települések is utalnak!⁴⁷ **(4. számú térkép)**

Következőkben vizsgáljuk meg az egykori **Pozsony megye** DK-i szögletében, **Győr megye** határán⁴⁸ *Bős*, *Várkony* és *Balony* községek között elenyészett *Arpad*,⁴⁹ más néven *Arpad soka*⁵⁰ falut, melyet tudtommal a XIII. század közepén említenek először.⁵¹

Az 1270-ből származó határleírásból ismerjük pontos fekvését⁵².

Amint a mellékelt **5. számú térképen** is láthatjuk, *Arpad*, akárcsak *Tetétlennél*, határos volt *Várkonnyal*, közel határos volt a *Győr megyei*

Patas-sal és *Megyer*-rel⁵³,

és kissé távolabb, ÉK-re egy *Szalonta* nevű község is feküdt, melynek ÉK-i Szakállas közelébe eső részét 1243-ban IV. Béla király adományozta el. *Szakállas Szalonta* korábban várföld volt, s a Pozsonyi várhoz tartozott.⁵⁴

Patas-t 1268-ban említik először,⁵⁵ neve ekkor még zártabban ejtve: *Potocs*. Nyilvánvaló, hogy e névben ismét a magyar pusztá személynév, a

Pot > *Pat* lappang,

⁴² Nagykőrös város természeti emlékei c. birtokomban lévő tp.-en: Árpád-halom.

„Collis ab oppido Szolnok inter occasum solis et meridiem evidenter eminent etiam hodie Tetétlen dicitur. A tető szóval függ össze.” Script. 81/41.

⁴³ Bártfai Szabó László: Pest m.történetének okl.emlékei. Bp. 1938. Ezentúl: Bártfai + old. és okl. szám. Itt: 241. l., 918. sz. okl. „1466-ban kunok lakják.”

⁴⁴ Cs. I. 669.,

⁴⁵ Bártfai 206. l., 803. okl. 1454: *Naras apathy*.

⁴⁶ Nyársapát. Ötk. Pest m., Ceglédi j., 1967-ben 2395 m.lak.,

A *Pat* sz.n.-ből egyetlen ‘a’ betű előtétjével *apát* lesz. Ha az Árpádok birtokuk egy részét az egyház kezére adták, érthető a *Pat* > *Apát* névfejlődés.

⁴⁷ Besnyő, Kürt, Jenő, Várkony, Varsány.

⁴⁸ A középkorban Győr megyéhez tartozó.

⁴⁹ Hazai Okmánytár 1865-1891, Győr-Budapest, Ezentúl: H. Itt: H. I.

⁵⁰ 1271. H. I. 54.: *Arpadsuka*.

⁵¹ 1264. *Arpadsuka*, Szentpétery Imre.: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 1001-1270. Bp. 1923. Ak.Kiad. Ezentúl: Szentpétery és okl. sz. Itt: 1405. sz.okl. 430. lap. és H.VIII. 98., továbbá: Anjoukori Okmánytár I.-VII. 1878-1920. Nagy Imre, ill. Tasnádi Nagy Gyula szerk. Ezentúl: A. és kötet, old. szám.: Itt: A. VII. 561. „Aportsoka és Aparad soca.”

⁵² 1270. (H. I. 54.) „terra Arpad iuxta terram (W) Arkun incipiens...”

⁵³ 1913-ban Nagymegyer, Komárom m., Csallóközi j., 3591 m.lakossal. (Hnt.)

⁵⁴ Szentpétery: 732. sz.okl.: 1243-ban *Zolonta*, 1267-ben: *Zoluntazacalus* (*Cholle* és *Wag* közt). Utóbbi adat 1973. sz.okl. L.még: Árpád-kori Új Okmánytár 1860-1874. Wenzel Gusztáv szerk. Ezentúl: ÁU. és old. szám. Itt: 310.

⁵⁵ Fejér: Cod.Diplom. IV. 3., 451.: 1268: *Pottouch villa* és 1270: *Patas terra*. (U.o. V. I. 96., valamint Fehér I. i. m. 482. lap.

s a név végén a -cs, illetve -s az ugor-magyar környezet által adományozott kicsinyítő, helynévképző.^{56.}

Az Arpad-ot körítő törzsi helynevek sora: Várkony, Nyék, Megyer, Kürt, Lándor, a kissé távolabb DK-en a két Keszi itt is egykori fejedelmi szállás közelségére utal.

Nem túl nagy távolságra DK-en Fehéregyháza (1858-as térkép: Weisskirchen) feltűnése is figyelemre méltó.^{57.}

Az Arpad-soka helynév pedig további gondolatok elindítója lehet.^{58.}

Ezek után vizsgáljuk meg a **Pécs** határába olvadt Árpád^{59.} község környezetét.

1181-ben említik először Arpad néven.^{60.}

A pápai tizedjegyzékek korában^{61.} már két Arpad van: Arpad és Holas (olasz) Arpad.^{62.}

Mivel a pápai tizedjegyzékekben „de Arpot”, ill. „de Arapad” alak is előfordul,^{63.} a *Magyar etimológiai szótár* szerint kétséges az idetartozása,^{64.} holott éppen az a két változat (Arpot és Arapad) az, mely bennünket eligazíthat később egy kérdés megvilágításában.

Akárcsak az eddig ismertett szálláshelyeken, Árpád szomszédságában is feltűnik egy Pat személynévvel foglalt szállás, mely Tühütüm (ma Töttös) és Szabolcs (Mecsek-szabolcs) közeli szállásföldjéhez hasonlóan a Mecsek egyik délre lejtő, védett, de napfényes völgyében fekszik, s bővizű forráshely, jó rétek adják a település elsődleges feltételeit.

Neve Patacs.

Ma már szintén Pécs határába olvadt.^{65.}

Írásaink 1252-ben említik először villa Potoch^{66.} néven, de 1315-ben már nyíltabban ejtik a nevét, s Pathach-nak írják.^{67.} E néven a -cs ismét az ugor-magyar környezet által adományozott becézőképző, s a Pat = puszta személynév e -cs képzővel lett településnévvé.

Mint a többi szálláshelyeken, itt is a törzsi településnevek gyűréje bizonyít többek között a fejedelmi udvarhely közellétére. Erről egyébként Györffy így ír:”...feltehető, hogy a Pécs mellett fekvő Árpád falu, melyet Megyer, Keszü, Varsány és Kozár törzsnevek körítenek, a *honfoglaló vezér* egyik állandóbb jellegű szállása volt.”^{68.}

^{56.} Németh G.: 285. l. „...a nevek becézőképzőket kapnak, sőt ugyanaz a név többféle képzővel ellátva él..., a becézőképzők használata ősi névadásunk finnugor eredetű sajátja...”

A szövegben azért használom az ugor-magyar kifejezést, mert továbbiakban szó lesz még a honfoglaló magyarság türk- és iráni-nyelvű eleméről is.

^{57.} General-Karte des Königreiches Ungarn. 1858. K. K. Mil. Georg. Inst. 6. lap.

^{58.} A Fehér megyei Pátka DK-i határosa Sukoró, a Győr m.-i Pátka előneve is az a Veszprém m.-i Pát puszta a Suksára mellett fekszik, a Pozsony megyei Arpad határleírásában is szerepel Suksara (H. I. 49: Sthsara), végül ezen Arpad neve is egyszer Arpadsuka. (1271.)

^{59.} 1967-ben Nagyárpád 826 m. lakossal. (Hnt. 514. lap)

^{60.} Forster Gyula: III. Béla király emlékezete. Bp. 1900. Ezentúl: III. Béla eml. és old. szám. Itt: 157. lap

^{61.} 1332/5.: Nicolaus de Arpad és Johannes de Holas Arpad másutt: Joh.de Arpad Gallico (Györffy szerint: Árpád és Olasz-Árpád.) (Gy. György dr.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, 1963. Akad.Kiad. Ezentúl: Gy. III. és old.szám. Itt: Gy. III. 271. lap.)

^{62.} U.ott: Györffy: „...nyilván *vallon* lakóiról elnevezve...”

^{63.} And.et Nic. (sac) de Arpot és Nic de Arapad. Gy. III. 271.,

^{64.} Etym Szót. I. 145. lap.

^{65.} 1930-ban Patacs, M.Ürög, Mecsekszentkut és Rácváros egyesült Mecsekalja néven, míg 1954-ben ez is Pécs határába olvadt (Hnt. 1967. 724. lap.)

^{66.} Hazai Oklevéltár.Bp. 1879. Nagy Imre stb. szerk. M.Tört.Társ.Kiad. Ezután: H. okl. és lapszám. itt: 25-26. és Gy. III. 356. „Villa Potoch, iuxta viam Potoch.”

^{67.} Villa Pathach (Gy. III. 356.) és 1332: ...in monte Patach (A. II. 605.)

^{68.} Gy. III. 252. lap.

Mint a korábban tárgyalt Pozsony megyei Árpád szomszédságában, itt is feltűnik (Nagyárpádtól délre) a Szalonta nevű település,^{69.} melyet első ízben 1192-ben említenek Zolounta néven,^{70.} de 1329- és 1335-ben már nyíltabban ejtik, s ekkor *Zalant* a neve.^{71.}

Patacs déli határán, akárcsak Tetétlennél, a Körös patak folyik.^{72.}

(6. számú térkép.)

Még egy Árpád névvel foglalt szállást találunk a Kárpát-medencében, mégpedig **Biharban.**

Itt a Fekete-Körös és Kölesér közén feküdt Árpád, melyet 1326-ban említenek először.^{73.} Ekkor *possessio*, míg a pápai tizedjegyzékben: *villa*.

Ugyanekkor már plébániás hely^{74.}.

Árpádtól ÉK-re nagy galéria-erdők ölen az 1858-as osztrák térkép (lásd: 57. jegyzet) Pata és Pata Ősi helyneveket tüntet fel, melyek ismét *Pat* személynevű fogláló őstelepülésére mutatnak.

Az ezekkel azonosítható *Patafaya* (1291-ben), ill. *villa Pathafa* (1332/7)^{75.} középkori település is arra utal, hogy az itteni kiterjedt erdőségek is *Pat*-éi voltak.^{76.}

Újból figyelemre méltó, hogy Árpádtól ÉNy-ra *Szalonta* falu^{77.} fekszik a középkorban is, mely a pápai tizedjegyzékekben, akárcsak a baranyai *Szalánta* „*villa Zalancha*” (olv. *Zalantha*) néven jó elő.

Törzsi helynév Árpád közvetlen közelében csak egy akad: *Keszi*,^{79.} de kissé távolabb Orosz, Jenő, Nyék, újabb 4 Keszi, Gyarmat, Tolmács, Megyer törzsi települések is találhatók, s köztudott, hogy e vidéken a honfoglalás idején jelentős székely tömegek is éltek.^{80.}

Szükségesnek tartom felvetni a gondolatot, hogy az Árpád-tól DK-re, a Fekete-Körös révhelyénél fekvő Fekete-Bátor község neve, mely 1177 körül *Batur*^{81.} néven ismeretes, nem volt-e az okleveles idők előtt *Pat ur*? Ugyanis településneveinkben a névkezdő *b ~ p* váltakozását ismételten megfigyelhetjük.^{82.}

^{69.} 1967-ben Szalánta ktk., 755 horvát, magyar, német lakossal. (Hnt. 580. lap.)

^{70.} Gy. III. 380. és 1230/31-ben (AU. XI. 225.) *Scolouuta*!

^{71.} Gy. III. 380. továbbá: Pécsi Káptalan M.Lt. XXXI. 3., míg 1336-ban „*possessio seu villa Zalanta in comitatu de Baranya*. (A. III. 227.)

^{72.} A mai Pécsi víz vagy Fekete víz, melynek partján községekben sorozatosan feltűnik a Köröshíd, Köröspart, Körösrét stb. dűlőnév, Pl. Gerde határában.

Arpad falu középkori templomának alapfalait még 1969-ben láttam személyesen. *Szalánta* templomának középkori alapfalai a Pécsre haladó országút mellett, K-ről még szintén fellelhetők voltak.

^{73.} dr. Borovszky Samu szerk.: Magyarország vármegyéi és városai. Bihar m.monogr. Ezentúl: Bihar mon. Itt: 41. lap 1326: p. *Arpad*. és Gy.III. 595.

Megítélésem szerint a Gy. által említett 1214. évi adat: v. de Arpa, nem ide tart.

^{74.} Bihar mon.: „Hajdan a ks. a Telek dűlőben feküdt, s a temetőben egykori temploma alapfalai még láthatók. A ks. határában lévő dombot a nép Á. sorjának tartja. (41. lap.)

^{75.} a -fa, -fája itt erdő erdeje értelmű.

^{76.} Bihar mon.: 159. lap. „Ősi Pata és Pata pusztákat már a bécsi codex, mint községek említi. „l. még.: M. Ny. 1926, 358. és Gy. III. 652. l.,

^{77.} Bihar mon.: 1910 körül: Nagyszalonta, 14000 m. lakossal.

^{79.} 1220/550.: Vacy de v. Qezy (Karácsonyi J.- Borovszky S.: *Registrum Varadiense...* Bp. 1930. Ezentúl: VR. és §. szám. (Itt: 121. §., 243. l.-l.: CS. I. 613. is. 1858-as osztrák térképen: Répáskeszi, Nagyszalontától DNy-ra

^{80.} Gy. III. 575. l. térképe stb.

^{81.} „*terra ecclesie de Batur*” Monostoros hely, Gy. III. 598.,

^{82.} Pais Dezső: M. Ny. T. K. 50. sz. 32-36. l., és II.a B. - Kovacsics J.: Veszprém m. helyt. lexikona. Bp. 1964. Akad. Kiad. Ezentúl: Ve. lex. és old. Itt: 330. Páta 1331-ben Pata, 1696-ban Pada.1701-ben Bada; Basarág 1232-ben Posorogh (Gy. III. 173.) Putak > Futak ~ Batk. (Gy. III. .219.) Tabor. > Bobara. (Gy. III. 866.) stb. Mező András és Németh Péter (Szabolcs-Szatmár m.tört.- etimologiai helységnévtára. Nyíregyháza 1972.

Azonkívül arra is kell gondolnunk, hogy Pécssett Árpád-tető és Árpád község között Putur -lik > Potur -luk fejlődésű földrajzi név található.⁸³ **(7. számú térkép.)**

Amint látjuk, a **Kárpát-medencében** az - általam - ismert öt Árpád fejedelem nevével foglalt történelmi szállásföld mindegyike közvetlen közelében feltűnik egy-egy Pat pusztá személynévvel foglalt szálláshely, ami vitathatatlanul arra utal, hogy az Árpád név és a Pat személynév között valami összefüggésnek kell lennie!

(8. számú térkép.)

Ha most megfigyeljük a **Pécs**től nyugatra feltűnő Pat nevű (Pat-cs) szállásföld települési magját, azt a Mecsek egy jól rejtett, bár dél felé kinyíló völgyében találjuk, mely ugyan rányílik a Pécsről a Dráva mellékére, majd onnan Itáliába vezető ősi nagyútra, de semmiképpen sem fekszik az utak csomópontjában.

Mint mondtam már - hasonlóan a Tühütüm és Szabolcs törzsvezérek szállásaihoz, melyek szintén a Mecsek rejtett, de délre nyíló völgyeiben található - ez a szállás inkább biztonságot kereső menedékhely, semmint hatalmi pozíció emléke.

Ezzel szemben a Pécsről délre fekvő Árpád az utak csomópontjában fekszik.⁸⁴

Az Árpád vezérelte Megyer törzsi szállással a Siklósra, onnan az Eszéki révhez, az Eszék-Buda római hadiút átkelőhelyéhez vezető nagyutat ellenőrzi.

A Kozár nevű kabar szállásokkal⁸⁵ a Karassó hídján át a mohácsi Dunarévhez, illetve a Budára, Esztergomba vezető utakat zárja le. **(9. számú térkép)**

Hasonló a helyzet a **bihari** Árpád szállás és Pat nevű szállásföld esetében. Itt Pat még a nagy galéria-erdők védelmét kereste (lásd: Patafája), Árpád már az északról délre haladó, a révhelyeket összekötő, valamint a keleti hegységből az alföldi Tiszarévekhez vezető ősi útvonalak metszéspontjában fekszik. **(7. számú térkép)**

Továbbmenve: a **Fehér megyei** Pat-k szállás a közeli dombok földvárára támaszkodik (Szöszvár, Szűzvár), s hátának biztonságát a Velencei-tó (egykor „Fertő”) mocsárvilága védelmében keresi, míg az Árpád nevű szállás már a Sárvíz átkelőjét és a Móri átjáró forgalmát ellenőrzi és uralja. **(2. számú térkép)**

Ezentúl: Szab.-Szat. m. és oldalszám. Nyírbátor etimológiáját tárgyalva (81. l.) arra a megállapításra jut, hogy a Bátor név „ősi m. személynévből származtatható, mely török eredetű”, ugyanis „az ötörök bayatur = ‘a hős, jó, bátor’ tiszteletjelzőt helynévként is, személynévként is átvettük.”

A m.nyelv történeti-Etimológiai Szótára (Bp-1967. Akad.Kiad. Ezentúl: Tört. Etim. Szót. és old.szám.) 258. lapján értekezik a bátor szavunkról, s példának felhossa 1138/329-ből a Bahatur személynévet, 1230-ból a Baatur (Csanád m., Győrffy III.848.) helynevet, érthetetlenül ide sorolja 1177/1202-ből a Batur (Gy. III .598. Bihar m.), 1323-ból a Bathorighaz (Gy. III. 710, Bodrog m.) helyneveket is. S mindezeket a türk Bayatur (‘a hős’) szn.-ből származtatja.

Engem zavar az, hogy történelmi neveink ott, ahol kifejezetten hosszú hangzót akarnak írni: pl. a hosszú B é l -t 1232-ben Beel-nek (Gy. III. 755.) B á r -t 1296-ban Boor-nak (ÁU. X. 233.), S á r -t 1332-ben Sahar-nak (Heves m.tört. I.176.), P é l -t Pehel-nek (u.akkor, u.ott), M a X a r -t később Maár-nak írják.

Miért írják tehát a bayatur -t röviden Batur-nak, és pedig Pl. Nyírbátor esetében századokon át: 1279, 1280, 1282, 1299, 1330, 1332-ben sorozatosan, legfeljebb Bator vagy Bathur-nak.

Ugyanígy a Heves megyei „bátor”-t s az általunk éppen tárgyalt Fekete-Bátort.

Megítélésem szerint Itt B a t > P a t szn. lappang az előtagban, míg az utótag a h u r > Ű r méltóságnév. A „Bátor” pedig a közben közszóvá lett „bátor” tévedésbe ejtő népetimológiája.

⁸³ Már a XVIII. századi Pécs városi jegyzőkönyvekben ismételtelen előjön csn-ként is. A név a legnagyobb, legbővebb ízű forrásnál tűnik fel Pécssett, ami településtaniilag kényszer, hogy a vezér forrása legyen!

⁸⁴ Lásd: Glaser Lajos: Dunántúl középkori úthálózata. Századunk 1929. 4 - 8. füz. 138/285. lap. (Ezentúl: Glaser és lapszám.)

⁸⁵ A Kozár v. Kazár népelem csatlakozott kabarok egy része, kiknek feladata a harcban előljárni. Árpádról Kézai írja: „előnyomuláskor a sereg előtt jár.” Azaz Árpád a Kazárok vezére is !

Teljesen azonos a helyzet az erdők védelmét kereső Pathay, illetve a Tetétlen halom nyílt terepéről széjjeltekintő Árpád esetében. **(4. számú térkép)**

Ha feltételezzük, hogy Pat és Árpád azonos személy, úgy az előzőekben mondtak alapján nyilvánvaló, hogy honfoglaló fejedelmünk a Pat nevű szállásokat akkor foglalta, midőn seregével még harcban állott e földért, azaz „dux” vezér korában, midőn lényegében egyike még a törzsfőknek, míg az Árpád nevű udvarhelyeket azután vette birtokába, miután a fejedelmi pálcát már kezében tartotta.

Most azonban az a kérdés mered elénk: hogyan lesz a Pat-ból Árpád?

Mióta Palló Margit figyelmeztetett bennünket arra, hogy a régi magyar nyelvben volt (már rég kihalt) ótörök jövevényszavunk: 'âr', melynek jelentése: úr, legfőbb,⁸⁶ azóta nyilvánvalónak látszik, hogy a Pat-ból akkor lett Âr Pat, midőn már a fejedelmi méltóságot is magáénak mondhatta.

A Pat ~ Pad problémával, azaz az utóhang t ~ d változásával később foglalkozom!⁸⁷

Igen ám, de a *Teleki- és Székelyudvarhelyi-kódex* Szent Mihály arkangyal nevét ilyen alakokban őrizte meg: Szent Mihály ur, Ur Szent Mihály, Ur Mihály angyal, sőt „ur âr Mihály angyal” és „ur âr Mihály arkangyal.”

Ebből nyilvánvalónak látom, hogy népünk az ótörök âr mellett a magyar ur méltóságnevet is ismerte és használta, néha felváltva is, máskor - igen nagy tiszteletadásul - együtt is!

Igy egyáltalán nem kell csodálkoznunk azon, ha honfoglaló vezérünk, amíg „dux”, „kisfejedelem”, vezér Pat âr, Pat ur(?) (Bat-ur!), máskor meg -nyilván fejedelem korában- Âr Pat, illetve Űr Pat névvel foglalta szállásföldjeit.

Éspedig valószínűleg türk-magyar környezetben: Pat-âr, Âr-Pat volt az ő és szálláshelye neve, míg ugor-magyar környezetben: Ur-Pat + di, -s, -cs becézőképző, vagy Put > Pot > Pat-ur s esetleg + becézőképző.

De még tovább is kell mennünk fejtegetésünkben.

István király 1002-ben kiadott oklevelében Űrhidát Hurhidának írják⁸⁸, sőt a Keve megyei Űrhida még a pápai tizedjegyzékek idején, a XIV. század közepén is Hurhida⁸⁹.

Hasonlóan a Veszprém megyei Urháza még 1439-ben is Horhaza⁹⁰, s a baranyai Urtelek egy ízben a XV. század elején Hurtelek néven szerepel.⁹¹

Végül a mai Pest megyei Uri községet a XIV. század elején Huri néven említi oklevelünk.⁹²

Azt hiszem, nem lehet kétség, hogy e helyneveinkben az előtag az „úr” szavunk archaikus alakja, hisz a XI. század elején, oklevélben szereplő Hur~hida-t kutatóink egyértelműen úgy magyarázzák, hogy nevét a „dux”, vagy fejedelem hídjától nyerte.⁹³

⁸⁶ Magyar Nyelv c. folyóirat. Bp. 1905-től napjainkig. Ezentúl és eddig: M. Ny. évf. és lapszám. Itt: 1959. évf. 544. l.,

⁸⁷ Most csak egy példát: Veszprém m.-ben a mai Páta pusztá 1696-ban Pada, 1701-ben: Bada stb. l.:Ve. lex 330. l.,

⁸⁸ Szentpétery I., I.3. okl.,

⁸⁹ Csánki Dezső: MO.tört. földrajza a Hunyadiak korában. I.-V. Bp. Ak.Kiad, Ezentúl: Cs. + kötet és old.szám Itt: II. 121. l.,

⁹⁰ Nobiles de Horhaza. Cs. III. 234.,

⁹¹ 1428, 1514: Urthelek, 1428: Hurtelek. Szigetvár vidékén? Cs. II. 533.,

⁹² Pest m.monográfiája. (Monográfia sorozat, Borovszky szerk.) I. 157. l., azonban 1252-ben már Wry-nak is írják. /Széchenyi cs. története. Bártfai Szabó L., Bp.1911. Ezentúl: Széchenyi tört., köt. és old.sz. Itt: I. 488. l.

⁹³ Ve. lex. 382. l., pl. Urkuta: „magyar névadás, jelentése: a király vagy herceg kútja.”

Vajon ezt a szókezdő h -t (mely alkalmasint időnként, vagy talán bizonyos nemzeti-ségek, vagy tájnyelvet beszélők körében, lágyabban ejtve k -nak is hangzott), ejtették is, avagy csak a kancelláriai írásgyakorlatban jelentkezik?

Azt hiszem, erre azok a településnevek fognak feleltet adni, melyek feltehetően Űr P a t értelműek, s melyekben a névkezdő 'h' máig is megmaradt.

III. Hur Pat > Űr Pat

Említsük itt elsőnek a **baranyai** H o r p á c s -ot, mely ma csak dűlőnév S z e b é n y és Palota-B o z s o k határán, de a korai századokban lakott hely volt, s mint falut okleveleink első ízben 1351-ben „villa h o r p a c h” néven említik.⁹⁴ **(10. számú térkép)**

Az ilyen névvel foglalt föld azonban nyilván jóval korábbi eredetű, hisz a név előtagja a H u r > H o r = Ű r méltóságcím, utótagja pedig a türk-magyar P a t pusztá személynév, míg a szóvégi -s az ugor-magyar környezet által adományozott becézőképző. Azaz a név: H o r P a t + s > H o r p á c s.⁹⁵

Ha gondolatmenetünk helytálló, úgy a H u r P a t név a fejedelem P a t emléket őrzí, s ez esetben ennek bizonyítékát is kell találnunk!

Bizonyíték pedig bőven akad!

H o r p á c s nyugatról határos azzal a Fehéregyházával, melynek területén talán még Géza fejedelem, de legkésőbb Szt. István király kápolnát épített, s melyet 1015-ben, a pécsváradi alapítólevél keltezésének évében I. István király a pécsváradi bencések gondozására bízott nyilván azért, mert e királyi kápolna kriptájában valamelyik őse aludta örök álmát.⁹⁶

A kápolna helyén a XVII.-XVIII. század fordulójában még Szt. Lászlóról nevezett egyház állott,⁹⁷ melyet a szüri templom építéskor püspöki engedéllyel lebontottak, ma pedig a helyén egy kőkereszt áll.

A közvetlen környék szántóföldjein felbukkanó gazdag leletanyag (középkori és későbbi edénytöredékek, huszár domborművű kályhacsempe, nyílhegyek, pénzek stb.) arra utal, hogy e templom és a hozzá csatlakozó épület alapfalait fel kellene tárni.⁹⁸

A templom körül később kialakuló Fehéregyháza falu helyét ma Ferigyháza dűlőnek hívja a nép.⁹⁹

A H o r p á c s név tehát H u r P a t (= Á r P a t) fejedelem egykori szállásföldjére utal, kinek leszármazói (legkésőbb I. István) itt királyi kápolnát alapítottak.

⁹⁴ Zichy család okmánytára. Nagy Imre stb. szerk. 1871-től I.-X. köt. Ezentúl: Z. és köt.+ old.szám. Itt.: Z. II. 471.,

⁹⁵ Ugyanolyan névfejlődés, mint a Potocs > Pócs. L.: Máriapócs, 1238. /Z. I. 3./ „uxor priuarci comitis de Hung, de genere Gutkeled...presentibus duobus predicatoribus de claustrum de Potoch.” (Tulajdonképpen: Potcs > Pócs.)

⁹⁶ Szentpétery I.: Szent István király pécsváradi ... stb. Bp. 1918. 23. l., „duas capellas regias ... altera, que vulgo Alba ecclesia vocatur...”, továbbá: Gy. III. 301. és Jankovich: i.m. 79. l.: „az első királyi kápolnák alapítását I. István korára kell tennünk... kialakulásuk királyi birtokon épülő lakokhoz kapcsolódott... mindezek mellett temetkezési helyek is! ...”

⁹⁷ a II. József féle katonai felvételtől készített térkép még jelzi.

⁹⁸ a leletek részben birtokban, részben Szében helytörténeti gyűjteményében.

⁹⁹ 1855. évi kat.tp. Baranya megye levéltárában. (Bm. K. 236. jz.)

Érdekes, hogy a Horpács nevet a XVIII. század elején beköltöző német telepesek *Karpacs*-nak ejtik.

Ez annyit jelent, hogy ők itt még olyan türk hagyományokat őrző lakossággal találkoztak, mely az *ur-at* nem *hur-nak*, hanem *kar-nak* nevezte?

Hisz a Teleki- és Székelyudvarhelyi kódex-ben megőrzött *ar* szavunknak ez a *kar* ugyanúgy archaikus alakja lehet, ahogy a *hur* az *úr-é*.

Harpács -tól északra a középkorban Karakó nevű falu állt.

Ennek határleírását a Zichy levéltár őrizte meg¹⁰⁰. 1351-ből: „...prima meta incipit in fine villa horpach...”

A sok viszontagságon átment község korán elpusztult, ma már csak a Szebény községből ÉNy felé vezető ősi földút (u.ott: „...magna via, que ducit de Karakow ad pechvarad...”) és ennek környékén elterülő *Karé* dűlőnév őrzi emlékét.

E község neve első említésekor *Korkoa* (*Corkoa*¹⁰¹), s még 1347-ben is *Korkou*-nak írják. Majd ezt követi az ejtést könnyítő hangzó betoldásával alakuló *Karako* ~ *Karakow*, végül - a lengyel egyetemi város magyar kapcsolatai révén népi etimológiával - a *Krakó*¹⁰².

Azonban a község neve nem sorolható a Velence, Prága stb. típusú, későbbi eredetű telepes községek sorába, mert az országban szétszórt többi *Karakó* is *kivétel nélkül* korábbi időből őrzi a *Karkó* > *Karakó*, mint a *Krakó* névalakot!¹⁰³

Szerintem az itt elsőnek előjövő *Korkoa* névalak előtagjában a *kar* > -ar méltóságcímet őrzi (*Korku* -a = *Horku* -a¹⁰⁴); a szóközépi -k ugyanaz az ugor-magyar kicsinyítő, helynévképző, mely a Baark, Bark, Mohk, Majk, Szajk, Deszk, Petk Patk stb. nevekben is előjön, ezt követi az -u (>-o) ősi véghangzó, mely itt még nem kopott le, s végén áll az -a birtokos rag.

Ahogy a Patk-a, Szajk-a, Majk-a annyit jelent, hogy Pat-é, Szajk-é, Majk-é, ugyanúgy a *Korkoa* = *Korku* -é. Más szóval „Karcsa”-é.

Ezért *Karé* (= *ar* -é) a Szebényből Pécsvárad felé vezető nagyút környéke ma, hisz képzőtlen alak, s a véghangzó is már rég lekopott.

Egyébként a *kar* alak jogosít fel arra is, hogy feltegyem: a XVIII. századi országgyűléseken szokásos „karok, rendek” megszólításban a *Kar* szó tévesen, helytelen etimológia alapján kapott „brachium” értelmet. A *karok* itt *főurak* értelmű.

Ugyanitt említtem, hogy a *Kar Pat* nevet bátorodom felismerni a **Kárpátok** elnevezésben is, annál is inkább, mert Sáros megye XVIII. század végi, Beőr Vince által készített térképen a Lengyelbe vezető ősi nagyút nyugati oldalán *Kurcán* fejedelem nevére utaló Kurczin hegy, keleti oldalán Árpád fejedelemre utaló „Kárpát hegyek” nevet viselő hegység képezi a határt, holott úgy tudom, ekkor az osztrák földrajztudósok által adott „Kárpátok” elnevezés még meg sem született.¹⁰⁵

¹⁰⁰. Z.:II. 471.

¹⁰¹. Gy. III. 322. és Dl. 86922., ad 1347: Z. II.243.,

¹⁰². Karakou, Karakow 1347, 1348, 1352 (Z. II.235., Z. II. 249. Z. II. 487.) stb., majd Crako, Crakou, Crakow, Crakoföld: 1371, 1373, 1376, 1400. (Z.III.417., Z.III. 487., Z.III.622., Z.III.622., Z.V. 148. stb.)

¹⁰³. Gyóni Mátyás: a m.nyelv görög fejl. szórványemlékei. Pázmány P. egyet. 1943/66-67. I.

¹⁰⁴. Sopron-Karakóról később lesz szó, a Vas m.-i Karakó I. István-kori várispáni székhely, 1257-ben Karkou (ÁU. II.297.), 1328-ban Korokou (Dl. 6656) és csak 1408-ban P.Craco. (Cs.II.762.), Alsó-Fehér m.-ben Karako már 1206-ban kiváltságos szász telep, de Craco néven csak 1460-tól szerepel. (Iczkovits Emma: Az erdélyi Fehér megye... Bp. 1939. 40. és 58. l.

Hont megyében Karako 1294-ben, míg Craco csak 1324-ben tűnik fel stb., I.: Bakács István: Hont megye Mohács előtt. Ak.Kiad. 1971., Továbbiakban: Bakács és old. Itt: 146. l.)

¹⁰⁵. A román Fogarasi havasokat ismertető turistatérképen a hegysoron átvezető hágó két oldalán Árpás és Buda-hegy, -tó, -hágó nevek vannak!

Arra nézve, hogy a Kárpát elnevezés elvileg már a honfoglalás évtizedében is születhetett, támpontot nyújt Bartha Antal közelmúltban történt megállapítása^{106.}: „A IX-X. századi magyar határok északi irányban minden bizonnyal érintkeztek Lengyelországgal.”

Felmerül az a gondolat is, hogy a Karkua-val északról szomszédos Fekethy (ma Feked^{107.}) község, mely - bár okleveleinkben korábban szerepel - bizonyára későbbi településű, mint a Karkua, s így nevét az oda települő ugor-magyarság már téves etimológiával alkothatta az eddigre Karakó-vá (kara ótörök nyelven is = fekete^{108.}) fejlődött névből.

Ez annál inkább is valószínű, mert a község határában ered a Karassó (Karasica) folyó,- melyet nyelvészeink is 'Fekete víz' (= Kara su) értelműnek vélnek, holott - eredését tekintve - inkább Kar su > Karasu = ur vize, patakja értelmű lehet.^{109.}

A fejedelem és katona népének itteni megszállására utal még a Dombay János által 1941-ben Bozsok határában feltárt honfoglaláskori magyar temető,^{110.} továbbá Szebény határában, Horpácson feltárt késő-avar temető.

Alkalmassint az utóbbiak leszármazottjaiban kereshetjük azt a népelemet is, mely Hur Pat-ot Kar Pat-nak nevezte?^{111.}

Honfoglalóink előszeretettel választottak szállásul olyan helyeket, melyek kijárt, régi utak mellett feküdtek, s ahol római településből származó kőépületeket, vagy azok romjait találták.^{112.}

Szebény határában a Szekcsőre, az ottani határerődhez vezető római út mentén, az un. Bóhászó dűlőben ma is gazdagon található római eredetű épületanyag, ugyanitt igen sok római pénz és kisebb ékszerek kerültek elő. Római pénzek a Horpács dűlőben is előkerültek. (PX. monogrammú bronzgyűrű stb.)^{113.}

Nem találtunk mindeddig Hur Pat szállásán Pat puszta személynevet. Annyit azonban minden kommentár nélkül említsünk meg, hogy Szebénytől délre, Himesháza és Szabar között a XVIII. századi térképek még feltűntetik Pap nevét, s e települést már 1292-ben említik Papy néven.^{114.}

Somogy megyében is állt egykor egy Horpács nevű település, mely az általam fellelt első említések, 1226-ban Hurpas /!/, majd 1298-ban Hurch.^{115.}

Az 1858-as osztrák katonai térkép szerint egykori helyén P. Árpás található^{116.}, Somogy vármegye monográfiája szerint Gamás és Vitya között feküdt, 1261-ben Somogyvárhoz tartozó várföld és Vitya szomszédja.^{117.}

^{106.} Bartha Antal: A IX-X. századi magyar társadalom. Bp. 1968. Akad.Kiad.148. l.

^{107.} 1292/97.: Fekethy (Gy.III.302.) A község Ny-i határán, Mecske felé feküdt Zebegény monostora, melynek romjait a pécsi múzeum elkezdte feltárni, de érthetetlenül abbahagyta. A teraszos földművelés nyomai még ma is láthatók. A XVII. századvégi conscriptiókban Érsekapáti néven szerepel, hisz exemptus monostor volt.

^{108.} Gabain: 327. l., qarak = fekete.

^{109.} Ugyanígy a Barcaságon eredő Brassó folyó sem valószínű, hogy „szürke” jelentésű, hisz a Barcaságon ered és folyik a Barca is, valószínűleg a baar > bárc méltóságnév emléke.

^{110.} Dombay János: Árpádkori temetők Baranyában. II. Jan.Pann.évk. 1961, 80. l. és különnyomat. II. - Továbbá: Régészeti Tanulmányok. II.Akad. Kiad. Bp. 1962. Szerzők: Fehér-Éry Kinga-Kralovánszky A.: Ezentúl: Rég.Tan II. és lapszám. Itt: 60. l.,

^{111.} Szebényben honos egyes családnevek utalhatnak is az avarok túlélésére.

^{112.} Pécs, Óbuda, Sopron, Szombathely, Szöny, Szekcső, Baranya-Boda, Hosszúhetény stb.

^{113.} Szebényi helytörténeti gyűjteményben.

^{114.} Gy. III. 355. Papi. „Zebegun et Chazlow f.-i Joh. -is de Papy. 1851, 1891 kat.tp. Érdemes kitérni arra a körülményre, hogy 1313 előtt Kövésznyei Zumbur bírt Corkoa-n és Tolna megyében részeket. (Gy.III.322.) 1347: „in Kauznia in C.-ibus Tolnensi et Korkou in Barana...” (Z.II.243.) A Somogy m.-i Horpácsnál a kérdésre visszatérek.

^{115.} PRT. I. 313., Hurpas. 1226 és 1298: Hurch (H. VIII. 380.)

^{116.} A lengyeltóti Lengyel család oklevéltárának regesztája birtokomban van, ebben számos Horpácsra vonatkozó kivonat van. Az Árpás arra is utalhat, hogy az okleveles kor előtt a Győr megyei Árpás is lehetett Ar Pat + s.

Ma egykori területe Polány határában található, emléke közvetlenül a falu felett északra Nagy Árpács és N. Árpás, majd tovább É-ra Kis Árpás dűlő.^{118.}

Hallatlanul értékesen tárja fel Hurpács név eredetét a Somogy megye Levéltárában található, 1852-ből származó kataszteri térkép, mely Kis Árpást Arpat patsi néven, míg Nagy Árpást „N. Á r p á c s” néven tünteti fel.

Az előbbi típusa az olyan hagyománynak, mely bizonytalanná vált, s már nem tudja a különböző emlékeket szétválasztani. De a többi településnek fényében nyugodtak lehetünk. Itt az Ar Pat és a Pat (szn.) + s > Pats fennmaradt emlékéiről van szó.

Így a Hurpács mögött is a Hur méltóságcímet és a Pat személynevet + -s képzőt kell látnunk.

Arra is gondolok, hogy a két Árpás között feltűnő Patfari dűlők (Patfari híd,-legelő, -erdő, -ajj) Árpád dukátusa idejéből fennmaradt Patâr-i emléke, s semmi köze a „far” -hoz.^{119.}

Itt is szükségünk van bizonyítékokra?

Ime, a szomszédos Vámos határában feltűnnek a Kara ~ Karé dűlőnevek^{120.}, melyek - mint már megállapítottuk - az âr méltóságcímmel foglalt szállás archaikus alakjának (k a r) birtokos raggal felruházott formái.

Az ugor-magyar -d képzővel ellátott ősi településnév viszont az északról közel szomszédos Karád.^{121.}

Az Árpád-házi fejedelmi címmel foglalt szálláshelyet itt is fémjelzi egy Fehéregyháza. Ezt Somogy vm. monográfiája szerint III. Béla egyik oklevelében említik először, majd 1229-ben és 1332-ben a pápai tizedjegyzékek szerint már templomos hely.^{122.}

Ma Féregyház, Fehéregyház néven dűlő.^{123.} Az Árpádok korából származó tömegsírt is tártak itt fel.^{124.}

Ma a község határába tartozó, X. századi településű Kér pusztán pedig 1950-51-ben 388 Árpád-kori sírt vizsgáltak meg, melyekben I. István-kori dénárokat is találtak szép számmal.^{125.}

Most már csak arra kell felhívnom a figyelmet, hogy Karád községtől ÉNy-ra, Kupa vár tözsomszedságában - hol „Kupa nevű török herceg lakott”-, K a l o z s . d nevű dűlő van.^{126.}

Végül a falutól délkeletre tűnik fel az a Kovászna név, itt dűlőnév formájában (de korábban lakott hely volt: 1323: Kuazna > Koazna), mely közrejátszik, hogy a baranyai Horpács-csal való analógia még meggyőzőbb legyen. ^{127.} **(11. számú térkép)**

^{117.} Somogy vm. Monográfiája. Monogr. sorozat. Dr.Borovszky S. halála után szerk. dr. Csánki Dezső. Ezentúl: Som.mon. és lapszám. Itt: 68. l.,

^{118.} Somogy megye földrajzi nevei. Bp. 1974. Akad.Kiad. 343-345. l.,+ térkép és idézett térképek a Somogy megyei Levéltárban „Kis Arpatpatsi” stb.

^{119.} U.ott: 344-45. l.

^{120.} Som. földr. nevei: 127. lap + térkép: Kar oldal, Karai oldal, Karé, Karéj, Karréji kút stb.

^{121.} 1131-1141: K a r á d i (PRT. I. 595. l.), 1229: Karad. (ÁU. VI. 4. és 72.), 1390: Karaad (Cs.II.617.) Somogy mon. 1135-ből említi (88. l.)

^{122.} Som. földr. nevei: 224. l., és 1193: Feeregiaza (Cs. II. 604.), 1234 -70: Feyreghez (ÁU.II.23.) Cs.II.604. és ÁU. VI. 72. stb. Részben Karádhoz tartozott.

^{123.} Som. földr. nevei: 224. lap. Féregyház. „Tömegsírt tártak itt fel!”

^{124.} Rég.Tan.II.45. l., s-végű karika, koporsókapocs stb.

^{125.} Rég.Tan. II. 36 l., Fiad határában Kér p., 318. közl.

^{126.} Kalozsd, Kalozsdi árok, Kalozsdi kút. A mellette szereplő Makra a Pécs határába olvadt Patacon is szerepel. Az ugyanitt előjövő Aranyos pedig nem „az itteni jó minőségű földekről kapta a nevét”, hanem a szó előtagjában szereplő „â r - a” ugyanúgy uré jelentésű, mint a majd még ezután tárgyalandó Pat szállásokon.
(l., Harkány-Karán. Baranya m.)

Sopron megyében is foglalt Hur Pat szálláshelyet magának. Ezt a szállásföldet okleveleink 1280-ból említik először Hurch (=Hurpács) néven.^{128.}

Korai településére utal román stílusú temploma^{129.}, hisz az a régészeti vizsgálatok szerint már 1230 körül épült.

Valószínűleg Horpács közvetlen közelében feküdt a XIII. századra már elpusztult P o t a j k^{130.}, mely nevében Hur Pat pusztája személynevet őrizte meg számunkra. A -k csak ugor-magyar kicsinyítő képző.^{131.}

A fejedelmi szállásföldek obligát tartozéka a „kar” méltóságcímmel foglalt külön szállás. Ennek emléke Horpáctól nyugatra, Barom szomszédságában K a r a k o^{132.}, mely azonban elpusztult, az új kort nem érte meg.

Végül a környéken nagy számban feltűnő törzsi települések szintén fejedelmi udvartartás közelségére utalnak. Ilyenek: Lövvő, Nemeskér, Újkér, Berény, Ság és a Kál szomszédságában fekvő két Ládony. **(12. számú térkép)**

Negyedik - s egyben utolsó - Hur Pat névvel birtokba vett fejedelmi szállás **Nógrádban** található.

Adataim szerint először 1291-ben említik,^{133.} neve ekkor Hurch.

A fejedelem pusztája személyneve itt is , akárcsak Sopron megyében , -k képzővel maradt korunkra: P a t a k .

E néven elég későn, 1397-ben említik először, de ekkor már egyházas hely, s 1434-ben városi kiváltságokkal rendelkezik.^{134.}

Az ugor-magyar környezet által a P a t személynévhez ragasztott becéző, kicsinyítő képzővel szokás szerint helynévvé lett a Pat személynév, de így alakilag teljesen idomult az idegenből átvett „Patak” közszóhoz^{135.}, ezek után mi sem természetesebb, minthogy kutatóink, nyelvészeink minden további környezetvizsgálat nélkül besorozták a nevet az idegen eredetű településneveink sorába.

De Hur Pat , a fejedelem udvarhelyének közelségét jelzik a környéken nagy számban feltűnő törzsi települések.

Ilyenek: Gyarmat (Balassa-), az Ipolyon túl: Keszi, A. - F. - Nyék, majd délen: Jenő (Diós-), Jász (-telek), Tolmács, Ság (Rét-), Keszeg, keleten Nándor s nyugaton, közvetlen közelében: O r o s z i^{136.}

^{127.} Som.mon.: 89. l., és Cs.II.622., 1256: (ÁU.II.275.): Coaznya, 1323: (Z.I. 229.) Kuazna, Koazna és 1139: (A.III.531.), 1436: Kouaznya (H.IV.310.) stb. L.még a birtokomban lévő Lengyel cs. regesztájában számos adat.

^{128.} H. Okl.88.,

^{129.} Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. I.Bp. 1959. Ezentúl: Genthon és oldalszám. Itt: I.327.,

^{130.} 1230: terra Potahc. Nagy Imre: Sopron vm.tört.Oklevéltár. I-II. 1889/91. Itt: I. 17. lap. és dr. Karácsonyi János: M.Nemzetségek a XIV. század közepéig. I-III. Itt.: II. 416.: „Kapunvár közelébe eső, e tájon kere-sendő: Potahc.”

^{131.} Melich János: „...minthogy a magyarban van -n, meg -k kicsinyítő képző ...” M. Ny. 1926., 335. l.,

^{132.} 1370. P. Karakou, (H.I.268.)

^{133.} 1291.: Hurch. Monumenta Ecclesie Strigoniensis. dr. Knauz Ferdinánd, Strig. 1882. Itt.: II. 285. Ezentúl: MonStrig. és lapszám. Hatsek tp.-én (1798): Hurch.

^{134.} Nógrád vm. MO. vármegyei és városai sorozat, dr. Borovszky S. szerk. Bp. 1900 körül. Ezentúl: Nógrád mon. és oldalszám. Itt.: 101. lap.és Cs.I.93., 1397: P a t a k , 1421: Pathak, 1434: Opp.Pathak, vámhely, 1900: Patak 1238 lak. Hnt. 606. l.,

^{135.} Bárczi Géza: Magyar szófajti szótár. Bp. 1941. Ezentúl: Szóf.szót.és lapszám. Itt: 237. lap.

^{136.} 1900: Nagyoroszi, 2000 m.lakossal. Hnt. 545. l., és Nógrád mon.: 89. l.,

Nógrád megye monográfiája Kálmán király telepítésével hozza kapcsolatba ez utóbbi települést, de - nézetem szerint - a megszállás még honfoglalás kori, Kálmán idején legfeljebb újratelepülésről lehet szó. Hisz a honfoglaló Árpádnak már voltak orosz szatellitái.^{137.}

Gondoljunk arra is, hogy a XII-XIII. század fordulóján író Anonymus, a 12. fejezetben ezt mondja. „Akkor Halics vezére elrendelte, hogy kétezer nyilas járjon előttünk!”

Az előjáró hadak vezére pedig, mint láttuk, krónikáink szerint Árpád volt.

(13. számú térkép)

Úgy hiszem, hogy Horpács településnevek mai kiejtése kellőleg igazolta, hogy az archaikusan h u r -nak írt 'u r ' méltóságcímünket egykor nemcsak írtuk, de hur-nak ejtettük is.

Amíg azonban a magában álló szó, a szókezdő -h nyújtóhangot igen korán elvesztette (kivéve egyes nemzetiségek lakta településeken), addig elhomályosult értelmű összetételekben^{138.}, ez a -h a mai napig tovább él, annak ellenére, hogy a szóközépi (h u r) magánhangzó, nyelvünk általános nyíltabbá válásával, maga is követte a nyelvfejlődés útjait és törvényeit. (Hur Pat + s > Hor Pat + s.)

IV. Korpát

Az imént előadottak során a honfoglaló fejedelem által foglalt Horpács nevű szállásföldek környezetében egyes településnevek elhelyezkedésének bizonyos rendszerét figyelhettük meg.^{138. a.}

Mivel ez a rendszer egyes K o r p a t (-d) nevű települések környezetében ugyanúgy megnyilvánul, fel kell tennem, hogy a K u r p a t (d) > K o r p a t (d) településnevek hasonló funkciójúak, mint a Horpács, azaz az U r P a t , a fejedelem szállásfoglalásával kapcsolatosak, s így az is nyilvánvaló - mint azt a 12. oldalon (4. bekezdésben) már előre jeleztem -, hogy az archaikusan többnyire h u r -nak ejtett 'u r ' szavunkat egyes tájakon k u r -nak ejtették.^{138. b.}

Különösen feltűnő az említett települési rend a **Kolozs megyei** K o r p á d környezetében. E Korpádot, mely Kolozsvárhoz közel, attól keletre, Apahida szomszédságában fekszik, írásaink 1326-ban említik először

Terra Kurpad

néven. Még ugyanazon évben K o r p a d , majd 1356-ban C o r p a d néven is előjön.^{139.}

P a t fejedelem pusztája személyneve e Korpádtól kissé DNy-ra P a t a község névadója.^{140.}

^{137.} Györffy II. 47. l.: „oroszok csatlakozása feltehető a honf. előtt is, orosz szavunk honf. előtti jöv. szó...92. l.: ...Géza és István testőrsége...várég orosz druzsina volt.

^{138.} Horpács szavunk értelmét népünk évszázadok óta megismeri.

^{138. a.} Még más jellemzők is vannak, de a jobb áttekinthetőség s érthetőség kedvéért ezekre egyelőre nem térhetek ki.

^{138. b.} Ezért a közsájon is előjövő - de ma már archaikus - kurafi szavunkat nem a 'kurva' szóval tartom kapcsolatba hozandónak, hanem - nézetem szerint - u r f i jelentésű.

^{139.} Cs.V. 369., A.VI.492.,

^{140.} 1348-ban Patha, 1429...P.Eghazaspatha, 1482: Pred. Korpafewlde, intra metas Poss Patha (nyilván recte: Korpát fewlde !), 1525: Maghyar patha al.n. Fewesew-patha. Cs.V. 393.,

Ismét megemlítem, hogy e helynévben az -a utótagot nem becézőnek, hanem birtokos ragnak tartom, így a név mai értelme: P a t - é.

A két település között törvényszerűen feltűnik a Kara (d), mely a rávonatkozó első írásos adat felbukkanásakor, 1423-ban még: Poss. K a r a d (bizonyára még korábban, akárcsak a somogyi Horpáccsal szomszédos Karád is: Karadi), de 1427-ben már csak K a r a , s még ma is ez a neve.^{141.}

Ugyancsak most kell hangsúlyoznom és leszögezmem, a helynevek rendszere arra utal, hogy ez a helynév sem a türk 'k a r a ' (= fekete) közszo emléke, hanem az â r méltóság cím archaikus k a r alakjának -a birtokragos alakja.

Jelentése: K a r - é, azaz ú r - é.

A rendkívül tanulságos településcsoport további tagja: K o l o z s . E megyében, tehát Kara (d) mellett, ugyanaz a településnév jó elő, mint a somogyi Karád szomszédságában.

Amíg azonban ott csak dűlőnévként maradt ránk Kolozs (d)^{142.} - egykor nyilván azonos lényegűt mondó mind a kettő - itt Kolozs jelentős, városi rangú helyé fejlődik^{143.} történelme során, majd a sóbányászás jelentőségének csökkenésével fokozatosan visszafejldik, de még ma is élénk életű község.^{144.}

Egykor az erdélyi sóbányászat jelentős helye, s a só volt az, ami Árpádot (K u r p a t - o t) is az itteni szállásfoglalásra készítette. A név értelmezését további adatok közreadása után kísérlem meg.

Fel kell hívnom a figyelmet még arra is, hogy Kolozstól DNy-ra Csolt földrajzi nevek találhatók.^{145.}

Végül említsük meg, hogy egész Észak-Erdélyben összesen két törzsi települést ismerünk, s ezek is Korpád közelében tűnnek fel: Keszi és Jenő. **(14. számú térkép)**

A P a t névvel foglalt fejedelmi szállások települési törvényeit idestova már jól ismejük.

Somogyban is a már ismert kép tárul elénk. (16. számú térkép)

A megyeszékhely Kaposvártól kissé Ny-ra, a mai H e t e s határának délnyugati részén tűnik fel a pusztaszemélynévvel foglalt P a t nevű település, melyet községként 1268-ban említenek először írásainkban, de ma csak külterületi lakott hely.^{146.}

Ime először kerül elénk településnévként H o r P a t ~ Â r P a t fejedelempusztaszemélyneve: P a t , mert eddig mindig ugor-magyar birtokos raggal (Pat-a, Pat-aj) (=Pat-a-é), vagy pláne becézőképzővel megtoldva alkotott településnevet, mint Pat-k, Patah-k, Patk-a, Pata-k stb.

A pusztaszemélynévhez tartozik a méltóság cím: K a r szállásfoglalása is. Akár egy földbe írt oklevél.

Ma ugyan nincs ilyen nevű település Kaposvár környékén, de tudnak róla az oklevelek.^{147.}

Csánki szerint a település, melyet oklevélből csak 1446-ból ismerünk: P.Kys Kara, valahol Szomajon és Mére vidékén feküdt, azaz P a t közvetlen szomszédságában.

A méltoságnévvel kapcsolt személynév: K o r - P a t , P a t -nak közel szomszédosa. Ma Kiskorpád s ezt 1324-ben említik először „villa Kurpad” néven.^{148.}

^{141.} 1423: P.Karad !, 1427: P. Kara nobilium, 1433: Magyarkara. Cs.V.366.,

^{142.} Kalosd, és -iárok, -erdő, -kút és Kalozsd. Somogy m.földr.nevei 974. és 223/4.

^{143.} 1291: hospites nostri (regis)...de Kolos., 1294: Archidiaconus de Clus (ÁU. V. 99.) (Cs. V. 305.), 1319: V.Clus., 1326: Decime solium de Kulusakna.

^{144.} 1900-ban: Kolozs 789 ház, 3593 m., ol. lakos. Hnt. 421. l.,

^{145.} M.kir. Kereskedelemügyi min. 1902. évi úttérképe.: Csolti e., N. - és K. Csolt h.

^{146.} 1268.Path. (H.VIII.115. Ma pusztaszemélynév Hetes Határában.)

^{147.} 1446: P.Kys Kara. Cs. II. 616. „Szomajon, Mére vidékén fekvett.”

Igen különös ezen a szállásföldön, hogy Korpád már téli-nyári ikerszállásként kerül elő, az említett Kurpád a Kapos forrásfejnél (Kaposfő), míg a később Nagykorpádnak nevezett település földvárrel biztosítva a Pat - sár értelmű „Bocsár”, vagy másként Körös ér által körülfoltyva.^{149.}

Végül Kiskorpád és Pat között feltűnik Kalocsa is, a mai Kaposmérő és Kaposfő határán.^{150.} Ennek szerepét azonban csak később boncolgatom.

Ezek után fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy **Kolozs** - és **Somogy** megyénk települési képében, egy sor eddig nem tárgyalt település vonatkozásában is, milyen nagy a párhuzamosság.

A kérdésre most nem térek ki részleteiben^{151.}, csupán két térképet közlök az összehasonlítás lehetővé tétele érdekében.

A településkép arra utal, hogy egykor azonos vezér, azonos kíséret, azonos nyelv, azonos társadalmi berendezkedés hozta azt létre. **(15, 16. számú térkép)**

Természetesen, ha a Hur ~ Kur > Har ~ Kar fejedelmi méltóságcím volt, úgy ezt nemcsak „Árpád” viselte.

Jól tudjuk, hogy Árpád kisfejedelemsége idején Kurcán > Korcán volt a szakrális fejedelem^{152.}, s bár pl. Hatvan környékén méltóságcíme: Hor (ma Hort)^{153.}, és puszta személyneve: Csán^{154.}, immár ezernyolcvanadik éve a földbe véste oklevelét, mind a mai napig nem tudtuk nevében (Kurcán) felismerni puszta személynevét s a fejedelemnek elől járó méltóságcímét.

Még a legutóbbi évben is neves díszmunkában olvashatjuk, hogy a nyugati írásos forrásokban szereplő Kúszan az eredetibb név.^{155.} **(17. számú térkép)**

Az úr, âr méltóságcím a honfoglalás évtizedeiben még nem devalválódott.

Neve előtt csak Istennek (= Uristen) s személyneve előtt csak a fejedelemnek volt szabad használnia.

(Később, mint láttuk már az angyalok fejedelme is Ur Ar Mihály angyal, de korábban pl. Szent Péter és a Szent Kereszt is csak Szentpéterur és Keresztur.)

Kurcán fejedelemsége idején Pat is úr, de még nem fejedelem, csak dux, azaz saját törzse, a kísérő hadak, a csatlakozott népek és a többi törzsek katona népének vezére.

Mindenesetre a hatalom első számú birtokosa, de mégsem Hurpat, vagy Arpat, hanem csak Pat ar, avagy ugor-magyar környezetben Put úr.

Hogy ezeket a dolgokat jobban megérthessük, vissza kell kanyarodnunk a honfoglalás korábbi fázisához, a felső Tiszavidékre, Bodroghöz.

^{148.} 1324.: villa Kurpad. A. II.140.,

^{149.} 1395. Korpád. DL.8103 és Cs.II. 622., So.m. földr.nevei: „a török időkben vár állott itt.” (A földvárat bejártam személyesen!) 690 l.,

^{150.} 1446: Kalocsafalva.Cs. II..616., Ma Kalocsa malom, víz, rét, temető stb. K.főnél.

^{151.} A Dunántúli Napló 1964. IX. 2-i számában írtam e kérdésről Somogy bizonyossága címmel.

^{152.} Gy. II.127-160.

^{153.} 1418, 1422: Horth, Cs. I. 63.,

^{154.} 1409: Zentmiklós chanva poss.populosa., 1445. 1450. Chan. Cs. I. 59.

^{155.} Budapest története. 1975. I. 252. l.,

V. *Put ur > Pat ar*

Honfoglalóink Sárospatak környékén történő megjelenését, majd itt lakását honfoglalás kori sírok¹⁵⁶, ezekben és másutt talált 901-919-ből származó arab dirhemek¹⁵⁷ bizonyítják. Azt pedig, hogy igen korán fejedelmi, majd királyi szállás alakult itt ki, a XI. században épült királyi kápolna, un. rotunda bizonyítja.¹⁵⁸

A XII-XIII. század fordulóján városi rangra emelkedett Patak¹⁵⁹ erdőispánsági székhely lesz, majd pedig a tatár pusztítás után kővár is épül itt (1262). Ennek egyik tartozékát, Makra-mált egy ízben **Patak megyében** fekvőnek (comitatus) mondják¹⁶⁰.

Ezután is évszázadokon át jelentős történelmű hely, de ez már nem érdekel közelebbről bennünket. A lényeg az, hogy nevét, ezek szerint, nem kölcsönözhetette az idegenből átvett patak közszótól¹⁶¹, hisz az abszurdum, lehetetlen, hogy a X-XI. században élő főuraink szállásközpontjukat közszóval vegyék birtokba, vagy pláne az, hogy átvegyék és szállásukra alkalmazzák a korábban ott lakók elnevezéseit.

Több száz településnév bizonyítja, hogy ez időben csak pusztá személynevek szerepelhetett névadóként.

Anonymus még jól tudja ezt, csak késői történetírásunk feledkezett meg e tényről, s ez volt az oka, hogy ősi településeinkről még a legutóbbi évekig is téves etimológiák születhettek.

Anonymus azt írja műve 46. fejezete 365. versében, midőn közölte, hogy Kurcan várat kapott népe védelmére: „tunc Curzan castrum illud sub proprio nomine *iussit* appellari”, s e név a mai napig, t.i. *Anonymus* koráig se ment feledésbe.

Egészen nyilvánvaló, hogy hasonlóan a Bodrog folyó fontos átkelőhelyénél kiépülő kétparti szálláshelyét foglaló ősrünk sem az ott folyó névtelen patakról nevezte el új lakóhelyét, hanem ő is „sub suoproprio nomine *iussit* appellari!”

S mivel e helyen mindmáig folyamatos az élet, valamint, mivel különösen az Árpádok 300 éves uralma alatt a helynek mindvégig jelentősége volt, a közfigyelem részese, *e név se merült a mai napig feledésbe!*

E név pedig ismét *P a t*, honfoglaló vezérünk pusztá személyneve.

Midőn e szállás körül ugor-magyar népünk megtelepült, e helyről azt mondta: *P a t a*. Azaz: *P a t*-é! A vezéré!

Majd pedig, midőn a szálláshelyen kialakult a falusi település, majd várossá fejlődött, ugor-magyar népünk becéző helynévképzővel alkotott új nevet:

Patak.

Van erre a gondolatmenetünkön kívül egyéb bizonyítékunk is?

Igen. Alapos!

Mint mondtam, Patak révhely volt, azaz kétparti település, áthidalt a Bodrog-közre is.¹⁶² A Bodrog-közön pedig minden „*h o m o k*”.

¹⁵⁶ Rég.Tan. II. 65.

¹⁵⁷ Bartha A.: I. 106 jz. és itt: 164. l.,

¹⁵⁸ Műemlékvédelem, 1972, 3. sz. és Gervers Molnár Vera: A középkori Mo. rotundái. Akad.Kiad. 1972. 29. l.,

¹⁵⁹ Neve 1252-ben *P o t o k* /H: VI.68./, azaz a nevet korábban zártabban ejtették.

¹⁶⁰ Gy. III. 47. l.,

¹⁶¹ Bárczi.Szóf.Szót.237. l., „patak (XII.sz., *Anonymus* is) valamely szláv ny.-ból”

¹⁶² Görög 1802-i térképen Kis-Patak még a Bodrog bal partján fekszik.

Ez alatt azt kell értenünk, hogy Szabolccsal szemben, a Tisza jobb partján Szophomok elnevezést találunk. Zsadánnyal szemben a Bodrog bal partján Zsadány-homok a terület neve, ugyanakkor Halász-szöggel szemben a Halász-homok, a pataki várral szemben Várhomok található.^{163.}

Egész természetes lenne ezek után, hogy Patak-kal szemben Patak-homokot keressünk. Ám az 1858-as kiváló pontosságú osztrák térképen ehelyett Patar-homokot olvasunk.^{164.}

Márpedig a Patar Pat vezér pusztá személyneve + az ehhez függesztett âr méltóságnév. Azaz Pat e révet még „dux” vezér korában foglalta, mint ahogy erről Anonymus helyesen tájékoztat is bennünket.

Ezért tartozott később is ez a vidék a dukátus területéhez.

Patar kíséretében ekkor elsősorban saját Megyer törzse harcolt, természetes tehát, hogy Patak szomszédságában e törzs is megtelepült.^{165.} Ma Patak-tól É-ra a Megyer hegy őrzi az egykori törzsi szállás emlékét.^{166.}

A vezéri katonaság másik eleme a három kabar törzs fegyverviselőiből került ki, kik között türk kazárok, alán varsányok, s bizonyára iráni kazilok is voltak.^{167.}

Az utóbbiak jelenlétére utal, hogy egy XIII. századi oklevélben még Kaluz nevű vízről, érről olvasunk, mely Bodrog-Olaszi és Patak között folydogált.^{168.}

Egyébként Anonymus is arról tájékoztat bennünket, hogy e vidéken Arpad jelentős területeket adott a 'kun'^{169.} származású Ketel nevű vitéznek^{170.}, ki Arpad kíséretéhez, s nyilván a kabarok egyik törzséhez tartozott.

Az előbb említett oklevélben az ő nevét is olvassuk: „locum, qui Kechelpotok uocatur...”. Ugyanezt a helyet Anonymus Ketel potaca néven említi.^{171.}

A Patak nevű szállás délkeleten messze terjedő határával Karád határával érintkezik, majd attól északra Karcsa és Karos következik. **(18. számú térkép)**

Mindhárom igen korai település. Karcsán a XII. századi rotunda^{172.}, Karoson 862-907-ből származó arab dirhemek bizonyítják, hogy a magyar élet itt már a honfoglalás első évtizedeiben megindult^{173.}.

Íme nemcsak Horpács, Korpat és Ârpat névvel foglalt szállásföldrök mellett tűnik fel az archaikus Kar méltóságcímmel foglalt szálláshely, hanem a vezér Pat âr szállásföldje mellett is!

Még valami szemünkbe ötlök ezen a Pat névvel birtokba vett földön. Nevezetesen Patak-tól közvetlenül délre, a már többször emlegetett 1858-as térképen Patrahó településnevet olvasunk, mely a még korábbi Görög-féle térképen Petrahó^{174.}

Ez 1900-ban már a tudálékos Bodrog-Halász nevet viseli.^{175.}

S itt gondolatfűzésünkben újból kis kitérőt kell közbeiktatnunk.

^{163.} l.: a XIX. századi községtérképeket és helynévtárakat, valamint az említett 1858-as térképet.

^{164.} az 1900-as helynévtárban már, nyilván népetimológia révén: Páterhomok. 606. l.

^{165.} akárcsak a baranyai Patacs és csallóközi Patas szomszédságában

^{166.} l.: 1858-as térkép.

^{167.} Gy. II. 76. l.,

^{168.} 1252. (H.VI.69.): Kaluzer.

^{169.} An.8/78.: „VII. duces Cumanorum..nomina hec fuerunt:... Ketel, pater Oluptulma”.

^{170.} An. 15. fejezet, 146. vrs.

^{171.} H.VI. 69. és An. 145. vrs.

^{172.} G. Molnár V.46-48. lap.

^{173.} Bartha A.Im.: 164. l.,

^{174.} 1900 Hnt. 615. lap. Petraho = Bodrog-Halász.

^{175.} u.az.

VI. Patruh

Az új fogalom tehát Petrahó ~ Patrahó.

E név nem áll egyedül a Kárpát-medencében.

Többek között össze kell vetnünk a Somogy megyei Patró, a Szabolcs megyei Patroha és a Veszprém megyei Padrag, valamint a Bodrog helynevekkel. Délnyugat **Somogyból**, Csurgótól nyugatra pár községet nemrég **Zalához** csatoltak.

Ha e táj földrajzi neveit figyelmesen áttekintjük, elsőnek egy Pat névvel birtokba vett szállásföld tűnik fel az eddig mondottak alapján. Ez a Pat ma három község egymás felé tekintő határán fekszik, s mindháromban él dűlőnevekben.^{175. a.}

A három község: Súrd, Liszó és Patró. **(19. számú térkép)**

Már maga a három községre kiterjedő dűlőnévcsoporthoz biztosítja a diagnózist: középkori település határának szétDarabolásáról van itt szó.

Csánki szerint ugyancsak 1457-ben említik először a szállásföldet^{176.}, ekkor Pat ha néven, azonban a névadó foglalt messze azelőtt élt.

Pat szállásától délre ma Patró és Porrog nevű községek élnek, s találunk itt egy Rigóc nevű pusztát is^{177.}.

Patró első említésekor, a XIII. században: Patruh^{178.}

Alig lehet vita Pat fenti szálláshelye közvetlen szomszédságában, hogy e Patruh név előtagja a Pat személynév, s ez azonos a fenti szállásfoglaló személynévvel és személyével.

A -ruh pedig minden bizonnyal egy ezzel összekapcsolt ótörök szó, hisz Pat és nemzetsége, névadó gyakorlatából megítélve, otthon ótörök nyelven beszélt.

Mire gondolhatunk tehát?

Gabain szerint^{179.} uruγ ótörök nyelven 'Same, Korn, Saat, Nachkomme' jelentésű.

Németh Gyula szerint^{180.} 'család', Györffy szerint^{181.} pedig 'mag', illetve 'nemzetség, rokonság' jelentésű.

Azaz Pat - uruγ = Pat nemzetsége, leszármazottja.

Érthető. Odafenn északon Pat maga, kissé délebbre pedig nemzetsége, magja, népe települt.

A Pat - uruγ-ból a Patruh minden bizonnyal természetes ugor-nyelvi fejlődés eredménye.

A szomszédos Porrog pedig egy korábbi Pot - uruγ > Potruy > Potrog > Porrog fejlődésen átment településnév, még akkor is, ha erről az okleveles anyagunk hiányzik is.

^{175. a.} Zala m.földrajzi nevei. Z.Egerszeg. 1964. Z.m. Tanácsa kiad. Ezentúl: Zala fdr.nevei és oldalszám. Itt: 608-617. lap, Pataji dűlő („Valamikor itt település volt, régi épületek helye látható, várát a törökök pusztították el”)

^{176.} Cs. II. 635.,

^{177.} Somogy m.földr.nevei 605, 606, 745, 746 stb szerint több patak, vizenyős hely, vizenyős erdő, de település és vasúti megálló neve is. Az elnevezések mind a Dráva mentén.

^{178.} 1296.H.VII. 256., 1493-ban Patroh.Cs.II.635.,

Porrogról csak a XVI. századból ismer adatot Som.mon. (130. l.), ekkor Lakkal együtt írták össze. Utóbbi Porrog szomszédja volt, 1332-ben már templomos hely. 1550 után enyészett el. (u.ott.) Mai emléke: Laki mező, -híd.

^{179.} Gabain 347. l.,

^{180.} Németh G. 10. l.,

^{181.} Gy.II. 26. l.,

A közeli S á g (szintén három község határára terjed) és Berény olyan földrajzi név, melyet általában szétszórt előfordulása miatt törzsi helynévnek szoktak tekinteni.^{182.}

Felmerül az a gondolat is, hogy az itt előjövő Liszó és Lickó^{183.} község, illetve dűlőnév^{184.} a (Sáros-) Patak-tól délre fekvő Liszka helynévvel^{185.}, azonkívül, hogy a közelben feltűnő Al-Suk^{185. a.}, és tőle kissé északabbra fekvő Suk orot^{186.} puszta hozható párhuzamba a korábbi szállásföldeken már tárgyalt Sukoró, Suk-sára stb. helynevekkel^{187.}.

Hasonló a helyzet a **Szabolcs megyei Rétközön** fekvő Patroha esetében^{188.}, mely 1290-ben ugyancsak Patruh, majd 1344-ben Patroh^{189.}.

(20. számú térkép)

A Somogy megyei Patró és a szabolcsi Patroha esetében a múltban a név tehát azonos, csak a név fejlődése más!

Patroha közelében is feltűnik Sukoro^{190.}.

Itt is Pat honfoglalás kori megtelepedésével állunk szemben, hisz közvetlen szomszédságában történeti adat: Pata-szigete^{191.}. A Kark-halom (Karkalom, Karka halom) elnevezés^{192.}, valamint a közelben Megyer és Oroz törzs megtelepedése (Orozd)^{193.} tovább támasztja alá a diagnózist.

Pat leszármazóinak, nemzetségének emléke a környék Szulta^{194.} Gecse^{195.}, Devecser^{196.} Bajcs^{197.}, Tas^{198.}, Doboka^{199.} helyneve.

Az úr lakóháza, az állatok közös óla: Urola a mai Kisvárda határában tűnik fel, s neve itt Kalo/n/csa.^{200.}

^{182.} Első említése 1296: Saag (H.VII.255.), ma puszta., Berény első említése: 1264-ből: a király hospesei lakják (ÁU. XI. 532. Később Iharos - Berény

^{183.} Terra Lyzou et fluvius, 1296. H.VII. 255., Poss.et fluv.Lyzo. 1342. A.IV. 245.,

^{184.} Som.m. földr.nevei 607/17. és Lickó-Vadamos Zala m.-ben, valamint Porrog, Csúrgónagymarton, Szentkirály hat.-ban: Lickó l. 24. tp.,

^{185.} 1332, 1398: Lizka, Lyzka, 1461:Opp.Lyzka, 1483: Lyzka-Olazy. Cs. I.337.,

^{185. a.} Alsok a XVI. századi adórajstromokban szerepel először, majd a török defterekben. - Al - Suk? (Som.mon. 34. l.)

^{186.} Történetek Bp. Múltjából. XVI. 56. l.: 1190-ben: Praedium de Zokorow, 1268:Sukurou, 1334: Sokoroud, 1466: Sokrwd stb.Cs: II. 640.

^{187.} l. ezen mű 58. jegyzetét.

^{188.} 1290 körül: Patruh, 1323: p.Patruh, 1324: Eurpatruh és Ighazaspatruh, 1232, 1360: Patroh stb. „Amennyiben a régi Patruh név szn.-i eredetét fogadjuk el, mindenképp m.névadás emléke.” Szab.Szat. m.: 102. lap.

^{189.} 1900-ban Pátroha, Bajorhegy, Szöveten, Malomér és Kuklás lh., Szabolcs m. Kisvárdai j., 2149 m.lak. (Hat. 606. l.)

^{190.} Sugaróhegy, Kiss Lajos: Régi Rétköz c. munka. Akad.Kiad. 1961. Ezentúl: Rétköz. II. József f.tp.-en Sogoró h., N. - és K. - Sugaró, Nyirbogdány hat.Tét felé.

^{191.} Bata zegete (Z .I. 266.), Patha zegete (Z. VIII. 223.) Patruh, Berencs táján.

^{192.} Karkalom. Dombrád határában, Patroha felé esően. Szab.-Szat.m. 78. l.,

^{193.} Ma Vasmegeyer ks.és Beszterec határában Orozd rév, -ér, -tó stb. 1333-ban (Z. I. 412.) Oruzd. Kék ks. felé esik.

^{194.} 1333-ban: Zultha, (Z. I. 412.) Demecser és Kék határán, Szab.-Szat. m. 65. l.,

^{195.} U.ott: Gecsezug, Gecsetava. 281. l.,

^{196.} Szab.-Szat. m.: 41. l. Demecser. „...a Devecse-Devicse földr.névben a győ személynévi származékát kell keresnünk.” Saját nézetem szerint: Gyécse úr, azaz Géza, fejedelem vezérkori települése.

^{197.} Bajcs - tanya, -tó stb. Régi Rétköz: 26. l., István király személynéve.

^{198.} Szabolcs „. Tas ks. 1900-ban 2210 m.lak, Hat 768. l., An.szerint az 5. vezér.

^{199.} Doboka, Pátroha határába olvadt. Dob régi m.sz.n. Eml.: 1324. Szab.Szat.102. l.,

^{200.} Urola és Kaloncsa Kisvárdán a Kékcseré haladó o.ut. mellett Rétköz. 211. l.,

Más dolgozatomban már térképpel illusztráltam^{201.}, hogy a **Rétköz s Veszprém megye** délnyugati településterülete azonos települési múltra tekinthet vissza.

Így most e kérdésre nem térek ki részletesen, csupán arra akarok rámutatni, hogy a Veszprém megyei települési magban előjövő Padrag^{202.}, mely legősibb formájában Putrug^{203.} alakban jó elő, szintén Put > Pat vezér szállásolásának emlékét őrzi, amire az is utal, hogy a szomszédban feltörő Urkut forrás is a „dux”, a trónörökös - vezér forrása^{204.}.

Putrug szomszédságában a Csolt a települési név ugyanolyan szerepet tölt be, mint az imént említett Szult a, vagy a korábbi szállásföldeken a Szal/n/ta^{205.}

(21. és 22. számú térkép)

VII. Bodrog

Elérkeztünk mondanivalónk talán leglényegesebb fejezetéhez.

Megítélésem szerint a Sárospataktól délre fekvő, ma Patak határába bekebelezett Patrah/ó/-1900-tól Bodrog-Halász - nevében is a korábbi Pat - urug > Patruh > Patroh lappang.

Ezek után egészen meglepő, hogy ez a Patrug a Budrug folyó partján fekszik, mely a régiségben minden bizonnyal szintén Budrug volt.

Így reálisan merül fel a gondolat, hogy a Patruh és Budruh néven a második tag egyaránt az eddig 'nemzetség'-ként értelmezett ótörök uruh > ruh szó, míg az előtag a Put > Pot > Pat, illetve egy

Bud > Bod személynév.

A Magyar etimológiai szótár^{206.} a Bodrog szóra vonatkozó első okleveles adatát 1090-ből veszi, míg a Bodrog folyóra vonatkozó első adatot (Budrug) nála is csak Anonymus szolgáltatja.

A Szótár szerint a szó eredete ismeretlen.(1914-ben) Melich János 1929-ben A honfoglalás kori Magyarország c. művében, számbavéve, hogy a Bodrog halastó, - folyó - és személynévként, valamint Baranyában (?), Arad-, Bodrog-, Somogy-, Temes megyében településnévként is előjön, a nevet az ómagyar Budur, mai magyar Bodor személynévből származtatja.^{207.}

„E névből a Bodrog magyar képzés és pedig ugyanazzal a képzővel, amellyel a „bal” szóból a magyar balog is van képezve.”^{208.}

Ha ez igaz, úgy a Budur névben az előtag 'Bud' a személynév, míg az ur a dux-nak járó méltóságcím.

Én azonban ezt a megfejtést nem látom megnyugtatónak.

^{201.} Patak-Patur ásza- Patroha-Padrag címmel a Dunántúli Napló 1964. XI. 12.-sz.

^{202.} Padrag. Veszprém m., Devecseri j., 920 m.lak. 1900-as Hnt. 596. l.,

^{203.} 1002/1109: Podrug, 1297: Podrug, 1342: Putrug, 1412: Pothrug, 1565: Padragh al.n.

Podruc. Veszprém.m.ht. lex. 311. Érthetetlen etimológia: „Szl. szn., de a névadás módja magyar”.

^{204.} 1266: Vrkuha. Cs. III. 258., Veszpr.m.ht.lex. „A m.névadás jelentése: a király, v. herceg kutja.” 382. l.,

^{205.} Csóta. 1488. Choltha, Kyscholtha (Cs. III. 226.) Csótaj Kolontár határában.

^{206.} Etym.Szót. I. 248. hasáb.

^{207.} I.m.: 149. l.,

^{208.} Etym.Szót. I. 248.

A bal > balog > Balog szó és ebből családnév képzésének van értelme. Jelenti a balkezes, elsősorban a bal kezével író, vagy azzal ügyesebben bánó embert.

De mi értelme van a bodor > bodrog képzésnek?

Ezért inkább arra gondolok, hogy itt Bud személynévről és uruy 'nemzetség' jelentésű szó összetételéről van szó.²⁰⁹ Most azonban felmerül a kérdés, hogy a Bud > Bod személynév kinek a neve?

Ennek a kérdésnek a felderítésekor gondoljunk arra, hogy valószínűsíthetően Anonymus azért állította meg a honfoglalásról szóló elbeszélésében Árpádot és seregét Szerencsnél, Tetétlennél, Bodajknál, mert ott Árpád hegyről, itt Árpád halomról, amott pedig Árpád völgyről tudott.

Nyilvánvaló, hogy Szihalom-Budánál, Óbudánál, Bodroghözön és a Bodrog megyei Bodrog várnál is azért üttet tábornok Árpád seregével, mert tisztában volt vele, hogy e neveknek van valami kapcsolata Árpáddal.

Nézetem tehát az, hogy Bud > Bod azonos személy Put > Pot -tal, ki honfoglaló vezér, kislejedelm, a fejedelmi szék várományosa.

Ugyanis ő -mint ismételtelen mondtam -, e tájat személynévvel vette birtokba, s a honfoglalás óta e névvel szakadatlanul birtokolja is. Itt tehát közben nem léphetett valaki más a helyébe.

Csak arról lehet szó, hogy a Bud > Bod az ő személynévnek változata.

S mivel őt türk népe Pat-nak, ugor-magyar népe és Megyer törzse Put > Pot-nak nevezte csak egy harmadik, vele honfoglalóként együtt érkező, s e tájon huzamosabban megtelepedő csatlakozott törzs hívhatta őt így, saját dialektusában.

Se harmadik törzs névadásának emléke Budrug > Bodrog folyónév is. (Mely a Patruh-ával azonos értelmű!)

És itt elsősorban egy kabar törzsre, a Ketel és fia Oluptulma²¹⁰ által vezérelt, iráni eredetű kaliz törzsre kell gondolnunk²¹¹.

Miért?

Mert Anonymus megbízható nemzetségi hagyományok ismeretében állítja, hogy Arpad vezér e tájon érdemek jutalmául Oluptulma atyjának Ketelnek „condonavit...totam terram a Saturholmu usque ad fluuium Tulsoua...”²¹².

S hogy ez igaz, arra a Tolcsva helynév is utal, mely pusztai személynévvel foglalt szállás, hisz előtagjában (Tol) bizonyára Tolma nevét őrzi.²¹³

Még inkább bizonyít egy 1252-ből való királyi adománylevél, mely „inter villam Potok et Oloz”²¹⁴. locum, qui Kechelpotok uocatur”-t említ.

²⁰⁹. Györffy Gy.szerint (Gy. II .103.) úr szavunk s bolgár Wujriy-ből fejlődött Uuruu > Úrú > Úru -vá, majd a címeznél szokásos anorganikus rövidüléssel lett úr.

Akárcsak a kegyelmed > kelmed > kend > kee, vagy a tekintetes > téns > tés.

Ha tehát nyelvészeti megfontolások, - mivel a Bodrog m.-nek nevet adó település korai adatai: Budrig, s alkalmasint ez nem egyeztethető az ótörök uruy -al, ez esetben is fenntartom véleményemet: az előtag a Bud szn., s ehhez csatlakozik az úr méltóságcím, mint a Bodrog folyó keleti hídfője előterében előjövő Patar esetében is.

²¹⁰. An. 78. vrs. stb.

²¹¹. Kalizokra vonatkozóan l.: Györffy II. 50-54., 5.7, 76. stb.

²¹². An.145/6. v.rs.

²¹³. A pusztai szn. a Tol. A Tolcsva hn.-ben a -cs becézőképző, az -u nyilván ősi, még le nem kopott véghangzó, az -a pedig helynévképző birtokos rag: Tolcsva jelentése tehát: Tolcs-u-é.

A Tolma szn.-ben az -m ugyanolyan kicsinyítő képző, mint a Tühütüm névben (An.:Tuhutum, Tuhtum), hisz utóbbi névben a szn. a „tiyt”, s a Tihitum = hercegecske

²¹⁴. H.VI. 65.,

S itt igen lényeges, hogy a Potok *hely* (locum!) és nem víz, azaz a nagyobb kiterjedésű Potok névvel birtokba vett szállásterületet (s ez sem víz!) egy része, Patak és Olasz községek között, melyet valamikor, biztosan 1252 előtt, de a hagyományok ismeretében el kell hinnünk, hogy még Árpád életében kapott Ketel, s éppen az Árpád (birtokolta) Patak-tól való megkülönböztetés céljából nevezték el „Ketel potoka”-nak²¹⁵.

Ugyanez oklevélből tudjuk meg, hogy a közelben egy „Kaluzer” (Kaluz ér?) nevű völgy is volt, mely ez oklevélben határhelyként szerepel, s így joggal következtethetünk arra, hogy Ketel és Tolma a kazároktól a magyarokhoz csatlakozott (ezért kabar!), iráni eredetű kalizok vezére ez időben.

No, ezek a kalizok hívhatták már a honfoglalás idején Put > Pot-ot Bud > Bod-nak, s az ő akcentusukkal maradt ránk a Put-uruy folyó és réve neve is Budrug alakban. **(23. számú térkép)**

Fejedelmeink és királyaink gyakorlata volt, hogyha azonos etnikumu nép költözött ismételen hazánkba, azt a már itt lakó, hasonló nyelvű, rokonnép földjére, de mindenképp az Árpádok földjére telepítették.

Így kerültek pl. a korábban és későbben érkezett jászok és kunok szinte azonos területre.

Így kerülhettek a később, de még a XII. század előtt ideköltözött vallonok („olaszok”) a kalizok földjére, s ők nemcsak megőrizték a Budrug név gyakorlatát, de véglegesítették is azt.

Az ő beköltözésük emléke többek között Bodrogolaszi és Olaszliszka neve. Györffy György fejtette ki többek között, hogy igen korai „olasz” szavunk frankokat, olaszokat, románokat is jelenthet.²¹⁶

A kaliz törzs személy-, vagy egyéb névállományából, vagy nyelvéből folyó elnevezés lehet a „Lisz” településnév, amely itt a Bodrog partján (-akárcsak Patak) az ugor-magyar környezetben -k becézőképzővel lett szállásföld, majd községnévvé. Liszka²¹⁷ jelentése: Liszk -é!

A Somogy megyei Patró tárgyalásánál már említettem, hogy a községgel ÉNy-ról Liszó, DK-ről pedig Porrog (= Putrug > Potrog > Porrog) területébe olvadt Lickó határos. **(20. számú térkép)**

Ha e neveket vonatkozásba hozzuk a Sárospataktól délre fekvő Liszka-val, újabb támpontot nyerhetünk arra vonatkozóan, hogy ugyanaz a nép adta a Liszka, Liszó, Liszko nevet, mely Pat-ot Bud-nak, Patar-t Budur-nak nevezte el.

Ugyanis a Somogy megyei Patró (Paturuh) falutól Ny-ra Bucsipatak fakad. Tovább Ny-ra Bucsajé alla rét, majd Bucsajé szántó következik.

Végül - már Surd határában -, Bucsai~Budvai hegy (szőlő) következik, melyet másképp Urak hegyének is neveznek, végül a Surd-ról ide vezető út melléke: „Budába.” (Istanbul típusú helynév.)

A nevek együtteséből nyilvánvaló, hogy a Pat nemzetség szállásföldjének egy részét Bud > But-nak nevezték, s ennek származéka a But+s-a-é (Bucsajé) és Budu -a -é (Budvaj).

²¹⁵. A szn.-vel birtokba vett földek nevét hagyománytisztelet óvta, s így azokat nem lehetett megváltoztatni. Ha ily szn.-vel birtokolt terület később mégis részeire esett, úgy az új részbirtokosok csak előnévül használhatták szn.-üket a névadásban. Pl.: Somogy m.-ben a Dencs nevű ősi kettős-szállás később több birtokos között oszlik meg, s neve ekkor:Fazekas-, Nagy-, Budavári-, Szőke-Dencs.

²¹⁶. Gy.II.98.,

²¹⁷. Első említése: 1248-ban Lizka-olazy (Cs. I.337.) 1900-ban: Olasz-Liszka. Zemplén m.Tokaji j., 400 ház, 2280 m.lak., (Hnt. 582. I.)

A B u d á b a pedig annyit jelent, hogy az út B u d birtokára vezet.

Patró és Porrog-Lickó között, pedig sorozatban jönnek elő a B o d o k dűlőnevek^{218.}, melyek viszont a sárospataki P o t o k^{219.} irániasan ejtett, lágyabb névpárjai.

Meg kell említenem, hogy a közeli Berzencén K a l i z s dűlőnév van^{220.}

(24. számú térkép)

Zala megyében is van Lickó, népnnyelven: Licku. Egerszeghez közel, attól délre. 1260-ban Lysco^{221.}.

Ez 1900-ban Vadamos községgel egyesítve már Lickóvadamos^{222.}.

Vele szintén összenőve a kis Gellenháza, melynek határában Budaji szer, Budaji kút, Budaji hegy nevű helyek jönnek elő.

Lehet, hogy újkeletű, családi névvel is vonatkozásba hozott elnevezések, de a közvetlen közelben kellett feküdnie az oklevelekben ismételt Kis Bwda-nak is.^{223.}

S már Györffy figyelmeztetett rá, hogy Zalában élt a Kadarkaluz nemzetség, valamint Kalozfa is egy káliz család emlékét tartotta fenn.^{224.}

Emellett azonban ez iráni népre emlékeztető más Kaliz~Koroncó helynevek is előjönnek Zalában, melyek Liskához közelebb is feküdtek^{225.}.

Mindezek alapján tehát újból leszögezem nézetemet: a

Bud/a/ > Bod/a/ személynév a **Put/a/ > Pot/a/** személynév szinonimája, iráni akcentussal.

Ha mondottak alapján most analógiát vonunk Sárospatak környéke és a Duna-Tisza közén, délen megyeszékhellyé előlépett

B o d r o g v á r a

(Anonymusnál: castrum Budrug)^{226.} vidéke között, akkor azt is látjuk:

a.) Anonymus szerint: A r p a d Bodrogvár környékén is huzamosabban táborozott, akárcsak Bodroghközön, a sárospataki rév környékén.

Állításának indoka is hasonló lehetett.

b.) Bodrogot 1246/400-ban B o d u r u g h -nak írták^{227.}, ami teljesen megfelelne a B o d nemzetsége etimológiának. De a korábbi oklevelekben ismételt: B u d r i g.

c.) Sárospatak környéke a XI. században a dukátushoz tartozott; nyilván Bodrog vár környéke is, hisz P a t e területet, még mint dux, mint Patar foglalta, s még I. András fia: Dávid herceg is mint dux adományozza egy részét a Tihanyi monostornak 1090-ben^{228.}.

d.) Akárcsak Sárospatak környékét, Bodrogvár környékét is P o t > P a t pusztá személynévvel vették birtokba.

Az e néven kialakuló település egy görög nyelvű oklevélben poti alakban már 1193-ban feltűnik, majd latin írásokban is szerepel, pl. 1218-ban Pot/i/ néven^{229.}

^{218.} Megfelelhet neki az 1431-ben említett Boda-falva, mely Csurgó tartozéka. (Cs.II.594. l.) A dűlőnevek: Somogy m. földr.nevei: 606, 616, 636, stb lk.,

^{219.} 1252: „villam Potok; locum qui Kechelpotok uocatur” (H.VI.69.)

^{220.} U.ott: 640. lap.

^{221.} H.VI.107. l.

^{222.} Hnt. 468. l.,

^{223.} 1490. Cs.III.

^{224.} Gy.II. 52-53. l.,

^{225.} Zala m.földr.nevei: 95., 124., 247. stb. lk.,

^{226.} An. 332. vrs.

^{227.} Gy. III. 711. l.,

^{228.} Pannonhalmi Rendtörténet. (Ezentúl és eddig: PRT. és kötet + oldalszám. Itt: X. 496.,

^{229.} Gy. III. 726.: Poti

Az e néven szereplő lakott hely Apatin környékén, valamint a mai Duna-ágtól Ny-ra, a Vémelyi, továbbá a Petresi Öreg-Duna-ágtól keletre feküdt (a ránc maradt történelmi nevek szerint), s ma Bat - sziget, Pápa - sziget, Apatin név őrzi emlékét²³⁰.

Mivel a Pat névvel foglalt szálláshoz a legközelebbi korai eredetű személynévvel birtokba vett terület északon Szolonta²³¹, délen Szonta ~ Szolta, fel kell tennünk, hogy Pat vezér eredeti szállásföldje a későbbi Bartány várától egész Drávaszádig terjedt.

e.) Délen, akárcsak Sárospataknál, iráni eredetű böszörmény (mohamedán) kálizok voltak a Pat föld határai²³², s ezek a Pot/i/ > Pat/i/ nevű szállásföld feléjük eső tájait ismét Bud>Bod -nak nevezték ennek emléke máig is fennmaradt a Vémelyi-Duna déli öblében Kis-Buda és Buda-erdő helynevekben²³³.

Északon is kellett élniük Kalizoknak, hisz a XII. században egy Szeged irányából Bátmonostor felé vezető útvonal neve: Kaluz út²³⁴.

Hogy ezek mint határőrök szerepeltek-e a Pat nevű szállás északi határán, nem tudjuk. De valószínű, hisz itt fekszik az ő névhasználatuknak megfelelő, Budrug nevű földvár²³⁵, mely Györffy következtetései szerint valószínűleg már a X. században fennállhatott²³⁶, s mely az István király által kijelölt megyeszékhely katonai bázisa is lett.

Ugyancsak itt épült ki Pat révhelye, melyet 1093-ban I. László adott²³⁷ mint vámhelyet Budrig néven a pannonthalmi apátságnak.

Fel kell tennünk, hogy ezek az elnevezések a közelben élő kalizoktól származnak, tőlük maradtak ránc, hisz ők ejtették a Put -ot Bud -nak, a Puturuγ -ot pedig Buduruγ -nak, miként a már 1095-ben említett egyik délen fekvő halastavat is Budrig -nak²³⁸.

f.) A Pot/i/ nevű föld egy részét Arany -nak (locus aureus) hívták²³⁹.

Valószínűleg tévedünk, ha a latin fordítás alapján (aureus = arany) a nemes, sárga fém névvel hozzuk kapcsolatba a helynevet etimologizálásunkban.

Az „arany” (oklevelesen 'aran') előtagja ismét az Ár méltóságcím, az -a birtoklást kifejező rag, míg az -n becéző helynévképző.

Ez a föld tehát az ur-é.

Am I. András fia: Dávid herceg 1090-ben meg akarta ajándékozni a tihanyi Szt. Anian monostort, s a monostor ezt a birtokot kérte és kapta.

Nyilván nem ok nélkül. Anian úr ugyanis = Ár Anian. Így az eredeti név már csak újabb birtokos ragra szorult, s már meg is volt az Aranyán földrajzi név, mely most már ezentúl a Monostor számára birtokolta a területet²⁴⁰.

Az Ar Anian elnevezés messze megelőzte mint nyelvi emlék a Telek- és Székelyudvarhelyi kódex „Âr Mihály arkangyal” adatát. A baranyai Ar ányos-t is Anianus névvel hozom kapcsolatba, hisz a Szabolcs megyei Besenyőd határában János ár földrajzi név is van!

²³⁰. Lásd: Kereskedelmi min.-i útitérkép.

²³¹. villa Scolounta, 1198. Gy.III. 727.,

²³². Szounta: 1206: terra Soucha, castrum Soucha (H.VII.3.) és Nehring Karl.:Com.Bachiensis et Bodrogiensis. Finnisch-Ugrischen Seminar.München.B.2., 93. l.: Zoltha 1404/61. és Cs.II. 164., + Gy.III.705.,

²³³. Keresk.min.úttérkép.

²³⁴. Gy.III.699; és 703.,

²³⁵. An. 332. vrs.,

²³⁶. Gy.III.712.,

²³⁷. PRT.I. 592.,

²³⁸. PRT.X. 491.,

²³⁹. 1090. PRT.496.,

²⁴⁰. Ar Anian, népiesen Aranyán. 1092-ben (1093.) Szt.László király nevében készült oklevél szerint (PRT.X. 499.):"Villa in aureo loco, quam volgo Aranyan vocant...Sancti Aniani abbas haberet." Gy. szerint: Aranyan! 1340: Thomas, filius Uturbur de Aranyan. (Révay lt. Aranyan. I. 4.) Gy. III. 706.,

g.) A Pot/i/ nevű föld egy más, északi része, valószínűleg az, melyet III. Béla a Szt.Theodosius monostornak adott, mint papi birtok 1211-ben már Popi > Papi nevet vett fel, s valószínűleg ennek emléke a Pápa-sziget²⁴¹.

h.) Ugyanezen föld egy részét, ahol az Árpádok később besenyőket telepítettek, Besenyő-nek hívták²⁴².

i.) Meg kell még jegyeznem, hogy Sárospataktól délre Sára nevű²⁴³ község van, míg Budrug vár közvetlen közelében a XIV. század elején Sári-t említene, mely Hetes és Papi közös határával szomszédos. 1211-1338.²⁴⁴..

j.) Ott, ahol a kálizok érintkeztek Pot/i/ föld határával, máig fennmaradt egy Kolo/n/ca elnevezés²⁴⁵.

Emlékeztetek arra, hogy a Szabolcs megyei Patroha mellett Urola és Kaloncsa tőszomszédos. **(25. és 26. számú térkép)**

Honfoglalásunk idején vezéreink hadászati ismeretei elképesztőek voltak.

Így egészen természetes, hogy Árpád - ki mint vezér, a honfoglaló harcok kimenetelért elsősorban volt felelős - nemcsak a Duna, hanem a szemben fekvő Tisza-parton, a **Tisza alsó folyásánál** is biztosított magának megfelelő révhelyet, s ezt (bár a török hódoltság, méginkább a felszabadító harcok és a kuruc-rác háború e tájon szinte minden települést elsöpört) pár ránk maradt névemlékből a mai Zenta (egykor Zynta) vidékére kell helyeznünk, hol egykor egymáshoz közel Puthud (1211), Pothok tow (1247), Karian (1190), Kalocsa (1321), Asszonyfalva (1440) stb. települések éltek²⁴⁶.

Ezekből a fennmaradt névemlékekből Árpád itteni egykori révszállását szépen rekonstruálhatjuk **(27. és 28. számú térkép)**

A XVIII. század végén újra feltalálható település, illetve földrajzi nevek: A.-F. -Pucspusztá, Körös ér, Magyar Kanizsa, Kalocsa, Karjad, Nagy-Bátka a Tisza jobb partján, míg a Csanád-, később Torontál megyei oldalon: Török-Kanizsa, Firigyház, Padé és az Aranka folyó neve²⁴⁷.

Ha most ezek nevét visszavezetjük okleveleinkben megőrzött korai formáig, majd közéjük illesztjük a ma már nyomokban, dűlőnevekben sem szereplő, de okleveleinkben megőrzött egykori teleplülésneveket, úgy markánsan kirajzolódik előttünk a kora középkori, sőt honfoglalás kori településképe is.

Fontos, hogy a Tisza folyása a századok folyamán lényegesen változott.

A Szüntha rév²⁴⁸ akkor is a Tisza mederig lenyúló magas parton feküdt, de ettől délre a régiségben a folyó a mai medertől eltérően, kelet felé hatalmas ívet ír le, s ennek öblében egykor Potok v. Patak nevű föld terült el, mely ekkor a Telecskai dombvidéken elterülő Putud²⁴⁹ nevű szállás szoros tartozéka volt.

²⁴¹. PRT. X.510., 1211: villa Popi, A. III. 481.: 1338/439.: poss. Popy in C.u Budrug. és Keresk.Min.-i úttérkép.)

²⁴². PRT. X. 499., 1092: Villa Beseneu.,

²⁴³. 1900: Bodrog -Sára Hnt. 131. l.,

²⁴⁴. 1211-1338: Cs. II. 207., 1468-ban Hetes határosa.

²⁴⁵. l.: Keresk.Min.-i úttérkép. „K o l o n c a”. Korábban nyilván Kolocsa, ill. Korocsa.

²⁴⁶. Gy. III. 721-726.

²⁴⁷. Quits Anton, ill. a M.kir.Áll.Térképészet 1897.-i térképe.

²⁴⁸. 1247.: Zyntharew, AU.VI.220., ill. 244., és 1216/XVIII..szd. Gy. III.732.,

²⁴⁹. 1211/252.: Karian c.terra Puthud de Budrug. Gy. III. 726.,

A Pot/o/ -k ill. Pat/a/ -k máig fennmaradt kétparti emléke a Zenta határában még 1910 körül is élő, s a túlparton is megőrzött Nagy- ill. Kis-Batka (Patka²⁵⁰) dűlőnév.

Bács-Bodrog megye monográfiája²⁵¹ úgy tudja, hogy ezek egykor falvak voltak, holott valószínűleg csak az említett Put-k > Pat-k nevű szállásföld reminiscenciái²⁵².

A Batka dűlőnevek arra is utalnak, hogy a középkori Pothok, ill. Pat a k név ugyanúgy személynévi eredetű, mint pl. Sárospatak nevében a korai Pot o k alak, illetve a Fehér- és Győr megyei Pat k, melyek szintén Âr Pat személynévre vezethetők vissza.

Azt, hogy 1211-ben terra Puthud néven feltűnő lakott föld eredetileg az ugor-magyarok által Put > Pot > Pat -nak nevezett Hur-Put volt, a tőszomszédos és máig dűlőnévben élő Kalocsa²⁵³, Karjad²⁵⁴ földrajzi nevek bizonyítják.

S hovatovább a bizonyíték olyan erejű, hogy tévedésről alig lehet már szó.

A Kalocsa névre vonatkozóan később mondom el összefoglaló véleményemet.

A Karjad, korábban 'karian'. Előtagja a türk Kar > âr méltóságcím. A következő 'i' ugyanaz az -i, mely egyik legrégebbi oklevelünkben, (az István király 1002-ben kelt, veszprémi püspökség javára adományozó levelében) kétszer is szerepel a Veszprém- és Fehér megyei Kari (Cari) község nevében.²⁵⁵

Megítélésem szerint véghangzó. (De erre vonatkozóan a nyelvészek hivatalosak nyilatkozni!)

A következő -a a birtoklást kifejező rag, míg az 1198-ban szereplő -n kicsinyítő helynévképző.

Az eredeti településnév tehát Karua, ami annyit jelent, mint láttuk már, „az ur-é, fejedelem-é, dux-é.”

Az újkeletű Kariad a középkori Karia -di csökevénye lehet.

Bizonyító erejű továbbá a közvetlen közelben, feltehetően egykori fejedelemsnői szállás emlékeként feltűnő Asszony falva²⁵⁶.

Lám ebben az alakban nem látszik réginek a név, azonban a névformánál többet mond a település területi elhelyezkedése.

Ebben a pozícióban réginek *kell* lennie a helynévnek!

S amikor alaposan utánvizsgálunk a dolgoknak, kiderül, hogy bizony e település már igen korán, 1198-ban is szerepel okleveleinkben. S latin neve ekkor: Praedium Dominae. (Az „úrnő” szállása.)²⁵⁷

Ebben a formában pedig nyilvánvaló, hogy jelentheti ezt is: a fejedelemsnőé.

Na már most: Nem sokkal a honfoglalás után a Tisza medret változtatott. Zenta alatt lerövidítette medrét, s ezzel Putu egykori szállásföldjét kettéhasította.

Az egykori Tiszaág által kerített hatalmas terület mocsaras, halászásra alkalmas rétté ('piscina') alakult, melyet magyarul már 1247-ben „tó”-nak neveznek. S ezt egyesek - mivel ekkor már mindkét partján Csák nevű település is élt (Csáka²⁵⁸) -Csakatavának, mások a keleti parton fekvő Rasan nevű községről „Rasantova”-nak hívták, de mindenki tudta, hogy eredeti neve:

²⁵⁰. Szerém m.-ben is analogia: 1416: Pathka >1780: Batka. Cs. II. 250., és Heller-Nehring: Comitatus Sirmiensis, München. 1973. 136. l.,

²⁵¹. Monogr.I.köt. 273/283. lap.

²⁵². Ugyanis sem Győrffy, sem Csánki nem említi a Bark nevű települést.

²⁵³. 1321. Kalacha (Z. I. 205.) Zenta mellett DNy-ra, 1897: Kalocsa.

²⁵⁴. 1198: Orckarian, 1211: Karian c. terra Puthud. Gy. III. 722., 1897-ben pusztá u.o.

²⁵⁵. Szentpétery I. I. 3. sz.okl.,

²⁵⁶. Cs. II. 142.,

²⁵⁷. Gy. III. 708 l.,

²⁵⁸. 1274. Chakathowa., ÁU.VII. 243., ...item Chaka, c.piscaturis, terris, fenetis. U.o.

Potok

s ezt az 1247-i oklevél meg is említi: „que antiquiore nomine Pot h o k t o w vocatur.”²⁵⁹.

Az egykori meder mentén, a régi Csanád megyében eső magasparton ekkor már sorakoznak a többnyire honfoglalással egy időben, részben egy-két századdal később kialakuló szállások, majd falu-települések.

Ezek: Szanád, Varsány, Temerkény, Szüntha, Csáka, Terján, Sút, Rasan, Szentmiklós, Kér, Baromlak, Agárd.

P o t k > P o t o k települése a Tisza-kanyar Ny-i öblének elvizenyősödése miatt nem maradhatott meg a mélyföldön, ezért lakói a Tisza által szintén kettévágott Peszér mellett, magasabban fekvő földre települtek. S itt alakult ki - valamikor a XII. században - az új P a t nevű település.

Azonban- mivel ez időben helynév képzésünkben az -a helyett már az -é birtokos rag járta - az új település neve már P o t u -é > P a t u -é, s változatoként P a d u -é, P a d é²⁶⁰.

Amint látjuk, az áttelepülés idején az -u véghangzó még élt a helynevünkben.

Az új település melletti zúgban torkollik az A r a n k a folyás (1247-ben: H a r a n g u d)²⁶¹. a Nagy Morotvába, majd a Tiszába. Mellette H a l á s z²⁶² és Harangodtöve²⁶³ nevű települések élnek.

A Harangud > Aranka névfejlődésből a vak is láthatja, hogy az előtag itt is a P o t u -é birtokhoz hozzá tartozó H a r > Â r tövű és fejlődésű méltóságcím. S így a „P a d -é” csak Â r P a d -é lehet!!

De utal erre a nagy Tisza-kanyar mellett fekvő, rövid életű S w t nevű lakott szállás is, melyhez az Árpádok színével jelzett, s bizonyára a Potoktő-vel azonos „Fehér tó” is tartozik²⁶⁴.

Ezt a S w t h -ot már dr. Karácsony János is „S o l t”-nak olvassa²⁶⁵, s magam is úgy vélem, hogy Â r P a t fia S u l t > S ú t²⁶⁶ településének ugor nyelvi emléke.

Fent északabra, a kétparti Kanizsa, középkori nevén Knezsa = 'fejedelemé', alkalmasint egykor szintén Â r P a t révhelye.²⁶⁷

A Török-Kanizsa közelében fekvő Firigyház²⁶⁸ mindenképp az Â r P a t -tól leszármazó István király korának emléke.

A honfoglalás -illetve fejedelemségi térkép tehát így rekonstruálható.

A korábban tárgyalt bodrogi révhely településtípusának teljesen megfelel a Somogy megyei B o d r o g vidékének települési képe.

Bodrognál láttuk A r a n > Aranian, P a t i > Papi, Hetes, Sári, B o d r o g feltűnését egymás mellett, s íme, **Somogy megyében** teljesen hasonló a kép, miként azt a **29. számú térkép** is mutatja.

²⁵⁹. U.ott.

²⁶⁰. 1256 - 1285 - 1337: Podue, Mezeupadwey, P a d u e y, P o d w e, ÁU. VII. 429., Gy. III. 866., ÁU. IX. 420.,

²⁶¹. ÁU. VII. 244. Aqua Harangud, 1247.,

²⁶². villam H a l a z, u. ott.

²⁶³. Halaz c. Harangad thue! (ÁU.VII.429.) 1256.,

²⁶⁴. 1256. Feyrthow. ÁU. VII. 429.,

²⁶⁵. Magyar Nemzetségek I. 369.,

²⁶⁶. I.: Csult1 > Csút, és An.Helikon.172. I.”a Zolta szn./vel összefügg s Solt hn.is, mint pl. a Szombor (Zombor)-ral a Sombor (Zsombor).

²⁶⁷. Gy. III. 708. „Kynesa neve 'fejedelemé' jelentésű”.

²⁶⁸. 1256: Feyrthow .AU. VII. 429.,

Ennek a képnek szinte tükrözi a **Bereg megyei** településkép, mely - többek között - a Bodrog ~ Patruh azonos történelmi funkcióját is bizonyítja²⁶⁹. **(30. számú térkép)**

VIII. Buda > Puta

Most vissza kell térnünk Anonymus honfoglalás-történetének **Heves megyei** eseményeihez.

„Uenerunt usque ad fluuium Egur et ibi paratis tuguriis *plures dies* permanserunt et montem illum, super quem *duci* foliata fecerunt, nominauerunt *Zenuholmu*” és táborhelyeik az Ostoros ('Ystoros') folyótól Poroszló ('Purozlou') váráig feküdtek²⁷⁰.

Zenuholmu ma Szihalom.²⁷¹

Vajon miért állítja meg Anonymus Arpad-ot és seregét Eger folyónál?

Nyilván a Szihalommal határos elnevezések okozzák, melyeket Arpad személynevével azonosított.

Ez a terület is, akárcsak Sárospatak és Bodrog vár vidéke a korai időkben vezéri birtok volt, hisz 1067-ben még Géza (Magnus) mint herceg rendelkezik felette.

Szihalom határának DNy-i részét Aba nembeli Péternek adja, ki viszont az általa alapított Százdi apátságra testálja. S ekkor (1067) határát járják²⁷¹.

Szerencsénkre, mert az ekkor körülhatárolt részről 1261-ben megtudjuk, hogy Apátinak hívják, már mint az egri püspökség birtokát²⁷².

A névből az is nyilvánvaló, hogy a terület akkor kapta az Apáti nevet midőn Aba nembeli Péter a százdi apátságnak adta.

De mi volt a neve addig?

Az „Apáti”-ről egy ízben, Bodrogvárnál már kiderült, hogy korábban Pat i volt. Így fel szabad tennünk azt is, hogy ez a közvetlenül „Zenuholmu” mellett fekvő terület is egykor Ár Pat pusztá személynevét viselte, s így Pat, vagy pláne Pat i, illetve Pat di volt a neve, s ezért állította meg itt is Arpad seregét Anonymus a honfoglalásról szóló elbeszélésében.

Ha ez a tétel oklevelesen nem is bizonyítható, állításunkról megnyugtató bizonyosságot szerezhetünk a földrajzi nevek rendszerének vizsgálata során.

Folytassuk gondolatmenetünket:

Ezt az Apátit nyugatról Buda határolja. E néven említik a szállásföldet 1261-ben is, 1268-ban pedig ugyanez pláne Szihalombuda.

S ki nevezte el pont e Pat i > Apati-val szomszédos területet Budának?

²⁶⁹. A Somogy megyei falvak első említése írásainkban: Bodrog (1313. Cs. II. 54.) Hetes (1263. Hethys. H. VII. 87.) Pap sara. (1435., Cs. II. 635.) Pat (1268. Path.) (H. VIII. 115.), Arany-kút. Ősi név Já d határában., Pataszeg. U.az. Csombárd 1324. Chombald (A. II. 139.), Mocsolád 1129: Muchula (AU.VI.469.), Bereg megyében: Pap/i/ 1261/350.:P.Pop (Z. I. 11.), Patroh 1232/360. Gy. III.5 47., Csombortelke 1327. p. Chomborteluke (A. II. 303.) Hete 1311. Heche (Z. I. 135.), Macsola 1327. de Machala (A. II. 307.), Bátor 1232. 360. v. Batur (Gy. III. 53.), Oroszi 1260: t. Uruzy (ÁU. VII. 538.), Fejércse 1299. v. Feyrche (Z. I. 91.)

²⁷⁰. An. 251. vrs.,

²⁷¹. ÁU. IV. 51., ÁU. I. 24., E birtokon a XI. században királyi v. hercegi udvarhely volt - írja Győrffy is l. „curtem Scenholm.”

²⁷². Cs. I. 57., Gy. III. 752., 1885/91. térkép: Kis Apáti. Balázsy Ferenc: Heves m.tört.; Eger, 1897. I. 299.: 1261/71.: „item Endred, item Apaty, item Zenholm, item Usephaya, item Buda, item Obon...”

Világos. E Buda Borsod- és Heves határán fekszik.

A közeli Borsodban pedig Szihalomtól É-ra, Noszvajtól D-re 1275-ben „olaszok” laktak²⁷⁴, Szihalomtól K-re pedig 1221-ben a Nyárad mentén feküdt Olaszegyház²⁷⁵, mely nevét „vallon” lakóitól nyerhette - írja róla Györffy Gy.²⁷⁶

Hevesben - Balázsy szerint -, az egri völgyben („Valli agriensis”), mely a „Béli nemesek birtokától egészen Farmosig terjedt, az eburonok telepei egymást érik”. Már Oláh Miklós²⁷⁷, ki 1568-ban halt meg mint esztergomi érsek, történeti munkájában megemlékezik róluk, s ezek már akkor is igen régi telepések voltak. Az ő nyomán ír Béli Mátyás²⁷⁸, s szerinte „harum incolae in hodiernum diem Gallicam sonant linguam.”²⁷⁹

Kistályát már IV. Béla korában, 1261-ben Magyar Tályának (Thala moger) nevezik²⁸⁰, ami arra utal, hogy a szomszédos Nagytályán már ekkor is idegen nyelvű népek éltek.

Úgy gondolom, hogy ez idegen ajkú telepések nyelve alkalmasint visszavezethető a honfoglaló kalizokig.

De bárkik legyenek, „gall nyelvűek voltak” (gallicam sonant linguam), s ők nevezték a Pat által foglalt szállásföld nyugati részeit

B u d a -nak,

mely, mint mondtam, mivel Sihalommal határos volt, 1284-ben Z e n h o l m b u d a²⁸¹.

Ezután jön segítségükre a Mátra- és Bükk -alji kettős szállások rendszere, mely ha valahol, úgy itt még ma is csodálatos rendjében ismerhető fel.

Részben a Tisza partján, részben az oda ömlő nagyobb patakok mellett a síkon, mezőségen (Mezőtárány, Mezőkövesd stb.) helyezkednek el a téli szállások, míg az erdők ölén, többnyire a patakok vízfejénél a nyári szálláshelyek.

A mellékelt **31. számú térkép** szépen érzékelteti a kettős szállások rendszerét.

Nemcsak Gyöngyös -Tarján és Tisza -Tarján, Szederkény és Tisza-Szederkény, Erdőkürt és Tisza-kürt, Gyöngyös Halász és Tisza - Halász, Mátraszöllös és Tiszaszöllös stb. kapcsolataira kell felfigyelnünk, hanem a dülőnevekbe merült, degradálódott települések körülményeire is figyelemmel kell lennünk.

S ekkor világosodik meg, hogy az imént említett Buda is téli szállás volt, s ennek az erdők ölén fekvő nyári szállaspárja B u t a j (= B u t a é!), mely csodálatosképpen ismét „B á t o r” (= P a t o r?) mellett tűnik fel.²⁸⁴

A Budával szomszédos (Mező-) Tárány nyári ikerszállása Egertől É-ra fekszik, neve ma Felsőtárány, s sajátságos, hogy ez utóbbi község felvitte magával a Buda melletti (ma Maklár határában fekvő), Korozs dülőnevet is, mely odafenn északon K o r o z s > K a r o z s, K o r o s > K o l o s változatos dülőnév alakokban tűnik fel.^{284. a.}

Azok a települések, melyek a téli-nyári kettős szállások rendjét mutatják, igen régiek. Többségükben még a honfoglalás évtizedében, de legkésőbb a X. században települtek, hisz az I. István-kori államszervezés rendjében az ilyen, egymástól 40-50 km távolságra fekvő, nomád legeltetésre szánt szállások már nem alakulhattak ki.

²⁷⁴. Gy. III. 796., Cs. I. 177.,

²⁷⁵. VR. 217 §. 266. l.,

²⁷⁶. Gy. III. 796.,

²⁷⁷. Balázsi F. idézett munkája: 111/113 l., Oláh Miklós történetíró. 1493-1568.

²⁷⁸. Béli Mátyás történetíró (1684 -1749.) ref., pap: Notitia Hungariae novae.

²⁷⁹. Heves m-monogr. 455. l.,

²⁸⁰. U.ott.

²⁸¹. Gy.III. 287.,

²⁸⁴. 1332-ben a pp.-i tizedjegyzékekben (Balázsy F.I.171 l.) Buda „elpusztult, illetve tulajdonképpen szántóföld a b á t o r i határban, neve is átváltozott Butaj-ra”

^{284. a.} Pelle Béláné: Heves m. Egri jár. földrajzi nevei. 50. és kk. lk., Ezentúl: Pelle és lapszám.

Az általunk vizsgált szűk területen is bizonyítható ez, hisz Géza herceg, amikor Szihalom területének nyugati részét Aba nembeli Péternek elajándékozta, már nem téli-nyári ikerszállást adományoz, hanem az eddigi szállásrendből kiszakított téli szállást, melyről bizonyosan csak annyit tudunk, hogy 1261-ben Apátinak hívták.

S mi bizonyít amellet, hogy ez Apati az 1067-ben történt eladományozás előtt P a t i volt?

Az, hogy megkeressük Szihalom és Apáti nyári szálláspárját, azaz az ikerszállás el nem adományozott részét.

Ekkor kiderül, hogy az nemcsak I. Géza adományozása előtt P a t - a, azaz P a t - é, hanem ma, 1000 év után is P a t a j, azaz Pat-é.

S itt szó sem lehet tévedésről, mert ahogy Egertől délre Szihalom, Apáti és Buda még ma is szomszédok egymással, odafenn az erdők ölén akárcsak ezer év előtt, Szihalom, Pataj (ma Tarnalesz határába olvadva!) és Butaj tőszomszédosak²⁸⁵.

(32. számú térkép)

A Pati névvel foglalt terület egy részén, mint Bodrog várnál is láttuk, később Besnyő nevű település fekszik²⁸⁶.

Ez egyrészt azt bizonyítja, hogy az Árpádok keleti vendégeiket elsősorban saját szállásföldjükre telepítették, másrészt igazolni látszik ismét Anonymust, hogy Thonuz-oba Vrcund atyja a besenyők földjéről érkezett (Taksony fejedelemsége idején), hisz a szomszéd-ban fekvő O b o n y > A b o n y község neve az O b a névből képzett -n képzős helynév.²⁸⁷

A földrajzi nevek ismeretében még nagyon sok kérdést tisztázhatnánk, most azonban már csak annyit: a „suk” és „sár” helynevek itt is előjönnek (Alsók, Sári, Saruld stb.), s végül még egy fontos tényt szögezzünk le: Buda-Szihalomtól keletre, elég nagy távolságra az eddig is ismételten szereplő S z a l o n t a is feltűnik²⁸⁸, mely ugyan nem áll közvetlen települési kapcsolatban ezzel a Budával, de később gondolatvitélünkben igen jelentős szerepet fog betölteni.

A Heves megyei Buda és környéke vizsgálata után fejezzük be a Buda személynévre vonatkozó vizsgálatunkat **Ó-Buda** nevének környezetében való vizsgálatával.

Itt Árpád azután szállt meg, miután seregével a Megyeri réven átkelt a Dunán, hogy Dunántúlt is birtokba vegye²⁸⁹.

Miután átkelt, tábort vert. „Transito Danubio, castra metati sunt iuxta Danubium usque ad calidas aquas superiores.”

Tehát csak a felső hévizekig, Felhévizig!

Anonymus tovább folytatja a hagyományokon alapuló elbeszélését: „Másnap Arpad vezér (dux Arpad) és összes főemberei Hungaria minden katonájával intraverunt in ciuitatem Atthile regis.”

Ha e mondatot értékelni akarjuk, figyelniünk kell arra, hogy Anonymus már a 20. versben elmondta, hogy a hévvizek felett („super calidas aquas”) „A t h i l a” királyi székhelyet alapított, s ezt *ma* (ti. Anonymus idejében)

Budu várnak

nevezik magyar nyelven, a németek (a Teothonicis) pedig Ecilburgunak hívják.

²⁸⁵. Pelle.: 46-48. l., szinte elképesztő, hogy ahogy Baranya-Horpács és Somogy-Horpáccsal kapcsolatban szerepel, itt is feltűnik a Kovászó helynév.

²⁸⁶. 1278: Bessenyei. Tekme birtoka. Ma Besenyőtelek. Heves m.mon. I.23. l.,

²⁸⁷. Első említése 1291-ből, 1332-ben Obon, Obong, Heves m.mon. I. 38. l.,

²⁸⁸. 1214: Vila Zolunta, 1319.: V. Z a l a n t a (Gy. III. 804., Z. I. 172.,)

²⁸⁹. An. 359. vrs.,

Na már most. Anonymus azt is közli, hogy Arpad „honorofice sepultus est in ciuitatem Atthile regis, ubi etiam post conversionem Hungarorum edificata est ecclesia, que uocator Alba.”^{290.}

Ez annyit jelent a fentiek szerint, hogy abban a városban temették el „honorofice”, azaz a megtisztelő pogány szokások szerint, melyet most (ismét Anonymus idejében!)

B u d u v á r -nak hívnak.

E hely pedig a mai Ó-Buda, melyet O-jelzővel azután illettek, hogy a Pesti újhegyen királyi vár épült, melyet szintén Budának kezdtek hívni.^{291.}

Vajon, ha az eredeti Budu vár valamely nemtelen, jelentéktelen személytől vette volna a nevét, átvitték volna e nevet az új királyi várra is?

Nem!

Az új királyi vár építéskor még nagyon jól tudták, mint ahogy Anonymus is igen jól tudta (ezért nem tesz róla említést, nem etimologizál^{292.} a névvel kapcsolatban, mert az ő idejében ezt úgyis mindenki tudta), hogy Ó-Budát pusztai személynévvel vették birtokba, s az ősfogaló nem lehetett más csak

Putu~Pat vezér,

kit éppen azért temettek *itt* el, mert ezt a földet vette birtokba központi szállásaként.

Anonymus idejéig B u d a környékén nem zajlott le olyan esemény, mely ezt az emléket elhomályosíthatta volna.

Ahhoz, hogy a foglalt pusztai személynévét felleljük, a Budu vár nevéből el kell hagynunk az -u véghangzót (a vár neve tehát Bud-vár és semmiképpen sem Buda vár.) Érdekes, hogy a magyar nyelvet nagyon jól beszélő székelyek ezt is igen jól tudják, s az ő hagyományaikban Arpad udvarhelyi egykori szállását nem is hívják Budavárnak, hanem B u d v á r n a k !^{293.}

Azaz az első foglalt neve B u d .

A Buda már annyit jelent, hogy e föld B u d -é.

Mivel e birtokos ragot az ugor-magyar környezet ragasztotta Bud neve mögé, hogy vele oklevelet pótoljon, s az írásos kor előtt is bizonyítsa a birtokbavétel tényét, a név megnevezésekor is az ő névhasználatukból, azaz

P u t u -ból

kell kiindulnunk.

Az a nép, mely megőrizte számunkra e nevet ismét a kaliz nép, mely a szomszéd Budakalászon és környékén lakott^{294.}, s mely a P u t u -t hallotta Arpad itteni környezetétől, s így az ő akcentusukkal azt B u d u -ként adták tovább.

(33. számú térkép)

Az Anonymus által „teothonok”-nak nevezett németek nyelvrokonaiktól hallották így a nevet, s ezért ők is átvették, és sajátos akcentusukkal P u t u v á r -t Budu vár-nak nevezték, illetve maguk között Ecilburg-nak. Ezt viszont a ugor-magyar nép ismét véghangzóval: Ecilburgu ejtette^{295.}

^{290.} a „super calidas aquas” itt annyit jelent, hogy a hévizektől északra. An.407. vrs.

^{291.} l.: An. Helikon 143. l.,

^{292.} holott ő nagyon szeretett etimologizálni, s számos névvel kapcsolatban téves megállapításai is vannak.

^{293.} Erről bőven megemlékezik Orbán Balázs is, a Székelyföld nagy történésze több kötetes művében, s Udvarhelyen egy csúcsos hegyet még ma is Budvárnak hívnak. (Orbán B. szép síremléke Szejkefürdőn van!).

^{294.} Bártfai (2. lap) már 1109-ből említi: „item in meger iusta Danubium infra generacionem Kalez.” Emellett 1449, 1482: Kaloz.Cs. I. 13. és Gy. IV. 202.,

^{295.} Gy.V. 268. „Lehet, hogy Péter uralkodása alatt jelentek meg az első betelepített németek és olaszok.”

Pais is²⁹⁶, Györffy is²⁹⁷, sokan mások is úgy vélik, hogy K o r s z á n egykori várát és központi szálláshelyét, melyet Anonymus szerint Arpad adományozott Kundu fiának „népe őrizetére” („unum casrtum ad custodiam populi sui”), s melyet saját nevéből neveztetett²⁹⁸, Óbudán kell keresnünk.

Ha ezt elfogadjuk, úgy azt is tudomásul kell vennünk, hogy ez esetben Buda neve 904 előtt C s á n ~ C z a n volt, esetleg Csánua vagy Czana.

Azonban ez abszurdum.

Ugyanis az ősök pusztai személynévvel birtokba vett szállásnevét még az esetben sem lehetett megváltoztatni, ha netalán a szállásbirtokos politikai ellentétek következtében, megtorló harcban vesztette életét, kivégezték, felnégyelték, s teljes birtokelkobzásra is ítélték.

Erre számos okleveles adatunk is van. (Zách család!) Így pl. „Koppány” Kupa egykori szállásainak, földvárainak neve még ma is él helynevekben, dűlőnevekben, bár őt István király, mint politikai ellenfelét, felnégyeltette.²⁹⁹

Korszán főfejedeleme és Pat ar vezér szálláshelyei azonban nem azonosak, hanem szerte a Kárpát-medence különböző tájain *közvetlenül szomszédosak* egymással. Ennek települési- és katonai-politikai okai voltak.

Buda környékén sem volt ez másként. Budu-a-t Putu ~ Pat vezér foglalta a dunántúli megszállás első napjaiban pusztai személynévvel, s volt és maradt központi szálláshelye haláláig, s temetkezési helye halála után.

S délről vele közvetlenül határos volt Kurszan szállása és vára („castrum Curzan”), s ennek a ténynek fel nem ismerése igen sok további tévedésnek és kombinációnak az oka^{299. a.}.

Pedig már Anonymus világosan megírja (s az ő kancellári tájékozottságát, mely 700 évvel korábbi írásos és hagyománybéli adatokra támaszkodott, mint a mi tudásunk), „in eodem loco (t.i.in. Buduuar, seu Ecilburgu) Cundunec, patri Curzan terram dedit. a ciuitate Atthila regis usque ad centum montes...” stb.³⁰⁰.

Kifejezetten azt írja tehát: Attila király városától, de azt nem beleértve, hanem exkluzíve, azaz kizárva!

A budai és Kurszan (= Har - Csány) fejedemi szállásföldek nagy horderejére utal, hogy körülöttük a kétparti törzsi szállások rendre megjelennek³⁰¹.

C s e p e l - sziget északi végén pedig feltűnik a C s ú t helynév³⁰².

²⁹⁶. Pais Dezső: Magyar Anonymus „Korcán várát Óbuda területén kereshetjük.” 123. l. An. Helikon: u.ez. 153. l.,

²⁹⁷. Györffy Gy. szerk. A magyarok elődeiről és honfoglalásról. Gondolat. 1958. Ezentúl: Gy. I. és oldalszám. Itt.: 218. l., „Kurszán honfoglaló vezér; ...a róla elnevezett vár Óbuda határában állt. „Továbbá: Gy. II. 149.: „Bárhogyan is foglalunk állást Kurszán szálláshelyének fekvését illetően, annyi kétségtelen, hogy Óbuda területén feküdt... „Kündü fia Kurszán” már a honfoglaláskor az ország természetes központját, Budát (a későbbi Óbudát) választotta székhelyül.

U.ott.: 151. l. „Ha pedig Árpádot Óbudán temették el, ez azt jelenti, hogy Kurszán 904-ben bekövetkezett halála után Árpád elfoglalta a főfejedeleme székhelyét, valamint a ...Megyeri révet és magához ragadta a főhatalmat!”

An.Helikon: 153. l.: „Árpád mellett Kurszan töltötte be a kisebb hatalmú kündü v. kende főméltóságát.”

²⁹⁸. „sub proprio nomine iussit appellari.” An. 364. vrs.

²⁹⁹. Somogy m.földr. nevei.: 122. l.: Kupa vár, Somogyváron (földvár), Kereki határában (188. l.), N. Csepelyen (204. l.), Karádon (224. l.), Nagyatádon (709. l.) és Háromfa határában. (földvár) 745. l.

^{299. a.} pl. Dél-Bácskában, közvetlenül a Duna partján P u t a k > F u t a k és H o r s a n tőszomszédosak.

³⁰⁰. An. 364. vrs.,

³⁰¹. Részletesen tárgyalja Gy. II. 155. l.,

³⁰². Első említése 1232-ben. MonStrig. I. 284. l.,

IX. Pataj

A r P a t nevű honfoglaló fejedelmünket B u d á n temették el.

Ez arra utal, hogy honfoglalónk a foglalás művének befejezése után e földet tekintette központi szállásföldjének, s hogy e szállásföld neve mögött (B u d a) pusztá személyneve (B u d) rejlik.

E név és személyneve azonban nem ugor-magyar ajkon hangzott így, hanem nevét hihetőleg iráni eredetű népek örökítették ránk ilyen alakban, míg ugor és türk-magyar ajkon e név P u t > P o t, illetve P a t -nak hangzott.

Bizonyítja ezt a továbbiakban a **Nagyszigettől**³⁰³. (később Csepel-sziget) **délre fekvő Duna-parton** elhelyezkedő P a t a j nevű szállásföld is.
(34. számú térkép)

E hely írásos említését csak nagyon késői időből, 1396-ból³⁰⁴. találom, holott Anonymus korában már *régi* településnek kellett lennie, hisz P. mester már nyilván azért állította meg itt is a honfoglalókat elbeszélésében, mert e helynévben is Arpad pusztá személynevét ismerte.

Ezt írja tehát: „dux Arpad egressus de partibus illis (ubi nunc est castrum Budrug) descendit iuxta Danubium usque ad insulam magnam. Et castra metati sunt...”³⁰⁵.

Azaz: megszállt a Duna mellett, egészen a Nagyszigetig és tábort ütöttek...

A „castra metati” nyilván annyit jelent, hogy a kor viszonyainak megfelelően tagolták, biztosították szállásaikat.

S erre szükség is volt, hisz itteni létük még messze sem volt katonailag biztosított; e „megszállás” erőgyűjtés volt a további akciókra. Mert honfoglalóink kémszolgálatuk révén nagyon jól tudták, s valószínűleg Anonymus is sejtette, hogy a Dunántúlra való áttörés az eddigieknél is merészebb, kockázatosabb vállalkozás lesz, mert Dunántúl még inkább az érdekek ütközőpontjában áll, mint a Duna-Tisza köze.

Győrffy is tisztában van e hely fontosságával, mert 1959-ben ezt írja³⁰⁶: Kalocsa azon a helyen fekszik, hol Tolnával szemben az Árpádok eredeti nemzetségi szállásterületét és központját gyanítom.”

Azonban - sajnos -nem ismeri fel Patajban Árpád pusztá személynevét³⁰⁷, s „P a t a”-t még tíz évvel később is államalapítás-kori hadvezérnek tekinti.

³⁰³. An. Helikon. 144. l., insula Sepel, insula Danubii, insula magna, insula ducalis, azaz vezéri sziget. Ez az Árpádok alatt valóban a királyi ménés legelője...

³⁰⁴. 1396.: P.Pathay Cs. I. 1421.: Pathay Z. VIII. 29., 1426.: Jakab, Zubor dictus, de Cesamis, nunc de Pathay Z. VIII. 260., és mutató. VIII. 707. l.,

1428-ban már vásártartási joga van; nundiene in poss. Pathay. (Pest m.monogr.226. l. A XV sz.d. elején a pataji Czobor csal. birtoka.

Egyébként a Pataj településnév igen korai léte - közvetve - történeti adatok hiányában is valószínűsíthető. Ugyanis az eredeti, terjedelmes Pata nevű szállásföldből már igen korán kiszakadt Z á d o r és L a k (ma Géderlak) nevű lakott hely határában. P a t a j -hoz egészen közel ma is van egy árvízmentes hát, melynek neve: B u d a h á t .

E név keletkezésének pedig előfeltétele egy előzetesen létezett P u t a hát, melyet alkalmasint a Géder-Héder birtoklása idején ide érkezett germánok ejthették így: Budahát. Ők azonban legkésőbb a XI. században vehették át a P u t -a nevet az előzőleg itt lakó ugor-magyaroktól.

³⁰⁵. An. 332. vrs.

³⁰⁶. Gy. II. 101. l.,

³⁰⁷. „A Kalocsától É-ra fekvő Pataj az Árpád-házi birtoklásból való részesedést jelent.

Ez esetben azonban nem leszarmazás, hanem beházasodás révén. Pata leginkább államalapítás-kori hadvezérnek tekinthető, ki Géza lányát vette feleségül.” Gy. IV. 237. l.,

Azt sem veszi figyelembe, hogy Pat a/j/ északi határosa Solt, sőt -számos korábbi történetíróval ellentétben - e nevet nem tekinti Zolta, Árpád legkisebb fia személynevének^{308.}, hanem egy V. István korában élő áruló magyar főúr nevével azonosítja.

Nem tudom, milyen alapon, hiszem, hogy nem csak a névazonosság alapján^{309.}:

Solt kezdettől fogva^{310.}, a XIV. sz. közepétől fokozatosan önállósuló „Solt-szék” központja, ami kétségtelenül utal is e hely nagy múltjára. Azonban mégsem ez bizonyítja Árpád fia Zolta itteni megszállása mellett, hanem a vidék települési rendje.

A „Solt-szék” a középkorban, még a tatár népiro hadjárata után is, rendkívül sűrűn lakott, apró kis települések határaitól szabdalts terület.

Csánki a Hunyadiak korából 183 község adatait tárja innen elénk, ami a kiterjedt Fehér megye településeinek 43%-a^{311.}.

Természetesen a honfoglalás évtizedeiben e települések nagy többsége még nem létezett.

Az első megszálló, s így e terület első névadója Pat, kezdetben a Solt-tól Fajszigig terjedő Duna menti terület - nyilván egységesen - az ő nevét viselte.

Ő Dunántúl foglalása és a bécsi medencéig terjedő - talán túl merész és kockázatos - előretörés előestéjén is egészen Kurcán (Kurszán) haláláig az ütöképes seregek és csatlakozott népek vezére, azaz „dux”, türk nyelven talán „gyula”, ugor-magyarul „karc”-a.

Azonban a xarâr méltóságcímet még nem viselhette a neve előtt, csak neve után, pl. így patâr, mint láttuk Sárospatak tárgyalása alkalmával.

X. Kara

A Pat névvel foglalt kiterjedt **Duna menti terület**en ekkor alakul ki az első körülírtabb lakott hely, melynek névadója méltóságcím, nevezetesen Pat vezér méltóságcíme: Kar.

A település neve pedig: Kara.

E névben az -a utóhang az ugor-magyarság által a méltóság címhez ragasztott, birtoklást kifejező rag.

Az Kara = Kar -é, (úr -é)^{312.}.

E Kara ma csak dülőnévben van meg, mely azonban két szomszédos mai község határában is él: Szentbenedek határában délen, míg Uszód határában É-on, s így arra utal, hogy

^{308.} „itt jegyzem meg, hogy Solt hn. nem azonosítható Zolta herceg nevével, Solt főúr 1130 körül élt. (SRH. I. 435.)” Gy. IV. 198. l., 48. jz.

An. Helikon 172. lapon: a Zolta szn.-vel „összefügg a Solt helynév is, mint pl. a Szobor (Zobor)-al a Sombor (Zsombor.)”

Egy Solt nevű főúr tényleg élt 1130 körül, de mi bizonyítja, hogy ő volt a Soltszékben fekvő Solt névadója?

^{309.} Krónikánk nem beszél az áruló Solt származásáról, nemzetségi hovatartozásáról, így származhatott más megyéből is, névadója lehetett akár a Szerén m. is Soltnak is (1231. Terra Solt. ÁU. XI. 221. stb.)

^{310.} Pest m.monogr. I. 225. l.,

^{311.} U.ott. 226. l.,

^{312.} A Baranya m.-i Buda (ma Boda) ks.-ben a méltóságcím birtoklása így hangzik: Karé. (dülőnévként szerepel!), A falutól É-ra legelő. (Ugyanakkor a megye másik ks.-ében, M.Mecskén, mely területével csereviszonyban állhatott Buda-val a középkorban. „Buda erdő” nevű erdő mellett is feltűnik a Karé. Ez azonban már Péter király idejéből származó elnevezés lehet!

egy középkori település határát a két később keletkezett település között felosztották. **(34. számú térkép)**^{313.}

Ez a Kara nem véletlen lelet. A méltóságcímmel foglalt település kialakítása a pusztaszemélynévvel foglalt terület határain belül, az írásbeliséget megelőző időben oklevelet pótol. „Dokumentum.”

Nem véletlen pl. az sem, hogy **Hatvan közelében** a Kurcan fejedelmi szállásterület keleti szélén Csán, a fejedelem pusztaszemélyneve, s Hor/t/ = ugor-magyar méltóságcíme -t képzővel, egymás mellett jön elő. **(35. számú térkép)**

Pat vezér sem késlekedett ez iratlan törvénynek hódolni.

Így, már **Erdőelvéen** a Pat névvel foglalt, sóbányát birtokba vevő szállás területén előjön Kara **(14. számú térkép)**, majd a honfoglalás menete során fontos szerephez jutó **Bodrogközön** Patar mellett Kara tűnik fel, melyet az ugor-magyar környezet még egy -di képzővel, becézővel is ellátott. **(18. számú térkép)**

Tetétlennél, az Árpád halom közelében Kara **(4. számú térkép)**, a somogyi Pat mellett **(16. számú térkép)** Kara, Fehér megyében, Patka mellett Kari (Cari)^{314.} **(2. számú térkép)**, a somogyi Horpács mellett Kara **(11. számú térkép)**, a Baranyai- és Sopron megyei Horpács mellett Karakó (= karaku) néptartó településként tűnik fel a középkorban, stb. **(10. és 12. számú térkép)**.

E Kara település- és helynevek a türk-magyar 'kar' főméltóság-címet őrzik, az -a = birtokos rag, adott esetben helynévképző.

XI. Karcsa > Kalocsa

Ebből az „úr” jelentésű türk Kar > âr méltóságcímből a türk-magyarság kark > karka^{315.} az ugor - magyarság ârcs < karcs, vezéri méltóságot jelentő méltóságnevet konstruált.

Mivel pedig Ar Pat az itteni foglалás idején nemcsak törzsének feje, azaz 'Űr' illetve âr, hanem a csatlakozott népek vezére (dux) is, a terület ugor-magyar népe ennek megörökítése céljából a Pat névvel foglalt terület további részét, illetve ezen vezéri időben használt központját Karcs -a névvel (= karcs -é) kezdte jelölni.

Igen ám, de a magyar fül nehezen viselte a névben a mássalhangzó-torlódást, s a kritikus helyen csakhamar ejtést könnyítő hanggal toldotta meg azt.

Így lett ugorosabban, zártabban ejtve Korocsa > Karocsa.

Ebből már csak egy lépés az ugor fülnek kedvezőbb

Kolocsa,

^{313.} 1.: Uszód és Szt. Benedek úrbéri és kat.térképét a Bp-i Országos Levéltárban.

^{314.} Szentpéteri.: 3. sz. 1002-ből

^{315.} Dr. Marczali Henrik: A M.történet Kútffőinek Kézikönyve. 1901. 39. l. Gyóni 67. l.: „egykorú ómagyar hangalakul kar_xa-t veszek fel.” U.ott: 66. l.: „Pais a kar_xas nominatívusból egykorú m. Kar_x a hangalakot következtet ki. A méltóság egykoru betöltőjének... Vérbulcsu nevét „vérkeverő” szerepére magyarázza. T.i. a törökségben van egy qar- 'kever'-féle értelmű ige, melyből -_xa képzővel alakult török qar_xa m. kar_xa tisztségnév 'keverő, vegyítő' értelemben. Az ómagyar kar_xa alakkal a hn.-ekben fennmaradt Harka változat olyformán függ össze, mint pl. török qum, qumaq-kal a m. homok.”

mely a nyelvünkben gyakori $r > l$ változással alakult ki.

István király már **Kolocsán** (in Coloca), őseitől rászállt Duna menti birtoka központjában alapítja az általa szervezett egyház érseki székét, s emel itt méltó templomot. **(34. számú térkép)**

Pat vezér ugor-magyar népe **Bodrogközön** is **(23. számú térkép)**, **Csallóközben** is **(5. számú térkép)** **Karcsa** névvel örököltette ránk nagyra tartott egykori vezére itteni szállásolásának emlékét.

Ám nehogy az higgyük, hogy a karcsa, türk nyelven: karka (karxa), Bíborbanszületett Konstantinnál $\kappa\alpha\rho\chi\alpha\sigma$ ³¹⁵ méltóságot viselő további személyek nem hagytak az utókorra hasonló nevű szállásolási emlékeket.

Így pl. a Keszi törzs vezéri nemzetsége egyik tagja a Bogáttól leszármazó Kál (Kaal), kiről Bíborbanszületett értesítése nyomán biztosan tudjuk, hogy a „Karxa” méltóságot viselte a X. század első felében, a mai **Szombathely** központjában álló földvárban szállásolt egykor.

Türk méltóságcímet (kar) közvetlenül az egykori földvár szomszédságában máig is két utcácska őrzi: Kis- és Nagy-Kar utca.

Az ebből képzett ugor-magyar karcs méltóságnevet pedig a város legősibb része, a **Karicsa** őrzi meg számunkra. **(36. számú térkép)**

S hogy igazunk ne legyen ingatag: Kál kar_xa egy másik, ma **Zala megyébe** eső szállásán, a mai Mikekarácsonyfa határában (!) **Kál** (Harkál) szomszédságában szintén **Karicsa**³¹⁶ dűlőnév él.

(37. számú térkép)

Egy további szállásföldön, mely a mai Dióskál határában feküdt, **Kál** közvetlen szomszédosa a kis **Aracs**a község, mely nevében szintén az **âr -cs** méltóságnevet (**âr -cs > âracs** az ő birtoka: **Aracs**a) őrzi.³¹⁷

(38. számú térkép)

Azonban a **Kor-cs > Kar-cs > Korocs (Kolos) > Karacs** helynevek zöme a nyelvfejlődés általános tendenciáit követve

Kolcs > Kalcs > Kolocs (Kolos, Kolozs) > Kalocs > Kalacs irányba fejlődött, s így jött létre.

a.) a **Heves megyei Korozs** és ennek erdőalji szállaspárja: **Kolozs**.

(31. számú térkép)

b.) az erdélyi **Kolozs megyében** Korpád, Kara és Pata mellett: **Kolozs**,

(15. számú térkép)

c.) a **Szatmár megyei** Korod mellett: **Kolcs**,

d.) a **Somogy megyei** Karád mellett: **Kalocsd** **(11. számú térkép)**

e.) a **bihari** Arpád-Pata szállás mellett keletre fekvő: **Kalácsa**,

(7. számú térkép)

f.) a **Bács megyei** Putu (d) melletti **Kalocsa** **(34. számú térkép)**

g.) a **bodrogi** szálláshely melletti **Kolo(n)ca** stb. **(26. számú térkép)**

³¹⁶. Zala m. Földr. Nevei 337. lap.,

³¹⁷. U.ott.: 285. l.,

Az $r > l$ változásra helyneveinkben bőségesen akad példa: 1488-ban Korontal ma Kolontár, 1290-ben castrum Kourough a XVIII. században a Kologyvár^{318.} stb.

Közvetlenül is szemlélhetjük azonban még napjainkban is a névfejlődést, hisz - mint láttuk -, a Heves megyei Korozs, az egykori téli szállás helyén még ma is így hangzik, ugyanakkor Egertől északra az erdők ölen fekvő egykori nyári szállás ma Korozs és Kolozs alakban egyaránt használatos.

Szépen követhetjük a fejlődést **Somogy megyében is, Szenna környékén.**

Mint láttuk a Pat személynévvvel, valamint a Kor Par méltóságnévvvel kapcsolt személynévvvel foglalt szállások szomszédságában törvényszerűen elvárhatjuk a Karcs > Karcsa > Karocsa településnevek feltűnését. Természetesen ma már a nyelvfejlődésnek megfelelően Kalocsa alakban. **(39. számú térkép)**

Íme, Kiskorpád és Pat pusza között meg is találjuk e nevet Mérő, Kaposfő és Bárd hármasság határán. Éspedig egyszerre településnév, származéknév és ősi víznév neveként egyaránt.

A településnévnek eddig ismert 540 éves múltja is van.

Továbbiakban: a kisebb vizekről tudjuk, hogy rendszerint forrásuktól torkolatukig a szállásfoglaló bitokát képezték.

Így ésszerű, hogy a Kalocsa nevű víz mentén forrásfejéig hatoljunk, s ott folytassuk kutatásainkat.

Íme, szinte hitetlenkedve észleljük, hogy Szenna népének egy évezredig zárt világa nemcsak ősi templomát, ősi népi építészetét, hagyománykincsét mentette át napjainkig, hanem megőrizte az „úri” birtokos ragjának eredeti nevét is Karocsa alakban, sőt nevét is Patca formájában.

Tehát bizonyított: Karocsa > Kalocsa^{319.}

XII. Ár Pat -di > Ár Pâd

Anonymus szerint Dunántúl birtokbavétele előestéjén a foglaló seregek zöme^{320.} Ó-Budától északra, a Megyeri révnél kelt át a Duna jobb partjára.

Putu > Pat azonban igen széles látókörű vezér, s így annak ellenére, hogy a Megyer törzs saját törzse volt, s így annak révhelye a továbbiakban biztonságos átkelőhelyet jelentett vitézei számára, még abban az időben, midőn a Pat környéki Duna menti szállás

Putu > Pata

^{318.} Cs. III. 239. és Veszprém m.ht. lex. 232. l., valamint Cs. II. 271. és H.VI. 371. Utóbbi Eszék közelében, attól délre. Lásd még: Szabó Dénes: A Dömösi adománylevél „32. l., „egy 1138 előtti $r > l$ változással kell számolnunk.”

^{319.} l.: Somogy m. földr. nevei.

950 körül Konstantin görög császár értesülése szerint a magyaroknál a jila (gyula) méltóság nagyobb, mint a Karxa (ezentúl: karcha szóval írom át!) L.: Marczali i.m. 39. l. és Gy. I.83. l.

Vajon Arpad vezérsege idején Kur Szan főfejedeleme és Ar Pad karcha között volt még egy „gyula” nevű méltóság is, s egy ilyen méltóságot viselő személy? Vagy Ar Pad volt gyula is? E dolgot keretében nem térhetek ki a földrajzi nevek ide vonatkozó vallatására is.

^{320.} An. 359. vrs.

néven a Solttól Fajszig egységesen az ő bitokában volt, e szállásföldnek is biztosított révet, és pedig ott, ahol a szemben lévő oldalon az árvízmentes part megközelíti, de túl magas falával nem zárja le (magas vízállásnál sem) a biztonságos átkelés útját.

E szállásterületen erre egyedül a várszegi Duna-kanyar fokánál kínálkozott lehetőség.

Itt ki is alakult a kétparti révhely, s mi sem természetesebb³²¹, mint hogy a kialakuló néptartó szállás a rév jobb partján is

Putu

honfoglalás kori személynevet viselte.

A révőrző település ugor-magyar lakossága ezt becézte azután a régi -di képzővel³²². Potudi -nak, majd a XI. század közepén ezt írja a királyi kancellária Fotudi -nak, végül ezt ejtette a nyitabb kiejtéssel beszélő türk-magyarság Patadi -nak (παταδι)³²³.

E településnek ma **Fadd** a neve. (34. számú térkép)

A Potudi > Fotudi névben a -di finnugor eredetű ősi képző³²⁴, az -u ősi utóhangzó, a pusztaszemélynév tehát Pot > Fot³²⁵.

Úgy érzem, tévedés azt hinni, hogy a magyar nyelvben a p > f fejlődés a nyelv honfoglalás előtti történetében rég lejátszott már, hisz a **Dél-Bácskában**, a Duna révhelyénél található Futak neve is itt alakult ki, s ezt a helynév környezete nagy biztonsággal igazolja.

Ugyanis okleveles bizonyítékok hiányában is igazolható, hogy a település Putu nevét őrzi, s e név még a XIII. század előtt Putak > Futak fejlődésen ment át³²⁶.

(40. számú térkép)

Visszatérünk most oda, hogy 1055-ben magyarjaink Pat nevét Pot -nak ejtették, s ezt erősíti, hogy 1086-ban³²⁷. Kajár (Quiar, Győr megye) határleírásában, a vele keletről szomszédos mai Pátka -t (korábban Potka is!) Potu -nak írják, míg a Tihanyi alapítólevélben említett másik települést, a mai Sió menti Pátapuszta egykori határában, még 1055-ben is Putu -nak írják.

Azaz e táj elzárt magyarsága a többségnél még zártabban beszélt, s így mondta Putu vejesze (Putu uueieze.)³²⁸.

A Sió (középkorban Suksára) mocsaras **partjain** Pat még dux vezér korában biztosított magának révhelyet.

A víz bal partján ennek emléke a mai Pátapuszta, melyet 1250³²⁹, majd 1331-ben említene oklevelek³³⁰.

A település korán elpusztul, 1469-ben már lakatlan, de egykori temploma romjai 1757-ben még láthatók. 1858-ban is szerepel a térképen P.Pátá néven. 1696-ban Pada, 1701-ben Bada a neve³³¹.

³²¹. a Megyer- és Pesti-rév is kétparti település emlékét őrzi.

³²². Gyóni M.: i.m. 19. l.: „a finnugor eredetű ősmagyar -di kicsinyítő képző.”

³²³. Bárczi Géza: A tihanyi apátság alapítólevele, mint nyelvi emlék. Ak.Kiad. 1951. Ezentúl: Bárczi, Tih. és lapszám. Itt: 41. l., továbbá: Ómagyar olvasókönyv. 15. lap.(1001)09., azután: Melich M.Ny. .X. 151., Jakubovich E.: M.Ny. XX. 11. lap stb.,

³²⁴. l.: 322. jz.

³²⁵. 1152-ben Foth szn. is (PRT. I. 601.), 1271-ben Fotha., 1283-ban: Fotka (ÁU. VIII. 371. és IV. 331.) L.: még a Fát családnevet is. Péccsett.

³²⁶. Első említéskor, 1250-ben terra Futog., „et a quibusdam Batkay nominatur” (=Patka/a/) Gy. III. 219., és Bács m.monogr. I. 125. l., Cs. II. 137.

³²⁷. ÁU. X. 31.,

³²⁸. Bárczi, Tih.: 23. l.,

³²⁹. Szentpéteri I. 250.,

³³⁰. Cs. III. 246.,

³³¹. Veszprém m.lex. 330. l.,

Az -a véghangzó itt is birtokos rag, azaz a környék Pat-é, s erre utal a közvetlen közelében, Enying felé eső „Fehér-hegy” elnevezés is.

A Pat által foglalt föld itt „terra Pacha (olv.: Patha.) néven szerepel. Mivel Pat -nak itt révőrző szállása volt, e „terra” tehát a Sió jobb partjára is kiterjedt, ahol ellenben ugor-magyarság élt, s ők a vezérről ugyanezt a földet „Putur föld”-nek nevezték, s így az ezen oldali terület az előbb említett 1250. évi oklevélben „terra Putul” néven jó elő³³².

Ugyanez még 1385-ben is Puchul (olv. Puthul)³³³, majd 1386-ban Pothol³³⁴. Ez elnevezés emléke mai Potodi major.

A nyugati parton volt Pat révőrző földvára is³³⁵, melyet türk őrsége Pat várnak nevezett.

Ám az ugor-magyar környezet ezt is ellátta -k becézőképzővel, s így született meg a Fehér- és Győr megyei Patk/a/-nak teljesen megfelelő Patk-vár elnevezés.

De akárcsak Nógrád-, Torontál-, Zemplén-, Sopron- stb. megyékben, az ugor-magyarnak inkább megfelelő, ha a névben egy ejtést könnyítő -a hangzót csúsztat, s így ezt ma Patak-várnak hívja a nép. Holott az itt folyó víz nem „patak”, hanem „sár”.

Közvetlenül Patk vára mellett volt Pat vejsz-állító helye. Ám itt ugor-magyar halászok szolgáltak, s így ezt nem Pat, hanem Put vejszhelyének hívták, s így nevezi még 150 évvel később is az 1055-ben keletkezett Tihanyi alapítólevél: „Putu uueieze.”^{335.a} Az itt szereplő Pat, ill. Putu azonos a későbbi Ar Pat fejedelemmel. Ezt a nyugati parton is több tényező bizonyítja.

Így pl. a révhely katonai őrségét részben ugyanazok az

oro z-nak

nevezett szatelliták adták³³⁶, mint a nógrádi Patak mellett, a somogyi Patró szomszédságában, továbbá a szabolcsi Patroha közelében, s végül a Duna menti Pat a j nevű földön.

Ennek itt a Suksára magaspártján még 1898-ban is élő emléke: Oroszi puszta³³⁷.

Dux, fűrst jelentésű a kettős névadásnak egy szép emléke, a Patk vár közvetlen szomszédságában található knez³³⁸ elnevezés, mely szláv eredetű magyar szó³³⁹, s már 1055-ben előjön a Tihanyi alapítólevélben. Máig élő emléke a Szabadi és Jut határán élő Kanizsa földrajzi név³⁴⁰.

A Kanizsa (=knezsa) jelentésű „principis, ducis, domini” t.i. locus, terra castellum, azaz a vezér területe, földje, váracsá³⁴¹ jelen esetben, mint láttuk, Putu földje, Patk vára. **(41. számú térkép)**

³³². Szentpéteri I. 250.,

³³³. H. III. 284.,

³³⁴. H. III. 230.,

³³⁵. melyet személyesen bejártam,

^{335.a}. Bárczi, Tih. 24. l.,

³³⁶. Györffy 1975-ben a mai Svédországot lakó normanoktól származtatja a nevet, kinek ‘rodh’= hajós nevükből eredne a rusz népnév, s ebből a m.: oro z. Pápai Páriz szótárában is „ajtónálló, csatlós”. Gy. V. 262. l.,

³³⁷. 1082. Orozy. H.IV. 7.,

³³⁸. Bárczi Tih. 25. l.,

³³⁹. Személyes gyűjtés és Somogy m.fölldr. nevei. Jut község.

³⁴⁰. Személyes földrajzi névgyűjtésem és Som.m. földr. nevei. 138. lap.,

³⁴¹. Bárczi, Tih. 25. l.,

A fejedelmi udvartartás mellett mindig helyet kapott a fejedelelemnő szállása is. „Asszony” helynevet nem találok, de Gam-ról³⁴², mely ma Gámi puszta, tudjuk, hogy 1302-ben még „possessio reginalis.” S biztosan hihetjük, hogy az „asszonyé” volt már a fejedelmek idején is³⁴³.

Három község határában is feltűnik a bizarr „Botramász” dűlőnév a Sió Ny-i partvidékén. Mi ennek az értelme?

A Suksára két partján a víz által gyakrabban meglátogatott mélyebben fekvő szállásoknak mindig volt egy magasabb, szárazabb szinten fekvő ikertelepülésük is, mely „aszo” nevet kapott.

Így pl. az említett Gan > Gam ilyen „száraz” szállása volt a Sió bal partján fekvő Gamásza³⁴⁴.

Ugyanígy a mélyen fekvő Puturu (terra Putur) nevű föld száraz települése volt a Puturuásza, mely természetes névfejlődéssel lett Putruásza > Potromász, majd népi etimológiával: Botramász³⁴⁵.

Továbbmenve: a vezér fiainak és részben egyben utódainak szállása gyakran nyomravezető a vezéri szállás hitelesítése szempontjából.

Így Ar Pat.d legifjabb fia Szulta (Zulta), Solt~Csult>Csút ismételt atyja szállás-szomszédosa, de a legidősebb fiú Kács (méltóságcíme: Tar³⁴⁶) is ismételt atyja településeinek határán szállásol. Így kerül elénk Borsodban Szihalom-Buda szomszédságában Tard és Kács, Somogyban Horpács mellett Tard és Hács, Baranyában Tarda és Kács, Sárospatak mellett Kács-or-d, Patroha mellett Kocs-or-d, s a bihari Korpát mellett ugyanez! stb.

Sió mellett is szállásolt Kács, ennek emléke a Kási vár!

Ar Pat.d harmadik fia: Ju t (Konstantin császárnál: Jutocsa³⁴⁷, ill. Jutas) a Sió mentén közvetlenül Patak vára mellett jutott szálláshelyhez és révhez. Ez utóbbi a mai Ju t községben: Révu t³⁴⁸.

A vezéri, majd fejedelmi szálláshely egykori közelségére utal a nevükben fennmaradt törzsi szálláshelyek sora: Két Megyer, Magyar Oroszi, Nyék, Keszi, Kend, Ság, Kér, Lándor, Koroncó stb.

Folytassuk gondolatmenetünket Fad d község nevének fejlődésével.

E névfejlődés, mint láttuk: Potu di>Fotu di>Fad>Fadd³⁴⁹.

A név fejlődése alkalmat ad arra is, hogy az Árpád név fejlődését is megkíséreljük nyomon követni.

Ahogy a Fotudi-ból az -u kivetése után Fot -dⁱ, majd Fod>Fadd lett, ugyanígy a Potudi-ból az -u kivetése után Pot -dⁱ, majd Pod>Paad lett.

Mivel e személynévhez Put^u>Pot főfejedelemmé választása után csatlakozott a Hur>úr méltóságcím, de most már a személynév előtt, a teljes név Hur Paad~Urpâd lett, sőt türk-magyar ajkon Ârpâd.

³⁴². 1138: Gan., Mon. Strig. I. 90., 1536: Gam. Cs. II. 607.,

³⁴³. 1302: Poss. reginalis Gaan. Cs. II. 607.,

³⁴⁴. Veszprém m.lex. 189.,

³⁴⁵. Siójut, B.Kiliti és Ádánd határában d.n. személyes gyűjtés.

³⁴⁶. l.: Dr. Zsolt Zs. írása a Dunántúli Napló 1974. VIII. 1.-i számában, Tarcsa c.,

³⁴⁷. Gy. II. 83. l.,

³⁴⁸. Személyes gyűjtés és Somogy m. földr. nevei. Jut község.

³⁴⁹. Cs. III. 408. l. és Gyóni M. 107. l. PRT. X. 511., Mikos: MNY.XXXI. 16. 1., 247. Ő a Sió menti Páta környékére helyezi Patadi-t, de ez nem valószínű.

Így alakult ki most már az anonymusi Arpad és konstantinoszi 'Αρπαδησ', valamint a településneveinkben, megőrzött Hurpats>Horpács és a Kurpad>Korpat.

Ebből aztán téves népetimológia révén származott az árpa+d „személynév” képzetű: Árpád, valamint a korpa+d Korpád képzete.

Azaz a dicsőséggel övezett honfoglalónk árpa és korpa lett, s ehhez évszázadokon át tudományosan is hozzájárultunk.

Főfejedelmünk, Kur-can korai és tragikus halála után tehát Âr Pat.d>Ârpâd a főfejedelelem, s íme a Duna menti Pata nevű szállás déli végénél is megjelenik az új fejedelem - most már „kor” méltóságcímmel ékesített személynevéből képzett új, összetett neve: Korpâd³⁵⁰.

De ez a névfejlődés szinte az összes szállásföldjein végigkísérhető:

- a.) **Erdélyben** Pata, Kara, Kolozs után következik Korpád (14. számú térkép)
- b.) **Biharban:** Pata, Patur (Batur), Kalácsa mellett feltűnik Árpád (7. számú térkép)
- c.) **Tetétlennél** Patay, Kara, Kalocsa között előjön Árpád (4. számú térkép)
- d.) **Baranyában** Patacs, Putur, Árpád és Holasz Árpád található (6. számú térkép), s mindkét Buda (Boda) közelében Kalocsa helynév szerepel.
- e.) **Fehérvárnál** Patka és Kari mellett Árpád helynév tűnik fel (2. számú térkép).
- f.) **Somogyban** Pat, Kara, Kalocsa és Károza mellett Korpád van (16. számú térkép).
- g.) ugyanott **északabbra** Patsi, Kara, Karád, Kalozsd mellett Horpács és Arpat jó elő.
- h.) **Sopron** megyében Potahk mellett Horpács stb. (12. számú térkép).
- i.) **Nógrád** mellett Patak és Horpács stb. (13. számú térkép).

XIII. Szalt ~ Csult

Ezen gondolatfelvető értekezésem keretében már csak egyetlen kérdésre óhajtok kitérni: Hogyan függ össze honfoglaló fejedelmünk: Âr Pat.d és legkisebb fia - a fejedelem-ségben egyben utóda - szállásfoglaló rendje?

Âr Pat.d legkisebb fiáról Bíborbanszületett Konstantin császár emlékezik meg legelőbb. Ő Âr Pat.d egyik szépunokájának és Magyarország egyik főtisztviselőjének 951-i látogatása alkalmával értesült az Árpádok leszármazásáról, s elég pontosan feljegyezte Âr Pat.d ivadékait.

Szerinte Arpad negyedik fia Ζαλτας?

³⁵⁰. Keresk. min. úttérkép 1898.: Korpádi psz., Korpádi fok.,

E névvel többek között Karácsonyi János dr. foglalkozik részletesebben az ezredévi ünnepek alkalmával kiadott „Árpád és az Árpádok” című díszmunka 140. lapján, s kifejti, hogy a Konstantin császár által Ζαλτασ? -nak írt Árpádfi nevében az -ασ görögös végzet, a megmaradó pusztaszemélynevet Ζαλτ-ot pedig Zált-nak vagy Czált-nak kell olvasnunk.

„Tudjuk azonban, hogy az 'l' hang a magyarban gyakran kiesik, ill. az előző magánhangzó nyújtásába olvad, így pl. Kált-ból Kát, Vált-ból Vát, Kolt-ból Kót lesz^{351.}”, s a bennünket közelebből érdeklő Solt-ból Sót.

Ugyanígy a Zalt-ból idővel Zát vagy Czát lett. „E Czát teljesen megegyezik a Csát helynévvel, s nem is egyéb, mint annak sziszegő változata. Mindebből azt következtetjük, hogy a Ζαλτ a régi magyar Csát személynevet jelzi, és Konstantin császár e nevet oly magyartól hallotta, ki sziszegve beszélt, mint a mai csángó magyarok”-írja.

Na mármost Csát község^{352.} ma **Borsodban** fekszik, s a korai középkorban Zalanta^{353.} szomszédosa. **(42. számú térkép)**

Mivel a Zalanta névben az -a véghezhangzó = birtokos rag, lehetetlen, hogy a Zalt-tő és a Karácsonyi dr. szerint Zalt előzményű Csát között párhuzamot ne vonjunk.

Mindkettő Âr Pat.d legkisebb fiának szállásfoglalását jelző pusztaszemélynév (Zalt) eredetű, csak hogy az egyik nevet ugor-magyarok ejtették^{354.} (mert területét ők lakták a régiségben), s így a Csalt-lje nyújtóhanggá vált és kiesett: Csát, míg a másik nevet türk-magyarok használták, s Szalta-nak ejtették. A kéttagú névben az -l hangsúlyos volt, nyújtottan ejtették, ami végül is egy nazális betoldását eredményezte: Szalta > Szallta > Szalnta > Szalanta^{355.}

Anonymus honfoglalásról szóló elbeszélése Borsodban is megállítja Ârpad seregét, s szerinte egy hónapig táboroztak seregei a Hejőtől a Tiszáig, valamint Emődig^{356.}

Az ő idejében tehát kellett is Âr Pat.d méltóságára és személynevére utaló helynévnek lennie^{357.}, s ennek tőszomszédosa lehetett északon fia - a gyula - türk-magyarok Szalta nevű, míg délen az ugor-magyarok lakta Csalt>Csát nevű szállása.

Teljesen hasonlóan, mint ahogy **Bodrog várnál** már láttuk, ahol a Pati nevű föld északi szomszédosa Szalonta, déli szomszédosa Szolta > Szonta volt,^{358.}

(25. és 26. számú térkép)

Azonkívül hasonlóan, mint ahogy **Baranyában** Árpád-nak ma is szomszédja Szalanta, **(6. számú térkép)**

Biharban Árpád szomszédja Szalonta **(7. számú térkép)**

Pozsony-Komárom megyében az egykori Árpád szomszédja Szalonta.

(5. számú térkép)

^{351.} Cs. III. 236-237., Cs. II. 807., Cs. I. 614. .stb. Cs. II. 793.,

^{352.} 1900-ban Mező-Csát., Borsod m., járási székhely, 5200 m.lak., határában Paptag és Pottornya nevű lakóhely. Utóbbinak vajon van-e köze a feltételezett Poti név-előzményhez?

^{353.} 1900-ban: Hő-Szalonta, Borsod m., M.csáti j., 440 m.lak., Első említése: 1214., 334. V. .Zolunta, 1275: v. Zolonta in Borsod, 1319: v. Zalanta (Z. I. 172.) (Gy. III. 804.) Imre király idejében (1196-1204) szabadvásáros hely.

^{354.} Akárcsak a Vas megyei Soltum-ot, mely ma Sótöny. l.: Cs. II. 793.,

^{355.} Hasonlóan történhetett a baranyai Szalanta esetében is, ahol 1230 körül „terra Scolouuta” kerül elő okleveleinkből (ÁU. XI: 225.): úgy gondolom, ez esetben is a nyomatékos, nyújtott 'l' hangot hátsó nyelvállásban ejtették, s ezért jelölték a Szolta-t uu-val.

^{356.} vrs. 246. „castra metari sunt iuxta fluium Hejou usque ad Tysciam et usque Emeud.”

^{357.} Első említése 1225-ben Sath, Zobodchat, majd 1283-ban Chath, 1332-ben Chath in C.-u Borsod néven. Már a XIII. század elején két falura oszlott, azaz igen régi település. (Gy. III.765.) A Sath~Csáth névváltozat megmagyarázza a Csolt~Solt névváltozatot is!

^{358.} Gy. III. 727., és e mű 30. lapja.,

Azt hiszem, nem tévedek, ha Âr Pat.d egykori pusztája személynevet a mai Papi (Hejőpapi) nevében vélem felismerni³⁵⁹, mely első említéskor ugyan már villa Poph cum Gulai... prope Heuiouize³⁶⁰, de még korábban alkalmasint Poti lehetett, mint ahogy a bodrogi Papi, a hevesi Papi is az volt korábban, s ahogy a mai Papvására is Pot vására volt még 1296-ban³⁶¹.

Ha így gondolkozunk, akkor a ma **(Mező-) Csát járásába** eső Tisza-Keszi határában feltűnő Karacs³⁶² nevű lakott helyben felismerjük Pat egykori méltóságának nevét, s ezt el tudjuk különíteni Szalta „gyula” egykori méltóságától, mert íme ezt Hajó-Papi határában a Gyulaj³⁶³ földrajzi név őrzi.

Az Árpádok egykori itteni jelentős szerepére utal egyébként a Csát szomszédságában feltűnő Fehéregyháza³⁶⁴. **(42. számú térkép)**

A környéken nagy számban feltűnő törzsi települések is vezéri, fejedelmi szállás közelségére utalnak.

Ilyenek: Lövő³⁶⁵, Tisza-Oszlár, Tisza-Kürt, Tisza-Tarján, Tisza-Keszi, Nyék stb., de fejedelmi szállás közelségét valószínűsíti az Igrici településnév is, mely az Énekes ér mellett fekszik (Szalonta és Csát között.)

Problémát okoz, hogy Anonymus, holott lényegesen később ír, történeti művében Arpad legkisebb fiának nevét zártabban ejti, mint Konstantin császár.

Szerinte a negyedik fiú neve: Zulta³⁶⁶.

Ezt a nevet pedig - valószínűleg - Szulta>Solta-nak kell olvasnunk³⁶⁷.

Ám ez az olvasat semmiképp sem illik bele a magyar helynévanyag keretébe.

Ha Cult/a/>Cult/a/-nak olvashatnók, úgy viszont teljesen megfelelne Szalt/a/ ugor-magyarjaink által ejtett nevének.

E névben a végső -a hangzó ismét képző, ugor-magyarjaink ajkán hangzó pusztája személynév: Cult>Solt.

Ezt a személynevet használta többek között a békési Solt nemzetség is, mely a Vésztő közelében fekvő Mágori dombon, egykori települési központjában építette neves nemzetségi temetkezési helyét, a régészetileg nemrég feltárt Solt monostorát³⁶⁸.

De folytassuk ott, hogy Anonymus - kellően sohasem eléggé értékelhető történeti művében - az eddig említetteken kívül még sok értékes közlést ad.

Így pl. tájékoztat bennünket arról, hogy Arpad és nemesei még Dunántúl foglalása előtt elhatárolták, hogy a Duna két ága által bezárt „Nagysziget” („insula magna”, - később „insula Sepel.”) lesz a vezéri sziget.³⁶⁹

³⁵⁹ 1900-ban: Hő-Papi, Mezőcsáti j., 1000 m.lakos, 1261-ben „villa Poph c. Gulai,...prope Heuiouize.” Ez a X. században bizonyára Puti volt, mint ahogy pl. a mai Papvására, mely 1296-ban Put, 1292-ben Puthwasara (H.VI. 391.), majd Pochwasara. (Cs. III. 246.) (Veszprém m.) Talán ezzel a Puti >Pot -tal hozható kapcsolatba az 1900-ban Csát határában még szereplő Pottornya lakott hely is.

³⁶⁰ Reg.Arp. 2123.,

³⁶¹ Puthwasara, H.VI.391., 1292 körül.

³⁶² Hnt. 366. l., 1900.-Karacs, Tisza-Keszi határában, u.t. Mező-Csáth.

³⁶³ Gy. III.775., „Gyulaj” Ma hn. Hejőpapi határában DK-re: 1854 kat. tp. Kisgyulajhát, N.Gyulaj.,

³⁶⁴ 1858-as térkép: Pusztája Fehéregyháza: Csáth-tól DNy-ra, N.Mihály felé.

³⁶⁵ 1319: v. Lewew /Z. I. 172./ a Sajó torkolatvidékén, Szederkény és Odormány közt.

³⁶⁶ Zulta, Zultam, Zulte, Zultus. An.388., 397., 399, 404., 409. /2/ vrs. stb.,

³⁶⁷ An. Helikon 172. l.: „a név Szultának hangzott. „Képes Krónika: Zoltan. Olv.: Szoltán... Összefügg vele a Solt hn. is, mint szem-mel a sömör, Szomborral a Sombor.” Györffy II. 1958-ban Zolta -t ír!

³⁶⁸ l.: Karácsonyi I. 379. l., Vr. 241, 361., 387. stb., Műemlékvédelem. 1974. IV.T. Juhász Irén. (Monostor első említése: 1222-ben.) A nemzetség birtokai az egykori Solt fejedelem bihari dukátusában feküdtek.

³⁶⁹ An. 333 .vrs.: „constituerunt ut ducalis esset insula...”

Ettől kezdve aztán többnyire itt tartózkodott és szállásolt a fejedelemné is³⁷⁰, majd itt született és nevelkedett Szult/a/, Arpad legkisebb fia is!³⁷¹

Itt zajlottak le a születésével kapcsolatos örömnépek és hadijátékok, s ajándékozta meg a boldog apa, Arpad főnemesi környezetét és vendégeit neves birtokokkal.

Nem sokkal később - a katonapolitikai helyzet indokai alapján -, Szultát atyja (még egészen zsenge korában) eljegyeztette Mén-Marót, bihari vezér hasonlóan kiskorú lányával, később pedig újból e szigeten ülték meg a menyegzőjüket is.

Ezek után nyilvánvaló, hogy e legkisebb fiú részére - gondviselői -, itt, e szigeten foglaltak szálláshelyet is, még pedig az ősi jogszokás szerint pusztá személynévvel.

Eszemélynév pedig, mint láttuk, ugor-magyarjaink ajkán: Csult.

Mivel feltehetően e hely maradhatott később is Csult központi szálláshelye, a nemzetségi szokásrend szerint itt is kellett temetkeznie.

Szerencsénkre fiáról, Taksony-ról a hagyományok révén tudjuk is, hogy a Csepel-szigetet alkotó keleti Duna-ág mindkét partjára terjedő Taksony névvel birtokba vett földön temették el³⁷².

Nem tudjuk azonban, hogy hol?

Ám fel kell figyelni arra, hogy itt, a Taksony nevű település határában a Duna kis szigetet zár közre, s így felmerülhet a gondolat, hogy tán e szigetcskén vagy az azt határoló Duna-medrek egyikében alussza örök álmát negyedik fejedelmünk.

Ezek után felmerül a kérdés: vajon akad-e olyan településnév a **Nagyszigeten**, mely megőrizte máig Csult X. századi itteni szállásfoglalásának és temetkezésének emlékét is?

Ma már nem él ilyen helynév, de múltját felkutathatjuk.

Íme, a legutóbbi évek ásatásai során a nyugati Duna-parton középkori méretekhez viszonyítva jelentős falut tártak fel, melynek neve 1232-ben: Csút (Chuth.)³⁷³.

A hosszú ú-val ejtett falunév nyilván egy korábbi Csult > Csolt személynévre megy vissza, melyről a Duna medrében itt is meglévő kis sziget a (ma Háros-sziget, egykor Csút-sziget!) nevét vette.

Ha kutatjuk, hogy lehet-e köze e falunak Csult fejedelemhez, fel kell figyelni arra, hogy ennek templomát már Szent István király alapította, s azt Szent Euszták tiszteletére szenteltette³⁷⁴.

Ennek erdményeként oltárképén az Árpádok eredetmondájához csatlakozó szarvas-mondát láthatták a hívek.

Ugyanezt a templomot I. István király főesperesi székhellyé avatta, s mint nemzetsége templomait általában, közvetlenül az esztergomi érsek felügyelete alá rendelte.

Továbbá azt is tudjuk, hogy e templom a Nagysziget ispánjának védelme alatt állt.

Mindez - úgy érzem - elég bizonyíték arra, hogy István király e helyet nagy becsben részesítette. Csupán az, hogy e terület családi birtokához tartozott, nem szolgálhatott elegendő indokot az ily nagy megtiszteltetésre.

Fel kell tennünk, hogy a megtiszteltetés háttérében nagyatyjának itteni temetkezése szerepel. Kit talán - ugyanúgy, mint Taksonyt - a Duna-ág kis szigetén, vagy a közti Duna-mederben temették el.

³⁷⁰. An. 387. vrs.: „ubi ducissa et alie mulieres nobilium fuerunt...”

³⁷¹. An.50. fejezet: „Csepel szigetére vonultak, ahol ... abban az esztendőben született Arpad vezérnek Szulta nevű fia...”

³⁷². „Leuente catholice nem vixit, ideo circa villam Toxun, ultra Danubium est sepultus ubi iacere dicitur Toxun, avus eius...” Scriptores 344/11-14.

³⁷³. Tanulm, XV. 9. és 18. lap. Mezay L. Csútmonostor alapítástörténete...

³⁷⁴. U.ott. 8. lap. „Szt. Euszták esp.egyh. alapítója családi birtokán maga a király”.

A tovább gyűrűző őstisztelet lehetett az indoka annak, hogy a tatár elvonulása után IV. Béla Csút-szigetén monostort is alapított a premontrei rend számára, s ennek neve ismét: Csút monostora³⁷⁵.

A Csút-, vagy Háros-szigettel szemben a Csepel-sziget nyugati partján a középkorban két Haros nevű falu állt³⁷⁶.

E települések nevében az utótag -s = helynévképző, így a fennmaradó előtag, a „Har” = Csult méltóságcímének emléke. Mint tudjuk, a személynévvel foglalt szállás mellett ennek mindig oklevél pótlásul jelen kell lennie.

Csút ikertelepülés volt, a megszállás téli szálláshelye. A nyári szállá föld nyugatabbra, Dunántúl birtokbavétele után alakult ki, mégpedig az un. Kajászó³⁷⁷ völgyben, mely mellett ma is megtalálható az Al- és Fel-Csút³⁷⁸ nevű község, s a kettő között a türk-magyar személynévre utaló Szalánka³⁷⁹ nevű hegy (és Puszta), melynek olvasásakor lehetetlen, hogy ne gondoljunk a borsodi Csát és Szalánta (Szalonta), valamint a bodrogi Szalonta és Szolta (> Szonta) analogiájára.

(43. számú térkép)

Anonymus azt is elmondja, hogy Szulta mennyegzője után a második évben Mén-Marót fiú-utód nélkül meghalt, s uradalmát egészében és békésen vejére, Szultára hagyta³⁸⁰.

Azaz ettől az időtől számíthatjuk Szulta bihari dukátusát.

De Âr Pat.d is úgy rendelkezett, hogy őt legkisebb fia kövesse a fejedelmi székből, s ezért „Magyarország főurait és vitézeit megeskerve, Szultát nagy tisztességgel vezérre emeltette³⁸¹”.

Azaz ettől kezdve neve Szalt âr ~ Csult úr.

Végül azt is közli Anonymus³⁸², Arpad 907-ben bekövetkezett halála után fia, Szulta követte őt a fejedelmi székből. „Successit ei filius suus Zulta.”

Szulta neve tehát most már: Âr Szalt ~ Kor Csult.

Természetesen annak, hogy Szulta a bihari dukátus ura lett településnévben is nyomára kell akadnunk. (Ha tételein igazak!)

Dél-Biharban Árpád község közvetlen szomszédságában Szal/n/ta feltétlenül ennek a dukátusnak emléke, a Szalta Âr Pat.d legkisebb fiának pusztája személynéve. Ő tehát itt, Âr Pat.d megszállását követően szintén szállást foglalt magának. **(7. számú térkép)**

De a környékről igen hiányos a földrajzinév-ismeretünk, s így nincs módunkban, hogy feltaláljuk oklevél-pótló, szállásfoglaló méltóságnevét is.

Azonban így sem csalatkozunk, mert dukátusát bizonyító, méltóságcímmel kapcsolt személynévét ott találjuk meg, ahol annak lennie kell: közvetlenül **Bihar**, Mén-Marót egykori földvára, szállásvára mellett, hol már a XIII. századból írásos adatunk van Csátár-ról³⁸³, mely Szulta türk-magyar személynévét, s ehhez kapcsolt türk-magyar méltóságnevét őrizte meg korunk számára. **(44. számú térkép)**

³⁷⁵ U.ott 8. s köv. lk., 1264/5-ben említik Knauz.Mon.Strig. I. 510. l.,

³⁷⁶ U.ott. Mindkettőt Csút monostor kapta adományban. 1295.: „Duarum villarum Harus voc, in magna insula existencium...” (Bátfai. 27. l., 144. okl..)

³⁷⁷ A Győr m.-i Patka mellett viszont Kajár van.

³⁷⁸ 1900. évi helynévtár 59. l.: Alcsut és 336. l.: Felcsut. A kettő között Hatsek térképe P.Szalánka-t tüntet fel.

³⁷⁹ L.: még Keresk.min. úttérképen is! 1465-ben Wythan vár tartozéka: Zalantha. Bátfai. 906. sz.oklevél.

³⁸⁰ An. 406. vrs.

³⁸¹ An. 404. vrs.

³⁸² An. 409. vrs.

³⁸³ 1213: v. Catar, 1291/4.: V. Scathar. Vr. 330. §. 155. l., és Mny. 1926, 357. l. és in Chatar u.o. 358. l., a mai Hegyköz - Csátár. Messze se állítom, hogy valamennyi Csátár Csolt úr Csalt âr nevével hozandó kapcsolatba, azért minden további nélkül a pajzsgyártók közé sorolni a nevet mégsem lehet! (l.: Gy. III. 607.)

S z a l t ~ C z a l t â r, mely némi népetimológiával lett: Csátár.

S e tényt bőven bizonyítja, hogy a fennmaradt legrégebbi adat (1213-ból) villa C a t a r -nak írja a nevet! (Előzmény Calt-ar kellett legyen!)

A településnevek etimológiájában a földrajzi nevek rendszerének feltétlenül van olyan bizonyító ereje, mint a történelmi hagyományoknak, illetve a nyelvészeti analógiák tanulmányozásának.

Ha a földrajzi nevek rendszerének kutatása eléri a tudományos színvonalat, ez közismert lesz.

Kísérjük meg tehát most egy C s u l t ú r > C s o l t ô r > C s a a t â r > C s a t â r fejlődés valószínűsítését a földrajzi nevek rendszere alapján anélkül, hogy történelmi írásos bizonyítékok volnának kezünkben.

Az egykori Bihar megye ma Romániához tartozó részén, az Érmelléken, Székelyhíd közelében van egy településterület, hol - a közvetlenül Bihar mellett feltűnő C s a t â r -on és Alba- n kívül - szintén feltűnik egy A l b a (Albis)³⁸⁴. és egy C s a t â r nevű község.

A C s a t â r írásainkban már igen korán, 1208-ban szerepel³⁸⁵. Akkor „villa S a t a r” a neve.

Bármilyen korai is ez az adat, nyelvészetileg legfeljebb annyit bizonyít, hogy a helynévnek semmi köze a pajzsgyártókhoz³⁸⁶, valamint, hogy a Csátár névben is azonos funkciójú az -s (Solt!) és a -cs (Csolt.)³⁸⁷.

Ahhoz azonban már túl késői az adat, hogy vele a már korábban lezajlott S u l t u r > S a a t â r fejlődést bizonyíthassuk³⁸⁸. Ugyanis ez a névfejlődés legkésőbb a XI. századig már lezajlott.

Székelyhíd-től ÉNy-ra Álmosd község fekszik a síkon³⁸⁹. Első megbízható említése 1281-ben: villa A l m u s néven³⁹⁰. (45. számú térkép)

³⁸⁴. Az Alba és Albis azonossága nem bizonyos.

³⁸⁵. Vr. 330. §., 155. l., Gy. III. 607.,

³⁸⁶. A ‘csátár’ értelmezéshez (= „harcoló gyalogos katona”) (M.Értelmező Kéziszótár 188.) már azért sem lehet köze, mert az 1858-as térképen neve Oláh-Csátár p., azaz az előtagot még ekkor nyújtva ejtették.

³⁸⁷–³⁸⁸. Egyébként a feltételezett S o l t u r helynévre van is példa a magyar névanyagban, mert pl. 1858-ban S o l t u r Torontál megyei község N. Kikindától K-re. A török hódoltság után 1770-ben Lotharingiából származó franciákkal népesült újra. 1900-ban ezért az általuk adott neve: Seultourn, ezt 1913. évi Hnt már Szent Borbálának írja (l.: dr. Borovszky szerk. Torontál m. Monogr. 114. lap.)

A mai Jugoszláviában ismét: Soltur.

Nemzetiséglakta vidékeinken a korai m. középkorból származó névalak gyakran tovább is megőrizte eredeti hangzását, mert nem volt kitéve a m. nyelvfejlődési folyamatnak, illetve náluk nem követte a név a hivatalos névadást.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nincs is!

Ugyanakkor oklevelesen igazolható, hogy a XIV. században (1399.) még volt, közvetlenül Temesvártól délre egy C s o l t (Cholch) nevű község is, mely alkalmasint az ettől ÉNy-ra fekvő Soltur ikerszállása lehetett, s mely sajátosan, akárcsak a baranyai S z a l á n t a P é c s (Új-Pécs), Megyer, valamint H a r k á n y között feküdt egy Orozyval együtt.

Volt azonkívül a régi Temes megyében, 1900-ban Krassó-Szörény-ben: Z o l d (1454-ben volt egy másik Z o l t h u r nevű hely is) Facset-től DK-re, mely 1464-ben már csak „Z o l t h”, s ma, Romániában ismét Z o l t.

Úgy gondolom, ez eléggé bizonyít amellet, hogy itt az „úr” méltóságcím. Egyébként Zolthur szomszédságában feltűnik ismét Karan és Patak (1444 Cs. II.).

³⁸⁹. 1900: Álmosd, Bihar m., Székelyhídi j., 1839 m. lakos., u.t. Ér-Selind. (Hnt.:61. lap.,)

³⁹⁰. villam Almus (Gy. III. 593.), 1292/407: poss. Almus.(H. III. 42.), 1292 k.: populi de villam Almus. (H.VIII.353.) stb. A Gy. III. 593.-ban említett 1261. évi Álmosd 1810. évi átirata bizonytalan adat. Almus neve összevethető az 1129-ben, Görögországban meghalt Álmos herceg nevével is, ki a közelben fekvő Szentjobb apátság kőmonostorát építtette Szent László halála (+1090) után.

Almus Anonymusnál Arpad atya neve, s ő művében pontosan így írja a nevet. Figyelemre méltó, hogy ő is a XIII. században ír³⁹¹.

Érdekes constelláció, hogy Álmosdtól nem túl távol, de már az Ér egykor gyepűt képező mocsárvilágán túl, keletre Arpad-ra utaló Korpat földrajzi nevet találunk³⁹².

Erről történeti adatom nincs, azonban bizonyítottam, hogy Pat fejedelem méltóság-címmel kapcsolt személyneve pontosan így hangzik:

Kur Pat > Kor Pat.

A tetejébe e földrajzi név Alba község határában fekszik. E község neve ugyan már 1790-ben, s még 1900-ban is Albis³⁹³, de 1214-ben és 1291-ben Alba³⁹⁴.

Márpedig ez az Árpád nemzetség és uralkodócsalád korai királyi székhelyének, Székesfehérvárnak is neve. Sőt Anonymus így nevezi az Árpádok elsőrendű települési központjában: Budan Arpad fejedelem temetkezési helyét is! „Edificata est ecclesia, que uocatur Alba.”³⁹⁵.

Alig tudom elképzelni, hogy Álmos, Korpat és Alba együttes előfordulása a véletlen műve lehet.

De más tényeket is megfigyelhetünk a környéken:

Ugyanitt valószínűsíthetjük ugyais Pat pusztá személynevével való szállásfoglalását is, mert Korpat-hoz egészen közel, délen Apáti is feltűnik³⁹⁶, már 1332-ben, a pápai tizedjegyzékek készülése idején templomos hely, azaz igen régi község.

Már előadott tapasztalataink szerint egy korábbi Pat>Pati nevű terület emléke lehet, s a Páti apátsági birtokba való jutását jelzi³⁹⁷. Bizonyára a 'Szentjobb'³⁹⁸ apátság tulajdonosa volt egykor, melyről viszont köztudomású, hogy már 1078-ban I. István jobbját örizte, majd I. László éppen a környéken fekvő Szabolcs vámját adományozta neki³⁹⁹.

Továbbiakban tudjuk, hogy Ar Pat.d a személynevével birtokba vett szálláshelyek tőszomszédságában rendszeresen foglalt bizonyos területet a Karcsa méltóságnévvel is, melynek legősibb alakja az ugor-magyar

Kur/u/csua.

Ebből a névből fejlődött végül is a Karicsa ~ Karocsa > Kalocsa.

Íme, itt is feltűnik e név mint földrajzi név, dülönév, éspedig Korpat-tól kissé északra, éppen a legősibb formában: Kurucs a⁴⁰⁰.

A foglalás századában a fejedelem neje címe alán eredetű:

Achszin~Asszony⁴⁰¹.

³⁹¹. Almus, An. 41., 42., 44., 45. stb. stb.vers.

³⁹². M.ker.min. 1901. évi úttérképe.,

³⁹³. 1900: Albis, Védi maj., és Fancsal lakott helyekkel, Bihar m., Margittai j., 997 m. lak., Hnt. 59. l., Temp-loma a XIII. századból. (Bihar m.mon. 37. l.) Neve Albeus, Albes, Albys formában is előfordult.

³⁹⁴. Alba 1214. Vr. 303. §., 181. l., é.n. 1291-4; v. .Alba. MNy. 1926, 300., 1299.: de Alba H. VII. 275., Egyszer a mai Albis-től DNy-ra Szalárd és Szentimre közt sorolják fel, így Győrffy nem azonosítja (Gy. II.593.) Albis-sal. Szerinte helye ismeretlen.

³⁹⁵. An. 407. vrs.,

³⁹⁶. Gy. III.595., 1332-ben már egyházashely. 1900-ban Apáti-Keresztur helység (Hnt.: 82. l., Bihar m., Margittai j., 402 m.ol. lak. Ettől É-ra 1858-as térképen, közvetlenül Csátar és Albis-től D-re „Apáti Keresztur” p.

³⁹⁷. A már mondottakon kívül utalok arra, hogy Baranyában: Pata középkori város közvetlen szomszédja ma is Apáti, a Zala megyei Zala-Apáti-t a nép még ma is Szala-Páti-nak nevezi. (Személyes tapasztalat!)

³⁹⁸. A Szentjobb monostorra vonatkozólag l.: részletesen: Gy.III. 668., és Bihar vm.mon. 149. l.,

³⁹⁹. Gy. III. 668.,

⁴⁰⁰. l.: Keresk.min.-i úttérkép 1898., Kurucs. Innen eredeztethetjük a Pécssett is élő Kurucsó csn.-t.

⁴⁰¹. Történeti-Etimológiai Szótár 189. l.,

Már eddig is konstatáltuk, hogy az eddig bemutatott szállásföldek területén szinte törvényszerűen megtalálható az „asszony” szállása: Patró, Pataj, Putud, Budrug, Páta, Buda stb. stb. mellett. Íme itt is tőszomszédos nyugatról Korpáttal Asszony-vására⁴⁰², melyet 1230-ban még „forum Regine” (királyné vásárja) néven említenek, azaz ekkor is az uralkodó neje birtokolta még⁴⁰³.

Ám nevét még akkor kapta, midőn itt még a honfoglaló Ar Pat.d volt a birtokos, hisz csak így érthető, hogy Solt-széken is éppen Korpád szomszédságában jő elő Asszonyfalva⁴⁰⁴.

Ez a település már igen régen elenyészett, de még ma is feltalálható - népünk hallatlan értékes hagyományörző tulajdonsága révén - a Tolna megyei Decs határának Duna-melléki részén: Szomfova erdő és halászkunyhó⁴⁰⁵.

A település 1015-ben még Kynesa néven szerepel⁴⁰⁶ a pécsváradi alapítólevélben, s e szláv eredetű szó Győrffy értelmezése szerint is „a fejedelemé” értelmű, s így a megtelepülés még feltétlenül a fejedelmek korába megy vissza⁴⁰⁷.

Fel kell figyelniünk arra is, hogy Bodrogvár szomszédságában is Pat területével határos Asszonyfalva⁴⁰⁸.

Továbbmenve: Ár Pat.d fejedelemsége kezdetén legidősebb fia: Kács (Kocs) volt a harmadik méltóság, a Tarcs~Tard méltóságnévvel jelzett tisztség viselője. Ezért.: Tarkács⁴⁰⁹.

Nilván ezzel hozható összefüggésbe az is, hogy Borsodban Tar/d/ és Kács, Somogyban Tar/d/ és Hács, Baranyában Tar/d/a és Kács⁴¹⁰ szomszédosak.

Ezért találtunk már ismételt az eddig tárgyalt szálláshelyeken Kócs és Kócsor/d/⁴¹¹ elnevezéseket, s ezért találunk Albis- Korpát közelében is Kócsor/d/ földrajzi nevet és pedig tőle északra, Szabolcs határában⁴¹². Ér-Tarcsa⁴¹³ szomszédságában.

E szóban: Kócsord az előtag: Kócs, az árpádfi személyneve⁴¹⁴, az ôr>âr postponált méltóságcím, s a -d ugyanolyan becézőképző, mint az Ár Pat.d-i-ban a -di (Lásd.: Potudi~Patadi.)

Újból továbbmenve: Ár Pat.d katonanépe többek között a varjegek, rusz-ok.

Mint láttuk, ennek emlékét őrzi a Solt-széki révátkelő előtt fellelhető Orosz és Varajt földrajzi név⁴¹⁵.

⁴⁰². 1900.. Asszonyvására, Bihar vm., Székelyhidi j., 1135 m.lak.,

⁴⁰³. 1203.: de Foro Regine (A.IV.292., 1268/70.: Ahzunwasara stb.Gy. III. 595.,)

⁴⁰⁴. 1307.: vö.: Azunfalua in C.-u Budrug. Gy. III.707. l.,

⁴⁰⁵. Keresk.min.-i úttérkép és más részletesebb térképeken is.

⁴⁰⁶. 1015: Kynesa.Gy. III. 707.,

⁴⁰⁷. Gy. III.708.: viszont érthetetlen, hogy Győrffy miért ragaszkodik ahhoz, hogy „későbbi magyar Asszonyfalva neve ‘királyné falva’-t jelent”. Holott nyilvánvaló, hogy - akár a Sió melletti Kanizsa (Knesa) is - a fejedelemtől szállása volt eredetileg!

⁴⁰⁸. 1337: Azunfalua in C.-u Budrug (Z.I.523.) és 1339: p.Azvnfalua Z. I.566. l., Ez utóbbi évben Csentej és Negyven határosa, azaz Pat i szomszédja is.

⁴⁰⁹. Idevonatkozóan l.: dr. Zsolt Zs. írása Tarcsa címen. Dunántúli Napló, 1974.VIII. 1. száma.

⁴¹⁰. Tard (Borsod) első eml. 1220: de v. Tord. (VR. 21. §. 251. l.) Ma Tard., Kács - monostor. Már Anonymus említi 896-ra. „aloco illo, qui nunc dicitur Casu.” Somogyban: Tard. „In villa Tardi” 1175.AU. I. 70., Hácsot az Inkey cs.telepítette 1828-ban az ily nevű dűlő. Baranyában: 1282: v. Tharda in.C.-u de Barana (1280: v.Turda ! iuxta Drawam), ma Dárda. (Jugoszláviában.) (-Kácsfalu. 1323-ban terra Kaach.)

⁴¹¹. l.: Bihar-Arpádnál Kócsord, terra Putur-nál Kaas, Tetétlennél Kócsér stb.

⁴¹². Keresk.min.-i úttérkép.

⁴¹³. 1900: Ér-Tarcsa, Bihar m., Érmihályfalvi j., 941 m.ol.lak., Hnt. 223. l.,

⁴¹⁴. Már Karácsonyi János gondol arra, hogy a névben csak a 2. tag a szn.,

⁴¹⁵. Keresk.min.-i úttérkép.

Íme itt is feltűnik, közvetlenül Korpat-tól délre a Varaj völgy földrajzi név⁴¹⁶. Ezt a varjegek-kel azonosítom.

Mellettük székely katonai településsel is találkozunk⁴¹⁷.

A Székelyhíd településnév nyilván Csát ár bihari dukátussal kapcsolatos. Már Anonymus közli, hogy a Bihar vezére elleni hadjáratban a székelyek a hódító sereg előtt jártak: „ante exercitum Vsubuu in prima acie contra Menumorout pugnaturi ceperunt...”⁴¹⁸.

Őse bö (Vsubuu)⁴¹⁹ után nyilván Csált lett a dukátus ura, azaz most már az ő vezérlete alatt álltak a székelyek.

Így teljesen reális Korpat és Csátar szomszédságában a Székelyhíd településnév feltűnése is.

Az utolsó településnév, amiről e tájékon meg óhajtok emlékezni, a Bogyoszló⁴²⁰.

A Bodrog megyei Bogyiszló-ról írja Győrffy: „Kalocsa azon a helyen fekszik, hol Tolnával szemben az Árpádok eredeti nemzetségi szállásterületét és központját gyanítom. Közelében Fajsz fejedelemnek és Bogyiszló (Bonuzló) hercegnek, Szár László fiának⁴²¹ szálláshelye mutat folyamatos családi birtoklásra.”

No, ha ott erre mutat, úgy a bihari Árpád nemzetségi szállásföldön is erre mutat a Bogyoszló településnév, még az esetben is, hogy Győrffy nem tudott Árpádokori történeti földrajzában rá vonatkozó okleveles adatot felmutatni⁴²².

Íme, ezen a Korpat-tól Kocsor-ig, a fejedelemné asszony-tól Álmos és Bogyiszló hercegig folyamatosan az Árpádok által birtokolt területen találjuk Csátar helynevet is.

Az olvasóra bízom, hogy ítéletet mondjon. A „pajzsgyártókkal”, avagy Csált ár -ral logikus -e kapcsolatba hozni⁴²³?

Amint látjuk, az Albis körüli, az Árpádok alatt folyamatosan megült szállásföldön nem is az a döntő, hogy vannak az Árpádok igen korai megszállására utaló helynevek e tájon, hanem az, hogy e területen szinte az összes földrajzi név a nemzetség korai megülésére utal.

Így azután tökéletes párhuzamba állítható a Pataj- Kalocs -Korpát- Solt környéki szállásfölddel. **(45. számú térkép)**

⁴¹⁶. Keresk.min.-i úttérkép.

⁴¹⁷. A mai Székelyhida (Romániában: Sacueni.), mely 1900-ban: Székelyhíd, Bihar m. 4507 m.lakossal. Első említése 1278-ban: terra Zekulhyd. (ÁU.IX.196.) Győrffy szerint is „a környéken lakó székelyek átkelőhelyéről kapta nevét” (Gy. III. 666.)

⁴¹⁸. An.Helikon 50. fejezet.,

⁴¹⁹. An. 170-399. vrs. és An.Helikon 160. l.”Ősbő.” Ősbőről részletesebben ír: Pais Dezső: M.Ny. 1928/92. és 169. l. „Az Anonymus honfoglaláshagyomány hiteléhez.”-címmel.

⁴²⁰. 1900: Bogyoszló. Bihar m., Margittai j., 851m.lakos. Ma Romániában: Buduslou.

⁴²¹. Gy. II. 101. lap.,

⁴²². Bihar m.monográfiája szerint (58. l.) Boleszló vási pk.-tól vette nevét. „Református temploma nagyon régi.” (Azaz a község se lehet újkeletű.)

⁴²³. Virágh Rózsa.: M.helységnevek eredete. Szeged. 1931. 27. l. Az Etimológiai Szót. I. 1107-re stb. hivatkozva: szl. Scitar ‘Schildmacher’ és hasonló eredetű a Csátar is.

Iczkovics E.: Az edélyi Fehér-megye a középkorban. Bp. 1939., 52. l.”Csátar. Eltűnt helység Gyulafehérvár szomszédságában. 1471. Chatar. 1492.: Chatarymal. „Csátar szláv eredetű név. Scitary jelentése: pajzskészítők.” (Kniezsa István sz. közlése.)

Megdöböntő. Magyar településterületen, Fehérvár, Patak, két Pat nevű település: /Pad saxonica et hungaric. (,Kar/a/kó, Sárd és Pot-Sárd (Bocsárd), s egyéb tiszta magyar középkori településnevek szomszédságában „Kniezsa I. szíves közlése” törli el Csátar gyula nevének emlékét, s lesz belőle „pajzsgyártó.”

S hasonló etimologizálás folyik napjainkig pl. helytörténeti monográfiákban, nem egyszer tudományos írásokban is.

Hogy lehet egy névről vélelményt nyilvánítani anélkül, hogy történeti adatait, környezetét, településrendjét megvizsgáltuk volna?

ad.Patak, Poklos- I. Baranyában: Pat-Poklosi!

Mielőtt befejeznők második fejedelmünk, korábban bihari vezér, majd „gyula” (?), azaz Âr Pat.d legifjabb fia, S z a l t a szállásfoglaló rendjének tárgyalását, még egyszer vissza kell térnünk a Solt ~ Csolt névazonosság kérdésére.

Úgy vélem, hogy mindkét név az ugor-magyarság ajkán hangzott így, s azt kell mondanom, hogy a S u l t > S o l t az ősbibb alak⁴²⁴.

A névazonosságot viszont ékesen bizonyítja a C s o l t nemzetség neve, melynek két tagját 1221-ben „S o l t filius S o l t”-nak hívják⁴²⁵.

A Solt ~ Csolt nevet tehát mások, későbbi századokban élő, kisebb rangú személyek is viselték, s így csak az dönti el egy Solt ~ Csolt helynév vezéri vagy fejedelmi eredetét, ha az egyrészt az u r ~ â r méltóságcímmel is kapcsolva van, másrészt olyan környezetben jelenik meg, mely környezet többi településnévvel (l.: bihari Cs á t a r) egyenesen utal S o l t ~ C s o l t rangjára, méltóságára és Árpád-nemzetségi származására.

Ilyennek ismertük meg eddigi tárgyalásunk során már a borsodi Csátot, a Csepel-szigeti és Kajászó-völgyi C s ú t -ot, s ilyenként tűnik fel a Duna menti, Solt-széki S o l t⁴²⁶ is, mely a Pat személynévvel birtokba vett szállás peremén a H o r > H a r (ma H a r t a)⁴²⁷ méltóságcímmel szomszédosan tűnik elő⁴²⁸.

A névben a -t becéző, helynévképző (l. a Hatvan körüli Cs á n y mellett is H o r t a fejedelmi méltóságcím), az -a birtoklást kifejező rag. Azaz a név jelentése: H o r -cs -é.

De ilyenek kell tartanunk az **Al-Duna** mellett, az egykori Nándorfehérvár (ma Belgrád) közelébe eső S o l t -ot is⁴²⁹, mely a P a t a j (Pathely)⁴³⁰ határában 1231-ben tűnik elő írásainkban, s mely P a t k a⁴³¹ és Putruh közelében, a P a t k a vagy B u d u v a r⁴³² (B u d u a r) patak torkolatánál tűnik fel a XIII. század végi okleveleinkben. **(46. sz. térkép)**

Jellemző, hogy S o l t -ot ide is elkísérte a Székely katonai kíséret, hisz Solt mellett feltűnik egy „Székely” településnév is⁴³³.

Továbbiakban S o l t vezér nevével kell kapcsolatba hoznunk a Gömör megyében fekvő C s o l t a⁴³⁴ (Nagy-Csoltó) községet is, mely H o r k a szomszédságában fekszik. H o r méltóságcím, -k becézőképző (l.: Pat-ka) és -a birtoklást kifejező rag!

Végül említést érdemel az Ó-Arad (U r a d)⁴³⁵ mellett feltűnő C s o l t is.⁴³⁶

⁴²⁴. A bihari Cs á t a r 1208-ban v. Satar, később Csátar. A borsodi Cs á t 1225-ben Sath, később Csáth., a Csolt nemzetségbeli Csolt 1221-ben Solt, később Csolt, stb.

⁴²⁵. Karácsonyi I. 379 l.,

⁴²⁶. 1333-ban: in S o l t. (Z.I.408.),

⁴²⁷. 1193.Horta. Barczy 3. lap.,

⁴²⁸. Láttuk, hogy a Csepel-szigeti C s u t mellett is H o r > H a r volt a méltóságcím.

⁴²⁹. Heller-Nehring.Com.Sirmiensis.München. 1973.: 1231.: Solch. A környező helynevek rendszere értelmében nyilvánvaló települési kapcsolata a soltszéki S o l t - P a t a j -al.

⁴³⁰. 1280.: Pachey (H.VI.265.) és Pocheý (H.VIII.208.),

⁴³¹. 1416: Pathka.Cs.II. 250 és Heller 136 l.,

⁴³². Patka patak. Hatsek térképén., Buduvár patak a milleneumi térképen.

⁴³³. 1320.: Zekulheluk, al.nom.Kayanlou., 1404.: Zekell, Zekul.Cs.II.253.,

⁴³⁴. 1900.: Csoltó, Gömör m., Tornalja j., 491 m.lakos, m.t.: Tornalja. Ma: Szlovákiában: Coltovo.

Ila B.: Gömör m. III.84 l., első tévedésmentes említésekor C s o l t a (Choltha) „...a sajómenti honfoglaló magyarság szállásbirtoka...a Csoltó -C s o l t m. személynév, előfordul az Árpád családfán is...”

⁴³⁵. 1131.: eccl. S.Martini in Vradi (Pft.I595., Gy.III.170.), 1156: „Urodiensis” Mon.Strig.I.108.,

⁴³⁶. 1334. Cholch.Mondorlaknál 1764-ben pr. Csolt-ot, a Maros parton. De nem lehet pl. a Szatmár megyei Csolt-ot az árpádfi nevének tartanunk. Ez Szatmár m.monográfiája szerint (52 l.) „oláh” kisközség Kővár vidékén.

Összefoglalás

Nem volt Árpád személynevű fejedelmünk!

De volt Szalt/a/ nevű fejedelmünk.

Földrajzi- és településneveinkben megnyilvánuló rendszer arra utal, hogy az Árpád név, melyet mindeddig honfoglaló vezérünk, későbbi második fejedelmünk személynevének tartottunk, összetett név, melyben

Pat személynév, *ar* méltóságcím és *-di* becézőképző rejlik.

Az árpa ~ Árpád népetimológiai tévedés.

A honfoglaló magyarság nem volt egynyelvű.

A törökül beszélő magyarság által Pat-nak nevezett fejedelem neve az ugor-magyarság ajkán Put^u Pat^u -nak hangzott.

E nevet a honfoglaló vezér körül jelentős szerepet betöltő iráni eredetű katona-nép Bud^u-nak ejtette.

Innen ered székesfővárosunk dunántúli felének neve: Buda.

Pat fia Szalt/a/ korábban bihari vezér, később a harmadik fejedelem.

Őt az ugor-magyarság Csult, Sult néven tisztelte. Az ő szállásföldjeinek emlékei a Szal/n/ta, Solt, Csút, Csát, Csátar településnevek.

Kurcán Horszán és az őt közvetlenül követő fejedelmek, sőt később vezérek is (Kur Pat, Hor Pats, Kor Csút, Kor Ond, Har Kál stb. ugyanazokat a méltóság-címeket használták mint Csán.

Így kerülhetett pl. Zalalövő körzetében egymás mellé a Patak-hegy, Budafa, Kolozsvár, Kolos, Csátar (ma is zárandokhely!) és Har Kál földrajzi név. A vezérek egymást követték e terület birtoklásában.

Fejedelmeink, vezéreink szállásrendjének tüzetes vizsgálata arra utal, hogy sem vezéreink, sem az általuk vezérelt törzsek népe nem települt összefüggő területen, tömbökben, hanem *gócokban*.

Így az összefüggő törzsi településterületekre irányuló kutatások nem vezethettek eredményre, illetőleg csak téves következtetéseket eredményezhettek.

Ezeréves földrajzi neveink, a honfoglalóink személy méltóságneveivel birtokba vett - és települések nevei a magyarság legértékesebb relikviái, igen értékes szellemi kincsünket képezik.

A magyarság által egykor-, vagy ma is lakott egész területre kiterjedő gyűjtésük, feljegyzésük, *rendszerezésük* nemcsak a magyarság, hanem a Kárpát-medence minden népének, sőt Európa összes népeinek tudományos érdeke.

Ezen névanyag átfogó ismerete, rendszerező vizsgálata, ennek révén a települési rend felderítése igen gazdag, az igazságot, a magyarság és más népek érdekeit is szolgáló nyelvészeti-, néprajzi-, településtörténeti-, történeti stb. ismeretekhez fog vezetni.

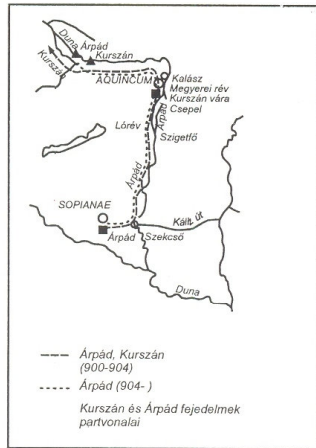
Tisztában vagyok azzal, hogy tudásom hiányos, szűk területre korlátozott, így az igen kiterjedt tudománykör, a névészet területén folytatott vizsgálódásaim csak bizonytalan kezdő lépéseknek tekinthetők, eredményeim kontrollra szorulnak, azonban azt is meg kell említenem, hogy az ezen dolgozat keretein már messze túlterjedő kutatásaim többi eredményei az eddig mondottakkal egybevágóak, így arra kell gondolnom, hogy a kiindulási alap sem lehet téves!

A földrajzi nevek erdejében való biztonságosabb tájékozódásra azonban az ember-élet túl rövid idő!

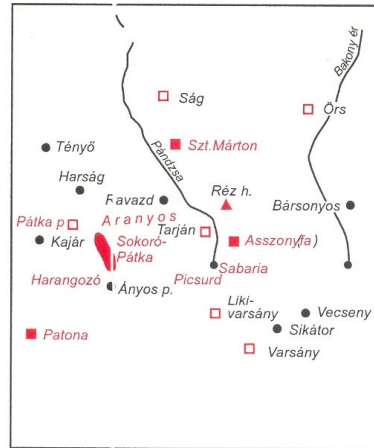
Igen óhajtom, hogy közlésem igazságot kereső kritikával találkozzék, s hogy akadjanak utódok, kik nemcsak összegyűjtik és megmentik földrajzi névanyagunkat, hanem invencióval, az elhivatottság lelkesedésével azt átfogóan megérteni is törekszenek, majd pedig fel is tárják azt a népek nagy örömére.

A jelzett térképeket lásd a következő oldalakon!

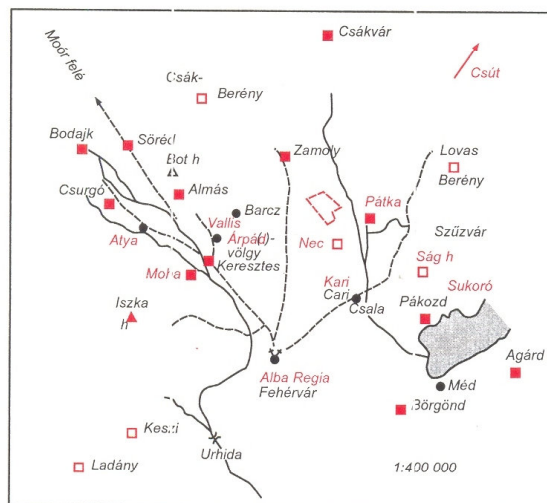

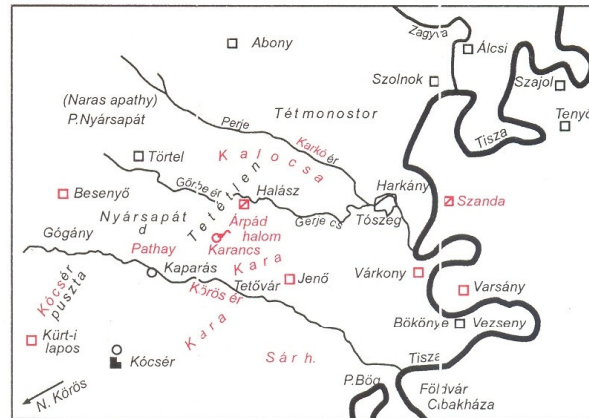
1. ábra: GYŐR, SOPRON MEGYE

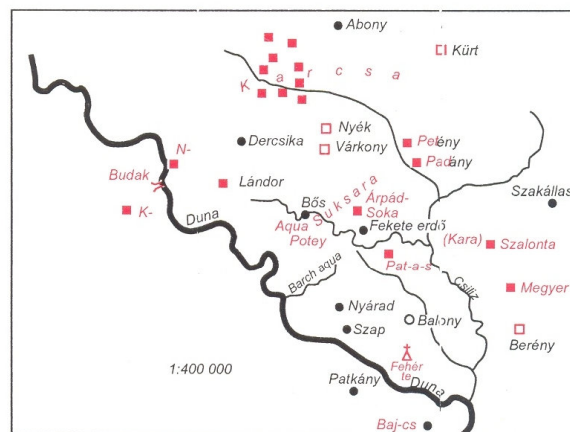
3. ábra: FEJÉR MEGYE

2. ábra: FEJÉR MEGYE

4. ábra: SZOLNOK MEGYE

5. ábra: POZSONY, KOMÁROM MEGYE

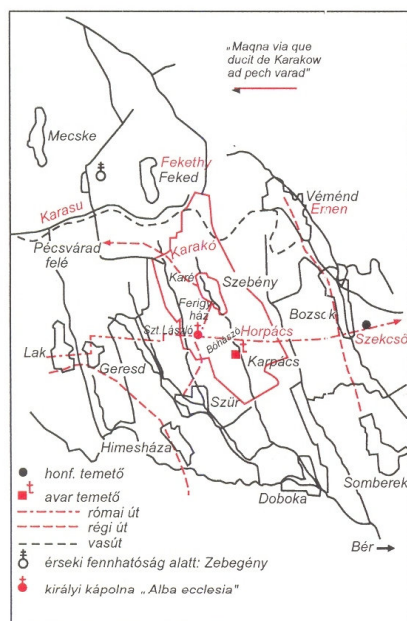
6. ábra: BARANYA MEGYE

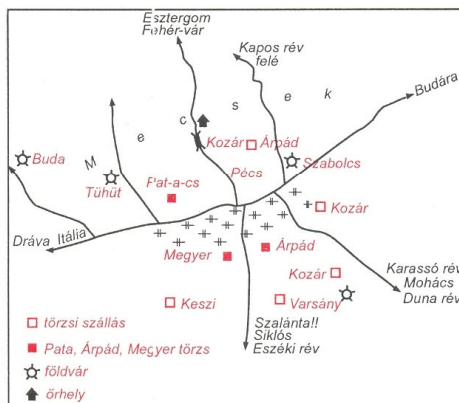

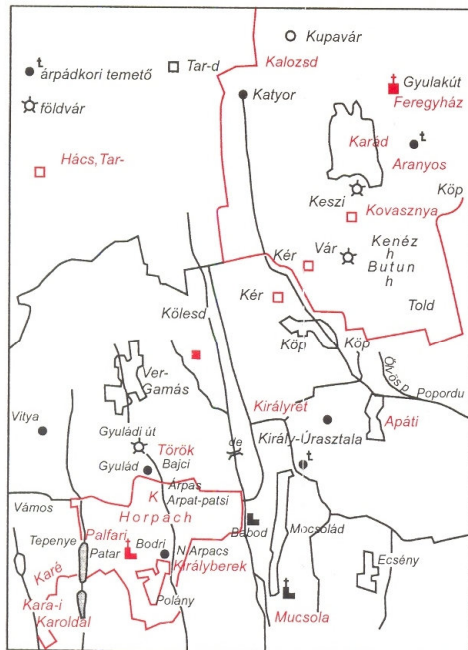
7. ábra: BIHAR MEGYE

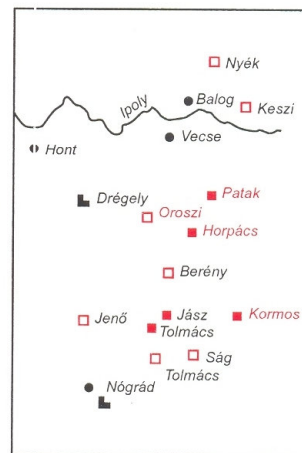
10. ábra: BARANYA MEGYE

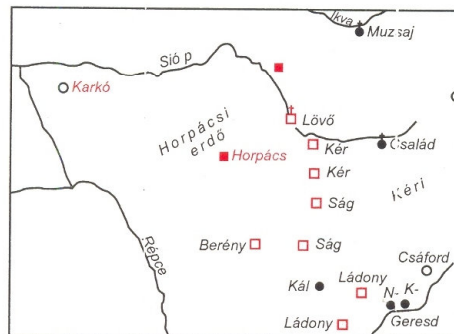
9. ábra: BARANYA MEGYE

11. ábra: SOMOGY MEGYE

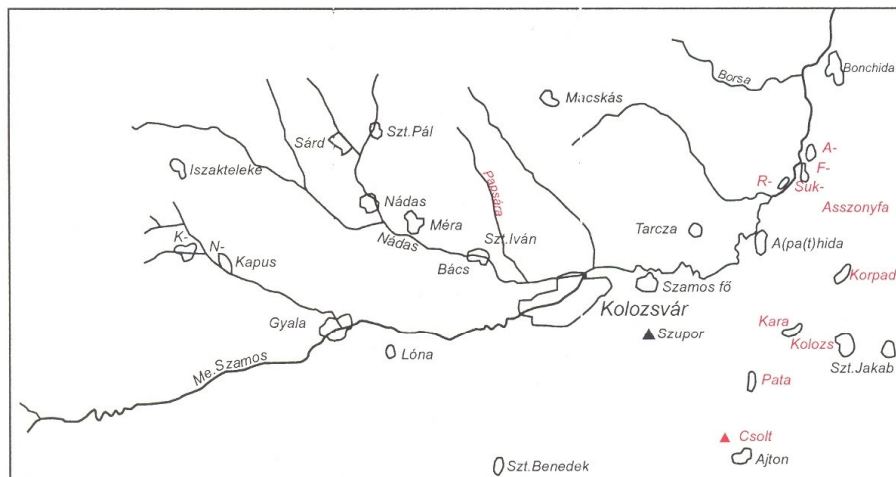
13. ábra: NÓGRÁD MEGYE

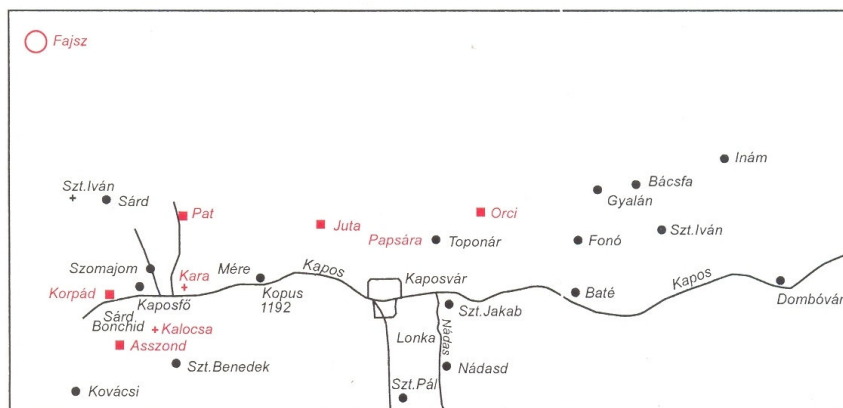
12. ábra: SOPRON MEGYE

14. ábra: KOLOZS MEGYE

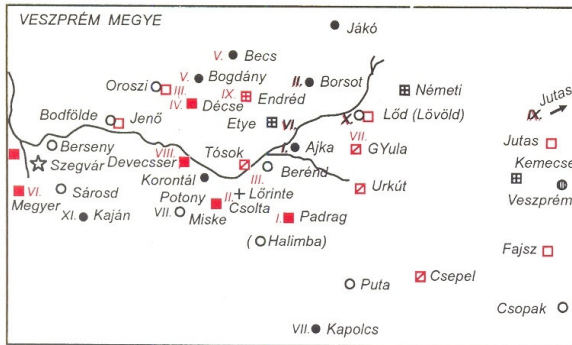

15. ábra: KOLOZS MEGYE

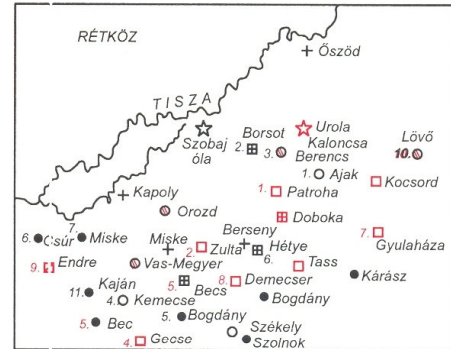

16. ábra: SOMOGY MEGYE

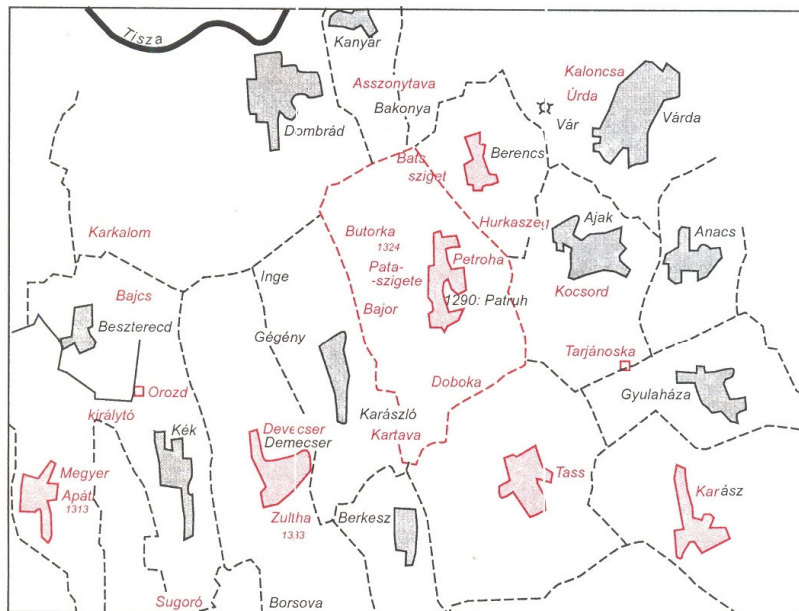

21. ábra: VESZPRÉM MEGYE

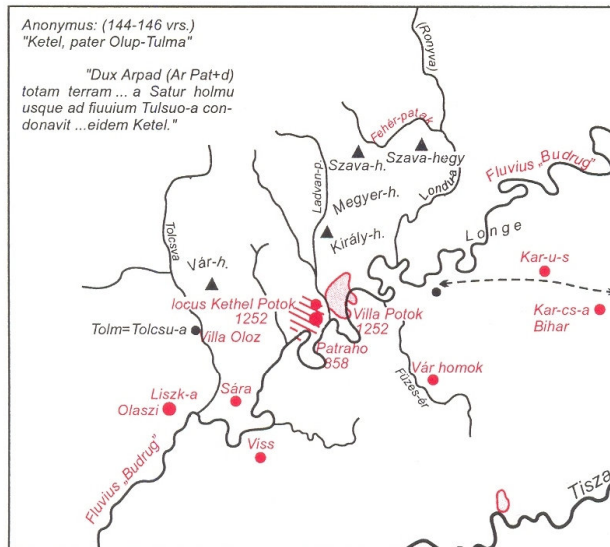

22. ábra: RÉTKÖZ

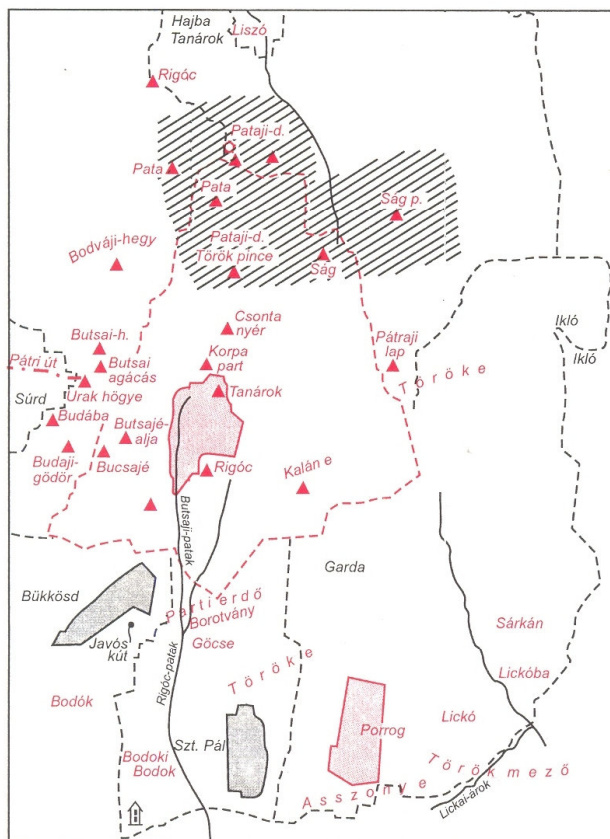

20. ábra: RÉTKÖZ

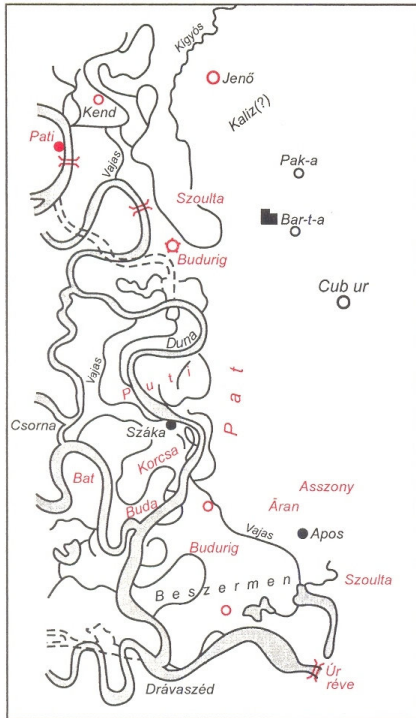

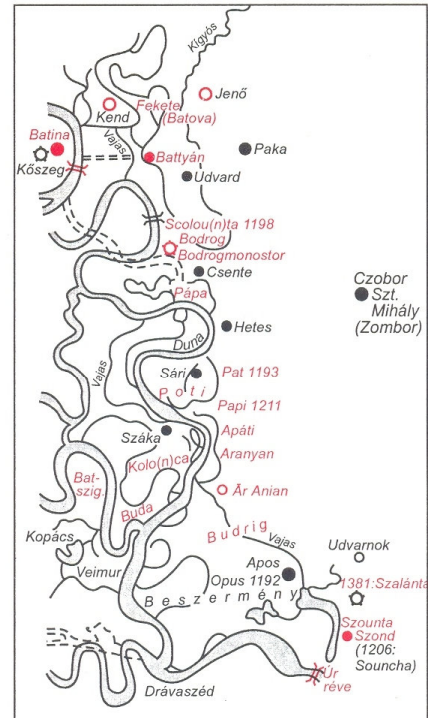
23. ábra: ZEMPLÉN MEGYE

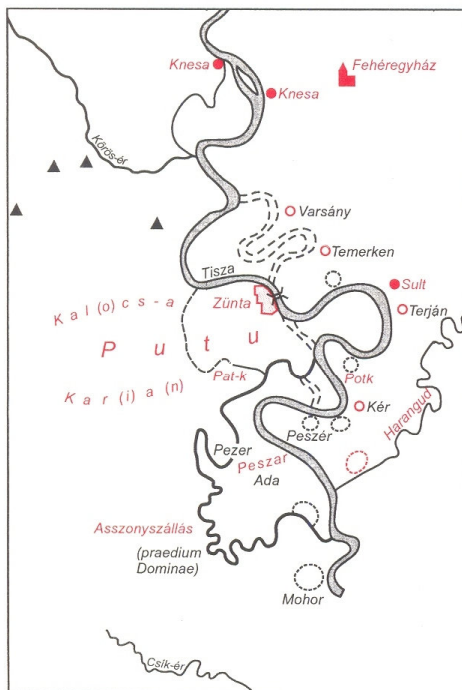
24. ábra: SOMOGY MEGYE

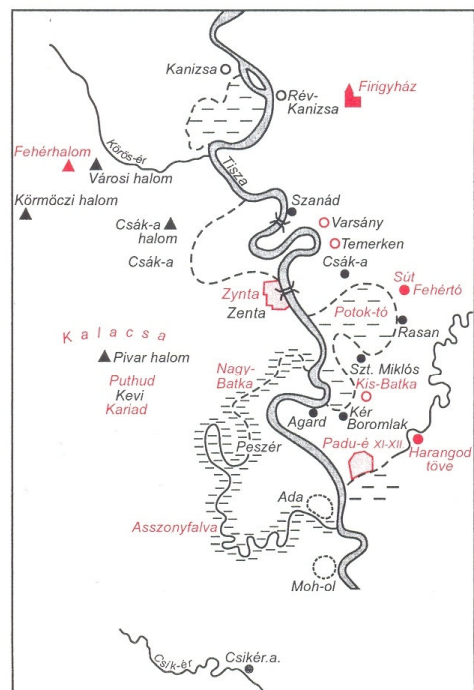
25. ábra: DUNA-DRÁVA ZUG

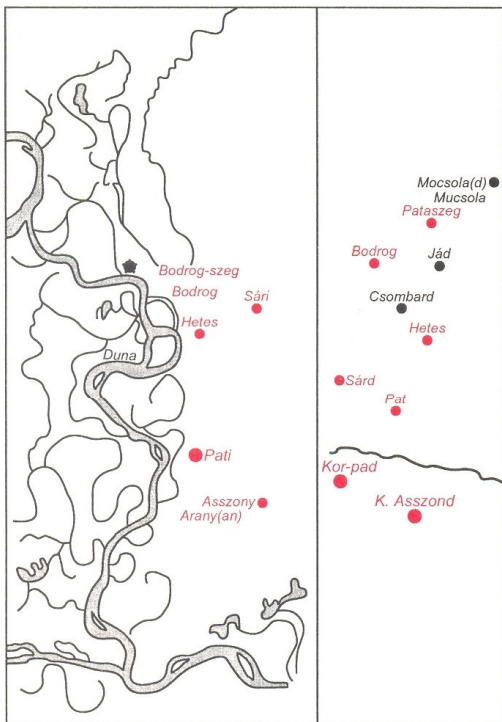
26. ábra: DUNA-DRÁVA ZUG

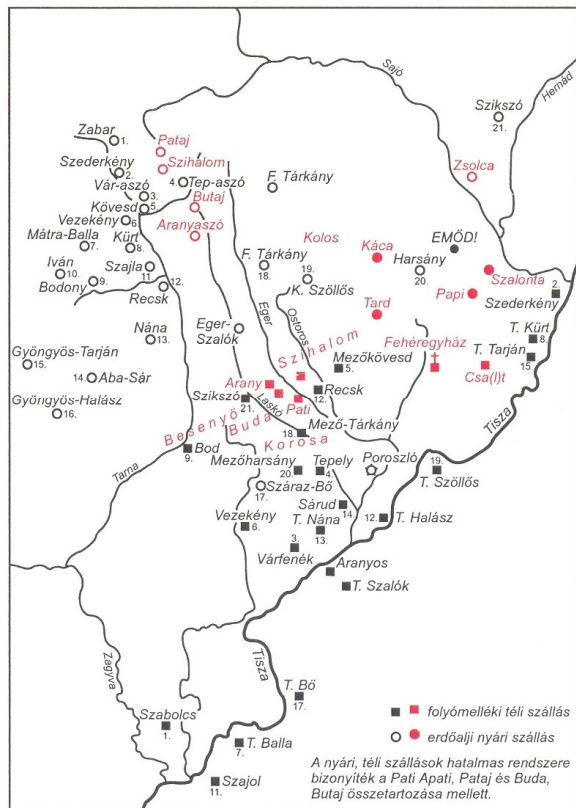
27. ábra: BÁNSÁG

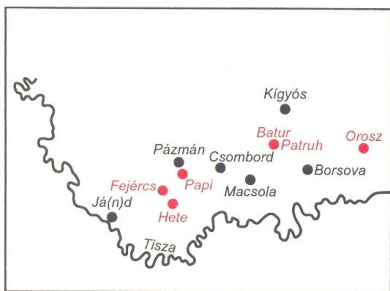
28. ábra: BÁNSÁG

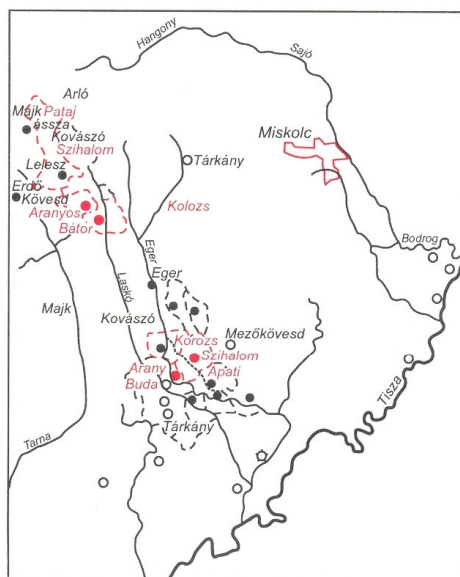
29. ábra: DUNA-DRÁVA ZUG SOMOGY MEGYE

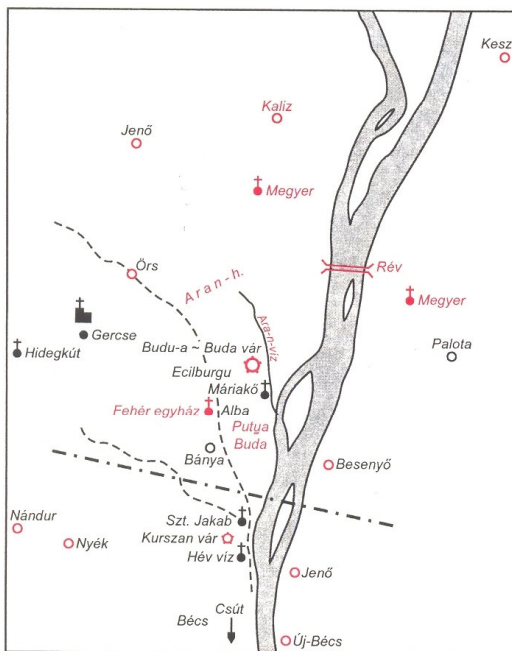
31. ábra: HEVES MEGYE

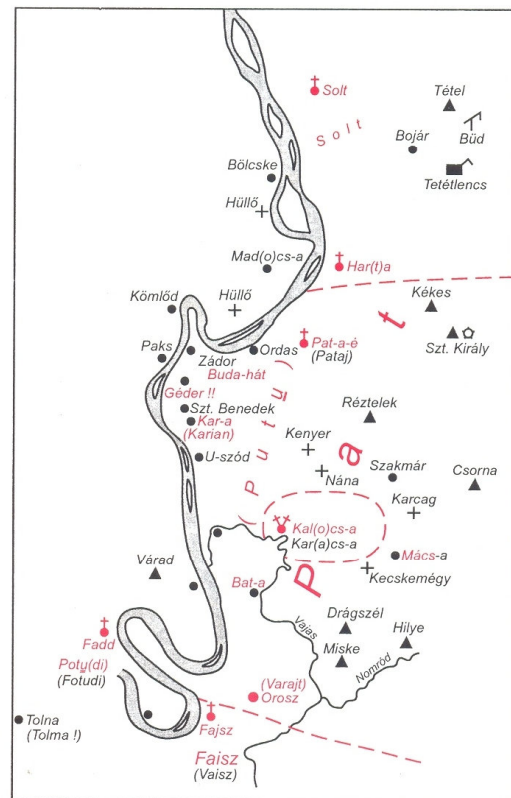
30. ábra: BEREK MEGYE

32. ábra: HEVES MEGYE

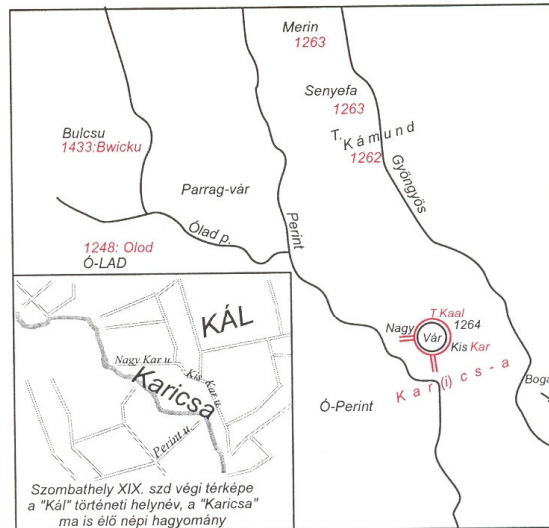
33. ábra: BUDA-PEST MEGYE

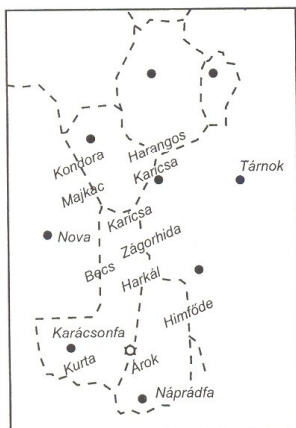
34. ábra: BÁCS-KISKUN MEGYE

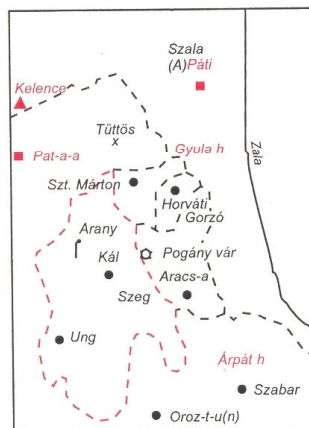
35. ábra: HEVES MEGYE

36. ábra: VAS MEGYE

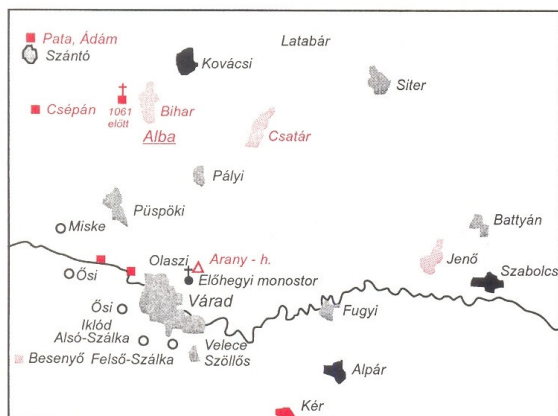
37. ábra: ZALA MEGYE

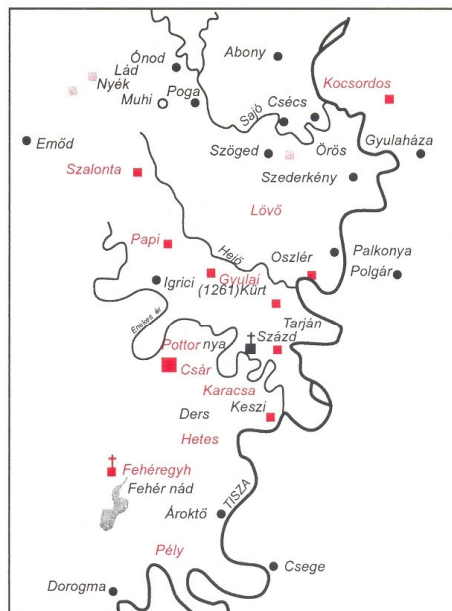
38. ábra: ZALA MEGYE

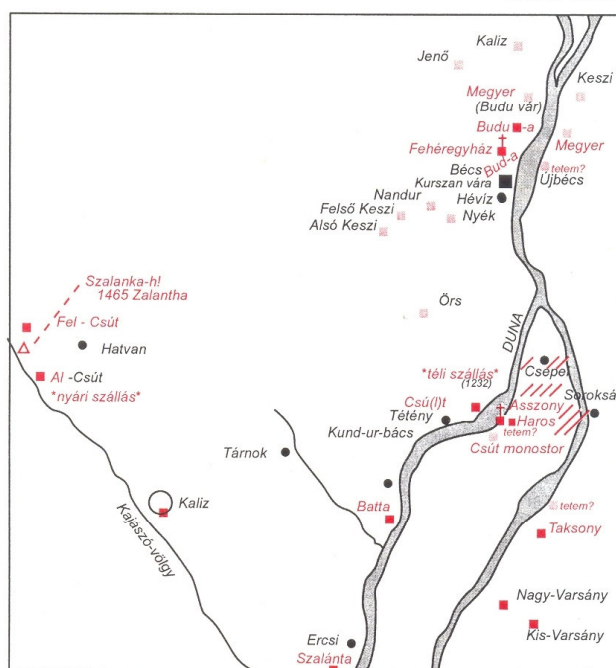

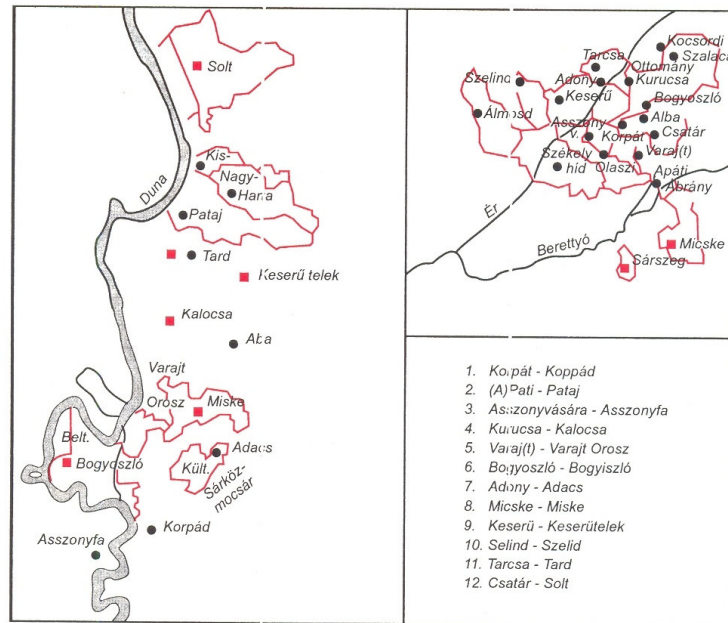
44. ábra: BIHAR MEGYE

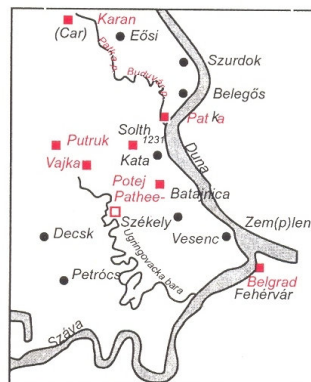
42. ábra: BORSOD MEGYE

43. ábra: PEST MEGYE

45. ábra: BÁCS-KISKUN, BIHAR MEGYE

46. ábra: ALDUNA

Tartalomjegyzék

Árpád?

<i>I. Árpád = árpa + di?</i>	3
<i>II. Az Árpád nevű települések környezete</i>	5
<i>III. Hur Pat > Ur Pat</i>	12
<i>IV. Korpat</i>	17
<i>V. Put ur > Pat ar</i>	20
<i>VI. Patruh</i>	22
<i>VII. Bodrog</i>	24
<i>VIII. Buda > Puta</i>	32
<i>IX. Pataj</i>	37
<i>X. Kara</i>	38
<i>XI. Karcsa > Kalocsa</i>	39
<i>XII. Âr Pat -di > Âr Pâd</i>	41
<i>XIII. Szalt ~ Csult</i>	45
<i>Összefoglalás</i>	55

Életrajzi adatok

Trinn Zsigmond 1908. augusztus 18-án született Pécsen a Mária utca 35. szám alatti *Angster ház*-ban, negyedik gyermekként.

Édesapja dr. Trinn Miklós, törvényszéki bíró, püspöklaki sváb parasztgazda tanult gyermeke.

Édesanyja Angster Olga, a pécsi Angster Orgonagyár alapítójának, Angster Józsefnek a lánya.

A kis Zsigmond bal lába másfél éves korában Heine-Medin kór következtében lebénult.

1914-ben, hat évesen a család Lourdes-ba vitte a gyógyulás reményében. Hazaérve a mindössze pár hetet Pécsen szolgáló hadisebész, a később a Berliini Sebészeti Klinikát vezető és az urológiai subdisciplinát megteremtő, Lichtenberg Sándor eredményesen megoperálta idegátültetéssel, minek következtében visszanyerte járóképességét.

A csodaszámba menő gyógyulás megnyitotta előtte a tanulás és az aktív élet lehetőségét.

A Pécsi Ciszterci Gimnáziumban érettségizett 1926-ban, tanulmányait a Pécsi Orvostudományi Egyetemen fejezte be 1933-ban.

Egyetemi éve alatt megalapította a Pécsi Egyetemi Atlétikai Club (PEAC) vitorlázó-, turista-, sí- és atlétikai szakosztályát, majd később az egyesület elnökévé választották. Az atlétikai szakosztály 1931-1932-ben az I. osztályú Atlétikai Körviadalon első helyezést ért el, 1935-ben pedig megnyerték az Országos Főiskolai Bajnokságot. Csaplár András neveltje hosszútávfutó világbajnok lett. 1943-ban, mint a Magyar Atlétikai Szövetség délnyugati kerületének elnöke, megszervezte a Pécsi Sportorvosi Intézetet.

Orvosi munkásságát a pécsi Belgyógyászati Klinikán kezdte, ahol hat évig díjtalan gyakornok volt, majd klinikai tanársegéd. Pályafutásának további állomásai: belgyógyász szakorvos, egészségtan tanár, felügyelő iskolaorvos, a pécsi Rendelő Intézetben röntgen szakorvos.

1935-ben a testvérei által kezdeményezett „ZSOLT” vezetéknevre magyarosított.

1939-ben feleségül vette Jankovics Klára egyetemi hallgatót, aki egy lánnyal és egy fiúval ajándékozta meg, utóbbi sajnos csecsemő-korban elhalálozott.

Élete során mindvégig, egészen az 1968-ban bekövetkezett nyugdíjaztatásáig, sőt azon túl is szívügyének tekintette az iskolaorvoslást. Szorgalmazta, hogy a háború után megszüntetett egészségtan oktatás visszakerüljön a tanrendbe. Négy éves *egészségügyi politechnikai osztályt* szervezett, a záróvizsga az *Ifjúsági Vöröskeresztes Parlament* keretében zajlott.

Életét átszötte az ifjúság szeretete, ahogy a pécsi Komarov Gimnázium évkönyvében olvashatjuk: *Az osztály lelke Dr. Zsolt Zsigmond iskolaorvos volt, aki maximális lelkesedéssel, ügybuzgalommal nevelte az osztály valamennyi tagját az egészségügy munkásává.*

Nem hagyhatom ki *Szeretet Himnuszát*, amit egy 13 éves vöröskeresztes diákjának emlékkönyvébe írt:

„Tudod, mi a szeretet?

Láng és bátorság a haza szeretetében

Szépség és költészet, zsongító rügyfakadás az ifjak szeretetében

Elhatározás, kemény hűség és szolgálat a házastársak szeretetében

Önzetlenség, megértés, lemondás, segíteni akarás az emberek szeretetében

Irgalmasság, részvét az elesettek, betegek, szegények szeretetében

Helynévkutatás:

Az 1950-es években kezdett érdeklődni a **helynévkutatás** iránt, melyet eleinte magányosan, az elvesző helynevek megmentése érdekében végzett, majd Reuter Camillóval szisztematikusan feltérképezték Baranya megye helység- és dűlőneveit, mely részét képezte később az országosan megszervezett Helységnévtárak kiadásának. 1971-ben már 164 község helynévanyagáról számolhattak be

Vizsgálódásai során kiderült, hogy az ország különböző helyein előforduló helynévcsoportok hasonlóak. Pl. 15 állandóan ismétlődő elnevezés közül legalább hetet, minden településcsoportban meg lehet találni. Az egymástól távolabb eső vidékek honfoglalás kori helyneveinek feltűnő egyezése akkor a legszemléletesebb, ha e rendszereket együtt vizsgáljuk, egymás mellé helyezve a Somogy megyei és a Duna-Dráva zug, vagy a dunapataji, tetétleni, bihari vagy tordai szálláshelyek térképeit.

Ha megfigyeljük az árpád kori településkörnyezetet, akkor a legkülső körön Árpád unokáinak, egy belsőbb körön Árpád fiainak személynévvel foglalt birtokrészét találjuk, a központban logikusan Árpád személynévet keresünk /úgy, ahogy Nyék, Taksony, Keszi, Tarján, Kér stb. honfoglalók szálláshelyein/, de ilyen csak nagyon ritkán fordul elő, mindössze öt esetben.

Zsolt Zsigmond szerint ennek magyarázata az, hogy nem a közismert Árpád névalakot kell keresni, hanem észre kell venni a településrend középpontjában mindenhol fellelhető Pat, vagy az ősi Put, Putu személynévet, mely önmagában, vagy az ar’/úr’ méltóságnévvel jelenik meg. Amikor Pat vezérből Kurszán halála után fejedelem lett, jogosulttá vált a méltóságnévet személynéve előtt viselni, s ez időtől fogva nevezték Úr-Patnak, Ar-Patnak. Ezután már viszonylag kevés foglalta, mint említettem, összesen öt, nevezetesen Fejér megyében és Szolnok közelében Árpa-völgy, Pozsony megyében Árpád-soka, Pécs határában Árpád s végül Biharban, a Körösök mentén Árpád.

Mit jelent az ar’/úr’ szócska? Ótörök, jelentése: legfőbb, szent.

Ismerős ez a szó Úristen, vagy a Teleki- és Székelyudvarhelyi Kódexben ötször olvasható Úr Szent Mihály, sőt Úr-Ar Mihály angyal formájában. A főangyal neve Ar-k-angyal. Okleveleinkben számtalan Gyula, Solt stb. személynévet találunk, de Árpádot soha! Pat-ot

ellenben annál többet. A Pilis hegységben, a Rám-szakadék felett a hegyek karéjában található az **Árpád-vár, amit a 18. században még Pád-várnak neveztek.**

Zsolt Zsigmond a helynévkutatás alapján levonható következtetéseit 1962-től kezdte publikálni a Dunántúli Napló c. megyei lapban. 1979-ig 54 cikke jelent meg. 1975-ben kapott engedélyt az **ÁRPÁD?** című tanulmány magánkiadásban történő megjelentetésére. A könyv akkoriban igen nagy visszhangot keltett, de utánnyomását nem engedélyezték.

További munkái:

? Töhötöm és nemzetsége

1976 Töttös és Marót

1979 Kanizsa Komárom

1980 Velény

A Millecentenáriusra sikerült ismét kiadni az **ÁRPÁD?**-ot valamint a Kanizsa, és a Komárom című értekezéseit is.

1980. 08.07-én távozott az élők sorából.

Fontosabb kitüntetései:

Vöröskeresztes Munkáért Kitüntetés arany fokozata /1991, posztumusz/

Pécs Városa Millecentenáriumi Emlékérem /1996, posztumusz/

Lényegesebb forrásmunkák:

Dr. Zsolt Njura: Zsolt Zsigmond élete és munkássága. Pécsi Szemle 2005. nyár 114-123 o.

Schmidt Pál: Szeretet, szolgálat, szenvedély. Arcképek a pécsi orvoslás múltjából, Pécs 2012.1. kötet 229-238 o.

Vincze János: Emlékezünk orvosainkra NDP Bp. 2014.19. kötet 209-220 o.